

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİASPORADA KİMLİK İNŞASI VE
AİDİYET SORUNSAĞI: KAVRAMSAL ANALİZ

AZİZE DUYGU YILMAZ KAPLAN
2501131321

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AZİZE DUYGU YILMAZ KAPLAN Numarası : 2501131321

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARARASI İLİŞKİLER Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜY. GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN

Tez Savunma Tarihi : 22.08.2019 Saati : 09:00

Tez Başlığı : " DİASPORADA KİMLİK İNŞASI VE AİDİYET SORUNSALI: KAVRAMSAL ANALİZ "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜY. GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜY. SİNAN YILDIRMAZ		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜY. EROL ÜLKER		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. H. BİRSEN HEKİMOĞLU		
2- DR. ÖĞR. ÜY. MERVE ÖZDEMİR KIRAN		

ÖZ
DİASPORADA KİMLİK İNŞASI VE AİDİYET
SORUNSAĞI: KAVRAMSAL ANALİZ
AZİZE DUYGU YILMAZ KAPLAN

Bu alışma, Türkiye dâhilindeki politikalar sonucu çeşitli ülkelere dağılmış ya da yayılım göstermiş Türklerin ve Kürtlerin milliyetçi diasporik kimlik oluşumunda anavatan kavramına atfettikleri anlamı tespit etmek amacıyla anavatan algıları üzerinden karşılaştırmalı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Tarihin eski dönemlerinden itibaren belli bir devletin hegemonyasına tabi olmak doğal bir seyir izlerken, on dokuzuncu yüzyılda milliyetçilik akımının ortaya çıkması ve modern anlamda ulus-devletlerin inşası ile etnik kökenli sorunlar da baş göstermiştir. Devletler içerisindeki etno-politik sorunlar, diasporik faaliyetlerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Etnik kökenli sorunlar diasporada da yeniden üretilerek milliyetçiliğin ulusaşırı alanda yeniden kurulmasına dönüşmüştür. Bu alışma ile Türkiye'nin ulus-devletleşme sürecinde Türklerin ve Kürtlerin diasporalaşması, diasporada kimlik inşası, milliyetçilik ve ulusaşırcılık gibi kavramlarla desteklenerek Türkiye'ye dair aidiyet politikaları irdelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Kürtler, diaspora, kimlik, aidiyet, milliyetçilik, uzak mesafe milliyetiliği, ulusaşırcılık.

ABSTRACT
IDENTITY BUILDING IN DIASPORA AND BELONGING
QUESTION: CONCEPTUAL ANALYSIS
AZIZE DUYGU YILMAZ KAPLAN

This study aims to provide a comparative analysis on the diasporic identity formation of Turkish and Kurdish nationalist which was ascribed to the homeland of Turks and Kurds within Turkey's policies which resulted in migration to various countries.

Although being subjected to a particular state hegemony had been seen normal from the ancient periods of history, the emergence of nationalists movements in the nineteenth century and the construction of the nation states in modern sense caused rising ethnic problems. Ethno-political problems within states provided a basis for the emergence of diasporic activities as well. Ethnic origin related problems have also been reproduced in the diaspora and transformed into the reconstruction of nationalism in the transnational area. This study attempts to examine belonging supported by concepts such as diasporization, identity building in diaspora, nationalism and transnationalism of Turks and Kurds in the process of Turkey's nation-statehood policies.

Keywords: Turks, Kurds, diaspora, identity, belonging, nationalism, long distance nationalism, transnationalism.

ÖNSÖZ

“Diasporada Kimlik İnşası ve Aidiyet Sorunsalı” başlıklı bu tez çalışması, küreselleşme ile tanımı değişen diasporaların ve milliyetçilik kavramlarının Avrupa’ya göç eden Türk ve Kürtlerin ev sahibi ülkelerde kimliklerinin yeniden inşası ve milliyetçilik nosyonun bu iki ulusasıırı grup için yeniden üretilmesini kavramsal analiz çerçevesinde incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada farklı amaçlarla ve farklı ortamlardan göç eden bireylerin ulusasıırı alanlar oluşturarak gündelik pratikler üzerinde yaşanan sorunları ele alınmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan, tezin tamamlanması için her türlü desteği esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan Öztan’a teşekkürlerimi borç bilirim.

Yine, çalışmalarım boyunca maddi manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan biricik aileme; tükenmeyen sabrı ve sevgisi ile beni bu tezi bitirmek için cesaretlendiren sevgili eşim Kubilay Kaplan’a sonsuz teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunuyorum.

İstanbul, 2019

Azize Duygu Yılmaz Kaplan

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Diaspora Kavramı	5
1.2. Göç	11
1.3. Kimlik.....	17
1.3.1. Diasporada Kimlik İnşası	20
1.3.2. Asimilasyon, Entegrasyon, Ayrışma ve Marjinalleşme	25
1.3.3. Çokkültürlülük	30

İKİNCİ BÖLÜM

DİASPORA VE DİASPORADA MİLLİYETÇİLİK

2.1. Milliyetçilik	33
2.1.1. Kavram Olarak Milliyetçilik	33
2.1.2. Milliyetçilik Algılamaları ve Ulus Kavramı	39
2.1.3. Milliyetçilik, Ulus –Devletler ve Ulusal Kimlikler	42
2.2. Uzak Mesafe Milliyetçiliği	45
2.3. Ulusaşırıcılık	52
2.3.1. Ulusaşırı Alanların Oluşumu	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİASPORADA TÜRK - KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİ VE AİDİYET POLİTİKALARI

3.1. Kürtler Üzerine Genel Bakış	60
3.1.1. Ulus–Devletlerin Kurulması ve Kürtler	62

3.1.2. Göç ve Kürtlerin Diaspora Oluşturma Süreçleri	66
3.1.3. Diasporada Kürt Kimliğinin İnşası ve Aidiyet Politikaları	67
3.1.4. Kürt Diasporası ve Milliyetçilik	70
3.1.5. Türkiye Açısından Diaspora Kürtlerine Yaklaşım	73
3.2. Göç ve Türkler	74
3.2.1. Almanya, Fransa, İngiltere ve İsveç'e Bir Göç Hikâyesi	75
3.2.2. Avrupa'da Türklerin Diasporalaşma Süreci	77
3.2.2.1. Almanya'ya Göç ve Diasporalaşma	79
3.2.2.2. Fransa'ya Göç ve Diasporalaşma	80
3.2.2.3. İsveç'e Göç ve Diasporalaşma	81
3.2.2.4. İngiltere'ye Göç ve Diasporalaşma	83
3.2.3. Diasporada Türk Kimliğinin İnşası ve Aidiyet Politikaları	84
3.2.4. Türk Diasporası ve Milliyetçilik	85
3.2.5. Türkiye Açısından Diaspora Türklerine Yaklaşım	90
3.3. Türk ve Kürtlerin Avrupa'da Karşılaşmaları ve Milliyetçilik	91
3.3.1. Almanya'da Türk - Kürt Meselesi	91
3.3.2. Fransa'da Karşılaşma	94
3.3.3. İsveç'te Türk- Kürt Sorunu	95
3.3.4. İngiltere'de Kürt ve Türkler	96
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	103

GİRİŞ

Modern devletlerin karşı karşıya kaldığı etno-politik sorunlar, Türkiye açısından gerek ulusal gerekse uluslararası arenada önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Etnik sorunlar, milliyetçilik zemininde var olan ulus-devletlerle şüphesiz bağlantı içindedir. Gerek demokrasi açığı, azgelişmişlik gerekse ulusal bütünleşmenin sağlanamaması bu tür sorunları beslemektedir denilebilir. Demokrasi zafiyeti, ülkeleri çeşitli çatışmalar içine sürüklerken milletlerarası platformlarda da farklı yaptırımlarla yüzleştirmektedir. Bu açmaza, kendini belli toprak parçasına aidiyet duygularıyla bağlanmış hisseden ve bu konuda çeşitli tahayyüller oluşturan diaspora kimliklerin eklemlenmesiyle sorun, ulus-devletin güvenliği açısından daha da önem arz etmektedir.

Bulunduğumuz toprakların otokton halklarından Kürtler, Osmanlı hegemonyası içine dâhil olduktan itibaren, aynı topraklarda karşılıklı hoşgörü dâhilinde yaşamışlardır. 19. yüzyıl ile birlikte yayılma gösteren milliyetçilik akımları, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kimlikleri de etkisi içine almıştır. Milliyetçilik akımının etkisi sonucu ulus-devlet olma ideası ile yola çıkan etnik kimlikler örgütlenerek taleplerini dile getirmeye başlamışlar ve akabinde etnik çatışmalara dönüşmesiyle etnik gruplar, aidiyet duygularıyla bağlı oldukları topraklardan çeşitli politikalar aracılığıyla uzaklaş(tırıl)mışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması sonucu yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması Kürtlerin yaşadığı coğrafya dört ülke arasında bölünmüş ve Kürtler, bu yeni dört devlet içerisinde azınlık etnik grup olarak yerlerini almıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak Cumhuriyet ile birlikte homojen bir ulus inşa etme süreci, azınlık konumundaki etnik kimlikleri ayrımcılıkla karşı karşıya bırakmıştır.

Çatışma, tehcir, asimilasyon, iş göçü gibi sosyolojik, ekonomik veya politik sebeplerle birçok Kürt, Türkiye'den Avrupa başta olmak üzere çeşitli ülkelere doğru yayılma alanı göstermektedirler. Bugün dünyanın birçok yerinde varlık gösteren Kürt grupları, bulundukları ülkelerde heterojenleştirilmekten öte kendi kimliklerini daha

fazla muhafaza yoluna gitmişler ve hafızalarını canlı tutmayı başarmışlardır. Belleklerinde yer alan topraklarında öteki olma durumu, kuşkusuz bu grupların varlık gösterdiği ülkeleri tercih sebeplerinde etkilidir. Özellikle bu tercih demokratik çoğulculuğun önemli bir politik yapı taşı olmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu sayede etnik grupların kolektif seslerinin çeşitli ülkelerde, meclislerde, derneklerde daha çok yankılanması sağlanmış; bu da bazı durumlarda Türkiye Devleti açısından ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır.

Türkiye'deki Türkler ise Kürtlerle ekonomi temelli benzer özelliklerle Avrupa'ya göçün yolunu tutmuşlardır. Özellikle kuruluş sonrası dönemde Türkiye, ekonomik olarak kalkınma konusunda atak gerçekleştirememiş olması sebebiyle kendi eliyle vatandaşlarını göç etmeye teşvik yolunu seçmiştir. Dünya tarihinde az rastlanan bu göç hareketi, yıllar sonra Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın birçok yerinde bugün sayıları milyonlara ulaşan göçmen topluluklarını, diasporalarını ya da günümüzün daha popülist kavramıyla ulusaşırı topluluklarını oluşturmaktadır. Göç ettikleri ülkelerde örgütler aracılığıyla bir araya gelen Türkler kültür, gelenek, dil gibi öğeler etrafında birleşmişler ve bu sayede kimliklerini koruma güdüsüyle aidiyet duygularını pekiştirmişlerdir.

Kürt ve Türklerin Avrupa devletlerine gerçekleştirdikleri göç etme pratikleri, sebep ve sonuçları bu iki milletin anavatan olarak tahayyül edilen topraklar dışında inşa ettikleri kolektif kimliği anlamlandırma açısından önemli bir kriterdir. Bu kriterle bağlı olarak kurulan ulusaşırı alanlar ve karşılıklı ilişkilerin analizi ve ilişkilerin anavatan olarak tahayyül edilen Türkiye'ye dair politik etkileri çalışma konumuzun temeli olacaktır. Aynı eksenle diaspora grupların hem Türkiye'de yaşamakta olan etnik devamlılıkları hem de Türkiye Devleti ile ilişkileri ve bunun sorunsallaştırılması ele alınacaktır.

Bu çalışma giriş ve sonuç hariç olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde diasporalaşma sürecine kavramsal bir zemin hazırlanarak, diaspora, göç ve kimlik gibi kavramlar düşünürlerin tartışmaları üzerinden ele alınarak anlatılmıştır. Özellikle tartışmalı olan kavramlar açısından farklı noktalara değinilerek

diasporada kimliğin nasıl kurulduğu üzerine süreçlerden bahsedilmiştir. Kürtlerin ve Türklerin çeşitli sebeplerle terk ettikleri ana yurt üzerine yeni bir kimlik inşa edilmesi yerleşilen ülkelerin politik ortamıyla ilişkilendirilebilir. Demokratik çoğulculuğun ve ayrı etnik bir kimlik olarak tanınmanın getirdiği avantajlar, ırkçılığın getirdiği dezavantajlar anavatan tahayyülünün gelişmesi ve milli kimliklerin kazanılmasına olanak sağlamıştır.

İkinci bölüm ile milliyetçilik fikrinin ortaya çıkışı sürecinin yorumlanması üzerinde durulmuştur. Globallaşma ile birlikte teknolojiye erişim alanlarında yaşanan dönüşüm milliyetçilik kavramında da değişimlere yol açmış ve kavram birçok ideoloji ile eşleştirilirken sonrasında yok olacağı üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Özellikle millet ve kimlik ile yakından ilişki içerisinde olan milliyetçilik ile beraber millet ve kimlik de dönüşüme uğramıştır. Bu değişim süreci kavramsal çerçevede ele alınarak diasporada milliyetçiliğin nasıl kurulduğu doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır. Ulusaşırıcılığın ortaya çıkması ile de bu kavramın yeni bir milliyetçilik tipi olup olmadığı tartışmalarına yer verilmiştir.

Son bölümde ise, Kürtlerin Türkiye'deki topraklarla kurdukları bağ üzerine konuya temel bir tarihi yapı kazandırılması ile Avrupa'da bu kimliğin milliyetçiliğe dönüşümüne yer verilmiştir. Bu temelde Kürtlerin kim olduğu, anayurt olarak belirtilen bölgenin neresi olduğu sorunsalı özellikle Kürtlerin yaşamakta olduğu ulus-devletler açısından önem arz etmektedir. Yine aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan ulus-devletlerin azınlık konumundaki Kürtlere karşı çeşitli politikalarına ve tutumlarına yer verilmiştir. Özellikle Türkiye açısından inkâr Kürt kimliğinin inkârı temelinde, İran, Irak ve Suriye'de yaşayan Kürtlerin de yüzleştiği sorunlar derlenmeye çalışılmıştır. Bu devletlerin yaklaşımı ile yerlerinden edilme, yurtsuzluk politikalarının yarattığı göç dalgası Kürtlerin ulusaşırılmasına ve milliyetçiliğine giden süreçte önemli bir etken teşkil etmektedir. Aynı minvalde Türklerin göç hareketliliğine ve ulusaşırılama süreçlerine değinilerek örnek teşkil eden ülkeler açısından analiz yapılmıştır.

Göç, Türkler ve Kürtler tarafından birçok Avrupa ülkesine doğru gerçekleşmiştir fakat karşılaştırma metodu amacıyla siyaseten farklı tutumlara sahip ülkelere yer vermeye çalışılmıştır. Belirtilen ülkelerde iki ulusaşırı grubun Türkiye üzerine kurdukları aidiyet ve kimlik inşası aşamasından bahsedilerek konunun politikleşmesi hususu ve sorunsallaşması boyutuna değinilecektir. Diaspora kimliklerin belleklerini canlı tutan bu aidiyet hissiyatının ulusaşırı gruplar ve hatta uluslararası ilişkiler çerçevesinde sorunun nasıl ele alındığı ve değerlendirildiği üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma kapsamında diaspora terimine tarihsel süreçte yer verilmiş ve uzun yıllar bu kavramın kullanıldığı dikkate alınmış olsa da bu kavramın bugün Türk ve Kürt gruplarını tanımlamada yetersiz kaldığı düşünülerek ulusaşırı kavramının kullanımı daha uygun görülmüştür. Özellikle diaspora tanımı ve sınıflandırmalarına uyum sağlayan ilk göç grupları aksine ikinci ve sonraki kuşakların ulusaşırı olarak tanımlanması tercih edilmiştir. Yine kendisini herhangi bir grup / etnik kimlik /örgütlenme içerisinde tanımlamayan bireyler bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Diaspora Kavramı

Birçok kavramda olduğu gibi diaspora kavramı da farklı bilim insanlarının farklı tanımlamalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Kavramın kendisi üzerinde tam bir uzlaşma olmadığı gibi, günümüzde daha da çeşitlilik arz etmeye başlamıştır.

Yunancadan dilimize geçen diaspora kelimesi ilk dönemlerde “sağa sola dağılmış / saçılmış tohumlar” manalarında kullanılmıştır. Modern anlamda diasporanın “etnik grup” ile aynı anlamı taşımasından dolayı kavramın tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Dufoix’a göre, diaspora, anavatanından ayrılarak başka uluslara dağılmış ama anayurda ait kültür ve benliğini koruma eğilimine devam eden bireylerin oluşturduğu grupları ifade etmektedir.¹

Kavramın kelime anlamına baktığımızda Oxford sözlükte, diasporanın kelime anlamı olarak, ana yurtlarından diğer ülkelere yaşamak ve çalışmak için göçmüş Yahudilerden bahseder. İkinci anlamıyla ise diaspora, kendi ülkeleri dışında yaşayan herhangi bir halkı veya grubu ifade etmek için kullanılır.² Diasporanın tanımı için Türk Dil Kurumu’na baktığımızda ise, yapılan açıklamaların Oxford sözlük ile benzerlik gösterdiğini görmek mümkün. Türk Dil Kurumu’na baktığımızda diasporanın üç farklı şekilde tanımlandığına şahit olabiliriz. Bunlardan ilk anlamı ‘*herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer*’ olarak tanımlanmasıdır. TDK’nın diğer tanımlarında ise diaspora kelimesi anayurdundan ayrılan bir ulusun bireylerini ve yukarıda da bahsedildiği üzere diaspora kavramının çıkış noktası olarak görülen Yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak başka ülkelere yerleşen bireyler olarak ifade edilmektedir.³

¹ Stephane Dufoix, **Diasporalar**, Çev. Işık Ergüden, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 27.

² Albert Sidney Hornby, **Oxford Advanced Learner’s Dictionary**, 6.bs., Oxford University Press, Oxford, 2001, s.321.

³ Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a2527f5b14685.77334047, 04.12.2017.

Görüldüğü üzere diaspora kavramı çok eski dönemlere kadar dayanıyor olsa da ilk aşamada Yahudilerin ana yurt dışındaki dağılımları ile eşleştirilmektedir. Birçok sosyal çalışmacı, diasporayı, Yahudilerle ilişkilendirerek açıklamaya ve üzerine çalışmalar yapmaya başlamış olsa da bu kavram günümüzde daha kapsamlı bir şekilde ele alınmayı gerektirmektedir.

William Safran 1991 yılında yayımladığı ‘Modern Toplumlarda Diasporalar’ adlı yazısında diasporaya, salt dağılma ve sürgün edilme anlamları yüklenmesinin diasporayı, milliyetçiliği ve etno-milliyetçiliği tanımlamada ihmale yol açtığını belirtmektedir. Diaspora kavramını genellemeye çalışan birçok yanının da bu ihmale sebebiyet vermesinin doğru olmadığına dikkat çekmektedir.⁴ Rogers Brubaker da, kaleme aldığı “The ‘diaspora’ diaspora” makalesinde William Safran’ın etnisite ve göç konularına yeteri kadar önem verilmediği sözlerine atıfta bulunarak özellikle 1980’ler sonrası dünyasında diasporanın birçok bilim dalının içerisinde yer aldığını belirtir.⁵

Robin Cohen ise, diaspora çalışmalarını dört evrede incelemektedir. İlk olarak, Cohen, terimin sadece Yahudi tecrübesiyle ele alındığını ve sonrasında ikinci evrede Afrikalılar, Ermeniler ve İrlandalıların dağılımının açıklanmaya çalışılmasıyla klasik anlamın genişletildiğini vurgulamaktadır. Üçüncü evrede ise diasporalar sadece bir milleti tanımlamak yerine 1980’ler sonrası farklı kategorileri de içine alarak daha geniş çapta ele alınmıştır. Bu kategorilerin içerisine siyasi azınlıklar, göçmenler, etnik veya ırksal azınlıklar gibi gruplar dâhil edilmiştir. Bir diğer evre sosyal yapısalcı yazarların daha önceki evreleri tartışmaları sonucu ortaya çıkan bir süreci ifade etmektedir. Sosyal yapısalcı gruplar topluluğun diaspora tanımını kısıtladığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Çünkü belirsizleşen kimlikler ile diasporanın anlamsızlaştığı ve yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁶

⁴ William Safran, “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return”, **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, Ed. William Safran, Cilt:1, Sayı:1, Bahar 1991, s. 83.

⁵ Rogers Brubaker, “The ‘Diaspora’ Diapora”, **Ethnic and Racial Studies**, Cilt:28, Sayı:1, Ocak 2005, s.1.

⁶ Robin Cohen, “**Global Diasporas: An Introduction**”, 2.bs., Routledge, New York, 2008, s. 1-2.

Cohen'in belirttiği üzere diaspora kelimesi, ilk başta Yahudilerin sonrasında ise Ermenilerin, Afrikalıların dağılmasını anlatmak üzere bir araç olarak kullanılmaktaydı.⁷

Kaya, Brubaker'ın makalesinden yaptığı alıntıyla diaspora üzerinde çalışılan önemli konulardan birinin de diaspora deneyimlerine ait kodlar olduğunu belirtmektedir. “Yurdundan uzak yuva”, “arada kalmışlık”, “iki kültür arasında”, “melezlik”, “çifte bağlar” gibi kodların diasporaya olan ilginin artmasına ve genişlemesine katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Çünkü diasporanın, küreselleşmenin de etkisiyle daha da görünür ve etkin hale geldiğini ve bunun da hem ev sahibi hem de anavatan arasında artan ilişkilerde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle de küreselleşme ile ulus-ötesi birçok ağa ait olma içgüdüğü ve travma yaşayan diğer diasporalarla kendilerini özdeşleştirmeye başlar. Bu durumun en büyük etkisi de diasporayı bir kimlik olarak edinmesi ve kimlikleri belirginsizleştirmesi olarak ortaya çıkarmaktadır.⁸

Diaspora kavramı yukarı da belirtildiği üzere sürekli gelişerek yeniden tanımlanmaya çalışıldı. Brubaker da bu süreç içerisinde yapılan tanımlamalara ortak bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Brubaker, diasporayı tanımlamak için özellikle üç ölçüt belirlemektedir:

- i) *Dağılım,*
- ii) *Ana yurda geri dönüş eğilimi,*
- iii) *Psikolojik eşik'in koruma.*⁹

Diaspora kavramını sınıflandırarak ortak bir çerçeve çizmeye çalışan diğer isimler de Sheffer ve Cohen olarak karşımıza çıkmaktadır. Sheffer, daha dar bir

⁷ Cohen, a.g.e., s. 2.

⁸ İlhan Kaya, “Ulusötesi Milliyetçilik Bağlamında Avrupa Kürt Diasporası”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 6, Nisan 2014, s.195.

⁹ Rogers Brubaker, “The ‘Diaspora’ Diapora”, **Ethnic and Racial Studies**, Cilt:28, Sayı:1, Ocak 2005, s.1’den aktaran Fırat Yıldız, “Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi**, No:18, Ankara, Bahar 2013, s.305.

düzlemde klasik ve modern ayırımına giderken ¹⁰ ; Cohen beş başlık altında sınıflandırma çalışması yapmıştır. Bu başlıklar:

- a. *Mazlum/mağdur diasporalar: Yahudiler, Filistinliler, Afrikalılar ve Ermeniler.*
- b. *Emekçi/işçi diasporaları: Hintliler, İtalyanlar, Türkler, Çinliler, Kuzey Afrikalılar.*
- c. *Yayılmacı/sömürgeci diasporalar: İspanyollar, Portekizler, Hollandalılar, Fransızlar, İngilizler.*
- d. *Ticaret diasporaları: Çinliler, Lübnanlılar, Japonlar.*
- e. *Yerlerinden edilmiş diasporalar: Karayipliler, Sindhiler, Parsiler.”¹¹*

Safran ise, diaspora kavramının, mensuplarının aşağıdaki özellikleri paylaştığı vatanları dışına çıkmış azınlık topluluklarına uygulanması gerektiğini öne sürmektedir:

- “1) Onlar, ya da ataları, özgün orijinal ‘merkezden iki ya da daha fazla ‘periferiyal’ ya da yabancı bölgeye dağılmışlardır;
- 2) İlk vatanlarına ilişkin -fiziki konumu, tarihi ve olumlu özellikleri- ortak bir hafıza, hayal ya da mite sahip çıkarlar;
- 3) Ev sahibi ülke tarafından tam olarak kabul edilmeyeceklerine -ya da edilemeyeceklerine- inanırlar ve bu nedenle de kendilerini kısmen yabancı ve tecrit edilmiş hissederler;
- 4) Ata yurtlarını asıl, ideal yurtları ve koşullar uygun olduğunda kendilerinin ya da torunlarının dönecekleri (dönmeleri gereken) bir yer olarak görürler;

¹⁰ Gabrielle Sheffer, **A New Field of Study: Modern diasporas in International Politics**, Modern Diasporas in International Politics, Ed. Gabrielle Sheffer, Croom Helm, London, 1986, s. 4.

¹¹ Cohen, a.g.e., s.18.

5) Hep beraber asıl vatanlarının korunması ve yenilenmesi, güvenliği ve refahının sağlanması görevini üstlenmeleri gerektiğine inanırlar;

6) Şahsen ya da vekâleten herhangi bir şekilde bu vatanla ilişki kurmaya devam ederler ve etno-komünal bilinçleri ve dayanışmaları önemle bu tür bir ilişkinin varoluşuyla tanımlanır. “¹²

Bahar Başer, Safran’ın bu tanımının günümüzdeki durumu tam anlamıyla yansıtmadığını belirtmiş ve bunun nedeni olarak da zamanın ruhuna göre değişen ve dönüşen diaspora gruplarının amaç ve eylemleri olduğunu belirtmiştir. Ona göre, modern diasporalarda eve dönüş isteği artık bir olmazsa olmaz değildir ve yeni çalışmalar, neo-liberal dönüşüm, göç ve ulus-ötesi hareketliliğin daha yaygın olduğunu göstermektedir.¹³

Diaspora çalışmalarının en önemli eserlerinden biri olan 1997 tarihli “Global Diasporas: An Introduction” adlı kitabın yazarı Robin Cohen Safran ile diasporanın çıkış noktasında aynı duruma referans yapmaktadır. Cohen de Safran gibi anavatana olan geri dönüş eğiliminin Yahudi diasporasından etkilendiğini belirtmektedir. Buna ek olarak gelişim gösteren diaspora tanımına çerçeve çizmeye çalışan Cohen, dokuz özellik altında genelleme yapmaya çalışmıştır:

“1. Genellikle travmatik bir şekilde ana yurttan iki veya daha fazla yabancı bölgelere dağılma,

2. Ek olarak, ana yurttan iş aramak, ticaret veya kolonyal amaçlar gibi nedenlerle ayrılma,

3. Kolektif bir hafıza ve ana yurda ilişkin mitos,

4. Varsayılan ana yurdun idealize edilmesi,

5. Geri dönüş hareketleri,

6. Uzun zamandan beri devam ettirilen güçlü bir etnik grup bilinci,

7. Ev sahibi toplumlarla sorunlu bir ilişki,

¹² Mino Alinia, **Diaspora Mekanları: Kürt Kimlikleri, Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları**, Çev. Fahriye Adsay, Avesta Kitap, İstanbul, 2007, s. 99.

¹³ Bahar Başer, **Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç’te İkinci Kuşak Göçmenler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.72.

8. Diğer ülkelerdeki soydaşlarla birlikte dayanışma duygusu,

9. Hoşgörülü ev sahibi devletlerde daha iyi bir yaşam kurma ihtimali. ”¹⁴

Said ise, diasporayı bir sürgün hali olarak tanımlamaktadır ve bu ruh halinin bireylerin yerinden edilme deneyimleri ile etkileşim içerisinde olduğuna vurgu yapmaktadır. Yerinden edilme ile başlayan süreçte bireyler anavatana her gün daha fazla önem atfederken, sürekli anavatana dönüş eğilimi diasporaları ‘travma’ eşiğine sürüklemektedir. Bu durumda sürgünde yaşayan bireyler kendilerini vatanlarından uzaklaştıran sebeplere karşı politik bir üretimin içine girmekte ve politize olmaya başlamaktadırlar. Sürekli bir geri dönüş miti ile yaşayan diasporik grupların politik bir kimlik edinimi, sürgünde yaşadığı ülkelerin kimlikleri altında asimilasyona karşı kendi kimliğini koruyabilme işlevi görmesinin de başka bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵

Günümüzde anlamı gittikçe zenginleşen diaspora kavramına Gabriel Sheffer da yeni eklemeler yaparak katkı sağlamıştır. Etno-ulusalı temel olarak ¹⁶ diasporaya getirilen sınıflandırmaları eleştiren Sheffer, diaspora olarak tanımlanan gruplara dört ulusası yapıyı da ekleyerek anlamı genişletmektedir:

- i. Küresel dinler,
- ii. Politik-ideolojik gruplar,
- iii. Ulusası dilsel topluluklar,
- iv. Küresel gençlik kültürü. ¹⁷

Bahar Başer ise, birçok araştırmacının diaspora tanımını yaparken ya birçok kişiyi içine alan geniş sınırlar çizdiklerini ya da çok küçük sınırlar çizerek diaspora sayılan birçok grubu dışarıda bıraktıklarını belirtmiştir.¹⁸ Başer ve yukarıda belirtilen

¹⁴ Cohen, a.g.e., s. 17.

¹⁵ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.197.

¹⁶ Gabriel Sheffer, “Diaspora Politics: At Home Abroad”, (Çevrimiçi), <https://pdfs.semanticscholar.org/Fc2c/47722d35f6340a3613d6448fc3b7bc6fae6c.Pdf>, 07.04.2019.

¹⁷ Yıldız, a.g.e., s.302.

¹⁸ Başer, a.g.e., s.71.

diğer anlatımlardan yola çıkarak diasporaları tek bir tanım ya da kategorizasyon altında anlatma çabasının zorluğundan bahsetmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda yer verdiğimiz diaspora tanımlarına baktığımızda dağılma sebepleri bazı noktalarda benzerlik taşısa da Kürt ve Türk diaspora grupları için genelleme yapmak pek mümkün değildir. Özellikle teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin ulaşım alanında da etki göstermesi, iletişim araçlarına kolay erişim imkânı sağlanması diasporaların ve diasporik kimliklerin yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. Bu minvalde anavatan ile kolayca iletişim sağlayabilen, bulundukları ülkelerle daha fazla ilişki geliştiren özellikle ikinci ve sonraki kuşak göçmenler için ana yurda yönelim gibi durumlar artık bir ölçüt olarak diasporaları ortak bir paydada birleştirici bir etken değildir. Özellikle ikinci ve sonraki kuşaklarda anavatana yönelim, geri dönme isteği geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Hatta yaşanan dönüşümler anavatani diasporada yeniden yaratma şansını yaratmıştır. Bu olgularla baktığımızda Türklerin ve Kürtlerin diaspora olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı bile artık günümüzün tartışma konuları arasına girmiştir. Örneğin; Nermin Abadan Unat diaspora teriminin geçerliliğini yitirdiğini ve uluslaşırışmanın bu terimin yerini aldığını ifade ederken, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı çeşitli ülkelere dağılmış olan Türkleri diaspora olarak tanımlamaya devam etmektedir.

1.2. Göç

Göç, en genel tanımlamayla çeşitli nedenler sebebiyle insanların bireysel ya da kitle halinde başka bir yere geçişini ya da zorunlu veya gönüllü olarak bulunduğu yerden başka bir yere geçme eylemini ifade etmektedir.

Tarihin en eski olaylarından biri olmak ve sosyal bilimlerin de yıllarca ilgisini çekmekle birlikte, post-modernizm ile ortaya çıkan kimliklerin karmaşıklaşması ve hatta belirsizleşmeye başlaması, göç kavramının disiplinler arası bir çalışma konusu olmasına olanak sağlamıştır. Sosyoloji, ekonomi, politika gibi birçok disiplinin önemli çalışma alanlarından biri haline gelen göç, kuşkusuz, küreselleşme ile gerek akademinin gerekse devletlerin daha çok ilgisini çekmeye başlamıştır.

Semran Cengiz, göçün literatür açısından zenginleşmesinin küreselleşme ile olan ilişkisine vurgu yapmaktadır. Bu sisteme göre gücü hâlihazırda elinde bulunduran zengin Batılı ülkelerin daha da zengin olduğu fakat periferik / üçüncü dünya devletlerinin daha da bağımlı ve fakir hale geldiğinden bahsetmektedir. Bu da fakirlikle mücadele eden üçüncü dünya sakinlerinin daha iyi bir hayat fırsatı elde etmek için yaşam standartları daha yüksek ülkelere göç etmesine neden olurken göç kavramını anlamsal olarak hem şekillendirmekte hem de göçün önemli bir sorun haline bürünmesine neden olmaktadır.¹⁹

Yukarıda Cengiz'in belirttiği üzere ekonomik çıkarlar göçün temel sebeplerinden biri olarak görülmüştür. Fakat ekonomik kaygılar dışında da göçün daha farklı sebepleriyle karşılaşmak mümkün. İç savaşlar, askeri işgal, kolonyal geçmiş, kültürel bağlar ve aile bağları, siyasal ya da kimliksel kaygılar da yaşanan hareketlilik içerisinde belli öneme sahip olan etkenlerdir.

J. J. Mangalam da göçü çok boyutluluk üzerinden geniş bir şekilde tanımlamaya çalışmıştır. Mangalama için göç, bir topluluğun, çeşitli amaçlar temelinde verdikleri kararla, sistemde değişime yol açacak bir şekilde mekânsal olarak yer değiştirmesidir. Bununla birlikte aslında göç ile karıştırılan mobilite (mobility) kavramının da göçten farkını tanımlamak kolaylaşmaktadır. Çünkü mobilite, bir durum değişikliği veya genel bir hareket durumunu ifade etmektedir. Göç, mobilitiye göre daha dar bir anlamı yani kısıtlı değişim hareketini anlatan bir kavramdır.²⁰

Göç üzerine yapılan çalışmalar oldukça çeşitlilik göstermekte olduğundan bu konu üzerine ortaya atılan birçok teori görmek mümkündür. Bu teorilerin ortak yanı, göçler üzerine birleşik / ortak / kapsayıcı bir teori ortaya koymaktır. Sosyologlar, ekonomistler ve politikacılar bu ortaklaşma çabalarında farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bu sebeptendir ki, teorisyenler kendi bilim alanı içerisinde göçü incelemiş ve tanımlamışlardır.

¹⁹ Semran Cengiz, "Göç, Kimlik Ve Edebiyat Immigration, Identity and Literature", **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2010, s.186.

²⁰ Deniz Ela Özcan, "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", **İş ve Hayat**, (Çevrimiçi), http://www.sekeris.org.tr/dergi/multimedia/dergi/45_cagdas_goc_teorileri_uzerine_bir_degerlendirme.pdf, 02.01.2019.

Ernest Ravenstein en eski göç teorisyenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İngiliz coğrafyacı Ravenstein, İngiltere ve Galler'de yapılan nüfus sayımı verilerini "The Laws of Migration" yani "Göç Yasaları"nı geliştirmek için kullanmıştır. Bu verilerden yola çıkarak, göçün bir "itme-çekme" süreci tarafından yönetildiğini; yani, bir yerde olumsuz koşulların (baskıcı yasalar, ağır vergilendirme, vb.) ortaya çıkmasının "insanları dışarı ittiğini" ve dış konumdaki olumlu koşulların da "onları çektiğini" ifade etmiştir.

Ravenstein'ın yasaları, yukarıda açıkça görüleceği üzere ekonomik temele dayanmaktadır. Ona göre göçün başlıca nedeni daha iyi dış ekonomik fırsatlardır. Fakat göç, içerisinde göçün hacmini etkileyen birçok etken barındırmaktadır. Örneğin; mesafelerin etkisi. Ravenstein makalesinde mesafenin arttıkça göç hacminin azaldığını; göçün, bir defalık hareket yerine, aşamalı olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca göç farklılıkları (cinsiyet, sosyal sınıf, yaş vb.) kişinin hareketliliğini etkileyen diğer önemli kuvvetlerden bazılarıdır. Ravenstein, yukarıda genel olarak bahsedilenleri on maddede açıklamış ve göçün genel kurallarını ortaya koymaya çalışmıştır.

- “ 1.Göçmenler esas olarak kısa mesafelerde ilerlemektedir; daha uzun mesafelere gidenler büyük sanayi ve ticaret merkezlerine yönelirler.*
- 2. Çoğu göç, tarımdan sanayi alanlarına doğru hareket göstermektedir.*
- 3. Büyük şehirler, doğal artıştan çok göçle büyür.*
- 4. Göç sanayi, ticaret ve ulaşımın gelişimi ile birlikte artmaktadır.*
- 5. Her göç akışı bir karşı göçü doğurur.*
- 6. Kadınlar daha kısa mesafelerde gerçekleşen göç hareketlerinde erkeklerden daha fazla göç ederler. Buna karşın erkeklerin uluslararası göçte çoğunlukta olduğu görülmektedir.*

7. Göçün başlıca nedenleri ekonomiktir.”²¹

²¹ “E. G. Ravenstein and the “Laws of Migration”, **Journal of Historical Geography**, Cilt: 3, Sayı:1, 1977, (Çevrimiçi), <https://www.lcps.org/cms/lib4/VA01000195/Centricity/Domain/2584/Grigg%20on%20Ravenstein.pdf>, 01.02.2019.

Birçok teorisyen Ravenstein'in izinden devam etmişlerdir ve bu kanunları daha da geliştirmişlerdir. Everett Lee, Ravenstein'in teorisini itici faktörlere daha fazla vurgu yaparak yeniden formüle etmeye çalışmıştır. Lee, göçü etkileyen engellerin göç sürecine olan etkisini de açıklamaya çalışmıştır. Uzaklık, fiziksel ve siyasi engeller ve bağımlı olanlar gibi değişkenlerin göçü engelleyebileceğini veya hatta önleyebileceğini savunan Lee, göç sürecinin seçici olduğunu belirtmiştir; çünkü yaş, cinsiyet ve sosyal sınıf gibi farklılıkların kişilerin itme-çekme faktörlerine nasıl tepki vereceğini etkilediğini ve bu koşulların da engelleri aşma yeteneklerini şekillendirdiğini vurgulamıştır. Dahası, bir kişinin eğitimi, aile bağları vs. gibi kişisel faktörler, göçü kolaylaştırabilir veya geciktirebilir.²² Lee, bu faktörleri kendisine temel alarak bir analiz yapmaktadır. Bunlar;

- “ 1. Yaşanan yerle ilgili faktörler,*
- 2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,*
- 3. İşe karışan engeller,*
- 4. Bireysel faktörler. ”²³*

Castles ve Miller, küreselleşme ile değişen hareketliliği referans alarak çok eski tarihe dayanan göçlerin yeniden sınıflandırılması gerektiğini belirtmekte ve günümüzde beş temel eğilimin çağdaş göçlerin karakteristiğini oluşturduğunu ifade etmektedir. Bunlar;

²² Savaş Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, Güz 2006, s.72-73.

²³ Cemal Yalçın, **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s.30'dan aktaran Savaş Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, Güz 2006, s.72.

“ 1. Göçün küreselleşmesi (gittikçe daha fazla ülkenin göç hareketlerinde eş-zamanlı olarak ciddi şekilde etkilenmektedir),

2. Göçün hızlanması (göçün bütün dünyada hacim olarak büyümesi),

3. Göçün farklılaşması (göç giderek pek çok ülke için emek göçü, mülteci ya da kalıcı yerleşimci gibi bir tip değil, çok zaman bunların hepsi olacak şekilde gerçekleşmektedir. Göç hareketleri bazen bir tür hareket olarak başlayıp öteki biçimlerde devam eder),

4. Göçün kadınsallaşması (göç hareketlerine kadınlar giderek çok daha fazla katılım göstermektedir),

5. Göçün giderek siyasallaşması olarak sıralanabilir.”²⁴

McNeill ise, göçün sebeplerini incelerken göç çeşitlerini aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır:

“ 1. Diğer bir nüfusun zorlamasıyla yer değiştirme (göçebelik),

2. Yaşanılan yerin, başkaları tarafından fethedilmesi ve ardından iki toplumun kaynaşması (fetih girişimleri),

3. Yabancıların, ev sahipleri tarafından memnuniyetle karşılanan gelişleri (ticari faaliyetlerin yerleşmesi),

4. Topraklarından bütünüyle koparılmış birey veya toplumların, başka bir yere götürülmesi (kölelik).”²⁵

Bütün bu sebeplere baktığımızda aslında söylenebilecek en önemli olgunun göçün yeni bir olgu olmadığı, insanlık tarihiyle eş değer olduğudur. Fakat son yüzyılda, insan topluluklarının geçmişe nazaran daha fazla yer değiştirdiğini söylemek, son yüzyılı Castles ve Miller’ın tabiriyle ‘göçler çağı’ olarak adlandırmak çok da yanlış olmayacaktır.²⁶

²⁴ Fuat Güllüpinar, “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:4, Nisan - Eylül 2012, s.55-56.

²⁵ Yıldız, a.g.e., s. 384.

²⁶ Adem Sağır, “Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Göçün Sosyo-Politiği: Sovyet Rusya Örneği”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Sayı:1, 2012, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/217827>, 02.02.2019..

Bu noktada göç üzerine çalışmalar yürüten Thomas Faist'in de fikirlerine yer vermenin önemli olduğuna inanıyorum. Faist, göç sistemlerinden bahseder ve bu noktada üç temel nitelik ortaya koyar. Faist'e göre ilk nitelik, hareketlerle ortaya çıkan bağlamlardır. Çünkü bu bağlamların göç hareketliliğine karar verici açısından etki etmesi önemlidir. Genel anlamda göç, bireylerin akışından ve mekânların değişiminden bahsederken bu kuramda akış insan dışında devletlerarasında gerçekleşmektedir. Bu gerçekleşmenin sebebi şüphesiz ekonomik sebeplerdir. Anayurt olarak varsayılan ülkenin şartları iyileştikçe mekânsal değişimlerin azalmasından bahsedilebilir ve periferi - merkez ülke arasındaki ilişkileri açıklamada önemli bir rol üstlenebilir.

Bir diğer nitelik ise, göçün süreçlerine odaklanmaktadır. Göçün başlangıcının devamlılığa bürünmesi ve sonrasındaki bütün süreçlerin içindeki değişimlere etki etmesi bu kuram çerçevesinde ele alınmaktadır. Aynı şekilde bu süreç içerisinde göç hareketliliğine katılan bireylerin kendilerine hem anavatan hem de varış ülkelerinde değişimler yaratacak şekilde etkilerde bulunması da bir diğer göç niteliğidir. Burada da bireyin üzerinde uluslararası bir etkileşim söz konusu olmaktadır.²⁷

Göç ve diaspora birbirleriyle etkileşim içerisinde olan iki dinamik olgudur. Bireyin çeşitli sebeplerle yer değiştirmesi, göç hareketlerine katılması, varılan ülkede yeni bir kültür ile karşılaşması, sonrasında yaşadığı göçmenlik durumları gibi çok yönlü boyutları olan tartışmalar, farklı disiplinlerdeki kaynaklarda daha fazla yer edinmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere göç tipolojilerinin birçoğu nihai olarak diasporaları oluşturan nedenler olarak ön plana çıkmaktadır. Sebebi ne olursa olsun göç eden grupların genel manada bir diaspora tanımını çerçevesi etrafında birleştiğini söyleyebiliriz.

Göçün diasporalaşma sürecine gidecek yol olması açısından önemli ve açıklanması gereken bir kavram olduğunu düşünüyorum. Buna ek olarak bir diğer yer verilmesi gereken olgu da kimliktir.

²⁷ Thomas Faist, **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, Çev. Azad Zana Gündoğan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003. s. 82-83.

1.3. Kimlik

Diasporik kimlikleri algılayabilmek ve bir temel oluşturmak amacıyla kimlik kavramı ele alınması gereken bir konudur. Kavram, birçok sosyal bilimin çalışma alanına girmiş ve bireylerin, toplulukları hatta ulusların incelenmesinde ve değerlendirilmesinde önem arz etmektedir.

Kimlik kelime anlamı itibariyle, Latince identitastan türetilmiştir. Bu kelime iki ayrı olguyu ifade etmektedir. Bunlar; ayrılık ve aynılık. Temelde bir aidiyet duygusunu barındıran kimlik, birini diğerinden ayırırken, aynı olanı da ayırtmak amacıyla kullanılmaktadır.²⁸ Kimlik, ‘ben’ ve ‘sen’ in ortaya çıkarılması ve anlamlandırılmasıdır.

Kimlik, zaman içerisinde farklı bilim adamlarınca kategorize edilmeye çalışılmıştır. Turner kimliği fert, toplum ve insanlık olarak ayırırken, Stryker ile Burke, toplumsal rollerin oluşturduğu toplumsal kimlik, etnisiteyi temel alan kimlik, sınıfsal ve ferdi kimlik olarak sınıflandırmaktadır.²⁹ Elbette kimlik sınıflandırılan bu alandan daha genişleyen bir yapıyı ifade etmektedir. Bireysel, kolektif, sınıf, cinsiyet, din... kimliğe atfedilen kavramlardan bazılarıdır.

Kimlik dediğimizde tek bir kimlik tanımı üzerinden bahsetmek çok daha geniş ölçekli bu kavram için sınırlayıcı olacaktır. Kimlikler sosyal, bireysel, kolektif, kültürel, kurumsal, milli vb. sıfatlarla anlamsal olarak değişen bir tanımdır ve çok katmanlıdır. Temel olarak kimlik kavramını açıklamak gerekirse, bireyin öznelliğini kapsayan, benliğini kuran ve oluşturan olgu olarak ifade edilebilir. Fakat kimlik bu tanımlamaların ötesinde sadece kişinin benliğini belirleyici değil, kişinin toplum içindeki konumunu da etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok temel anlatım olan ben ve senin ötesinde kimliklerin geçişkenlikleri ve çok katmanlı oldukları belirtilmektedir. Bu sebeple salt bir kimlik tanımını yapmak zordur ve kimliği anlamlandırmak için çeşitli sınıflandırmalar yapmak gerekmektedir. Kimlik, kişisel özelliklere ve aile bağına dayanan kişisel kimlik; ırk, cinsiyet, sınıf gibi

²⁸ Mehmet Kılıç, “Milliyetçilik Algısında Yaşanan Değişim Üzerine Bir Deneme”, **The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies**, Cilt:1, Sayı:1, Temmuz 2015, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/174235>, 01.12.2018.

²⁹ Yücel Öztürk, Tarih ve Kimlik, **Akademik İncelemeler**, Cilt:2, Sayı:1, 2007, s.8.

sosyal gruplara aidiyeti tanımlayan sosyal kimlik; politik bir gruba veya yapıya aidiyeti tanımlayan politik kimlik olmak üzere üç temel kategoride temellendirilebilmektedir. Kimliği oluşturan unsurlar ise, nesnel ve öznel olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Nesnel unsurlar, bireylerin paylaştıkları din, dil, tarih gibi maddi veya manevi özellikler içerirken; ortak bir bilince sahip olma durumu ise öznel unsur olarak tanımlanmaktadır.³⁰

Kimliğin nasıl oluştuğu konusunda iki farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. İlki olan öznel kimlik tanımlamasında, bireyin kendine has olan ve değişkenlik göstermeyen kimliğinden bahsedilir. Fakat öznel kimlik yaklaşımı dış etkenleri bireyin kimlik oluşumunda dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.³¹

Modern dönemde kimliklerin baskın halini ulus veya ulus-devlet temelinde görmek mümkündür. Çünkü ulus-devletler tıpkı kimlikler gibi ‘öteki’ nosyonu üzerine kurulmuştur. Sosyoloji açısından Sembolik Etkileşimcilik kuramcıları William James, G. Herbert Mead de kimliğin kendisinden haberi olan “ben”in öteki kimselerin tutumlarından etkilenecek var olduğunu, kendisini bu yolla konumlandığını ve öteki olanın tutumlarını öğrenerek benliğini geliştiren bir ağlar bütünü olarak tanımlandığından bahsetmektedirler. Benliği tanımlayan kimlik bunu etkileşime girebildiği ortak bir dil ve temsille sağlamaktadır.³² Yani, ulus-devletin çıkış noktası olan etnik kimlik kavramının karşıt bir kültür ve kimlikle karşılaşması sonucu kurulmaktadır.

Stuart Hall, "Kültürel Kimlik ve Diaspora" isimli makalesinde yer verdiği kültürel kimliklere de bu çalışmada yer vermek gerektiği inancındayım. Özellikle, kültürel kimliğin diasporik grupların kendilerini tanımlaması açısından önemli bir yeri olduğundan yola çıkarak Hall’ın kültürel kimliğinden bahsetmek gerekmektedir.

Hall’e göre, kültürel kimliği tanımlamanın iki yolu var. Bunlardan ilki, kültürel kimliği ortak kültür, ortak tarih ve ataları olan insanların, çoğu diğer benlikleri saklayarak ortak bir "tek gerçek benlik" olarak tanımlanmasıdır. Bu tanımlamaya göre,

³⁰ Yıldız, a.g.e., s. 387- 388.

³¹ Muhittin Aşkın, “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2007, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32061>, 12.12.2018.

³² Aşkın, a.g.e., s.214.

kültürel kimliklerimiz ortak bir tarih deneyimini ve ortak kültürel değerleri aksettirir ve bu ortak payda bireyleri "bir halk" olarak meydana çıkarır.

Kültürel kimliği Hall, ikinci bir anlamla "var olma" durumu kadar bir "olma" meselesi olarak bakmaktadır. Ona göre olma meselesi, geçmişe ve geleceğe de ait olma durumunu ifade etmektedir. Çünkü geçmişten gelen kültürel kimlikler, tarihsel süreçte sürekli dönüşüme maruz kalmaktadır.³³

Oran, bireylerin sadece bireysel kimlik taşımadığını aynı zamanda her bireyin topluma ait kimliklere sahip olduğunu belirtir ve kimlikleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

“ 1. Bireysel kimlik-kolektif kimlik: Bireysel kimlik, azınlığa mensup bireyin kimliğidir. Ama bireyler boşlukta yaşamazlar; bir grubun üyesi olarak yaşarlar. Grup kimliği diye de anabileceğimiz kolektif kimlik, azınlık grubunun bütün olarak kimliğidir.

Azınlık bireyinin benimsediği azınlık kimliği, kolektif kimlikten kuvvet alır. Fakat bireysel ve kolektif kimlikler, grubun bireyi denetim altına almak istemesi ve bireyin buna yanaşmaması durumlarında çatışabilir. Ör. Bir ailenin kendi gelinini örtünmeye zorlaması durumu.

2. Objektif kimlik-sübjektif kimlik: Objektif kimlik, bir insanın doğuştan getirdiği tarihsel-antropolojik kimliktir; bu nedenle gayri iradidir. Ör. Ermeni anababadan doğan çocuğun objektif kimliği Ermeni'dir.

Sübjektif kimlik ise bireyin kendi tercihiyle sonradan "Ben şuyum" diyerek yaptığı özgür irade beyanıdır ve objektif kimlikten farklı olabilir.

3. Alt kimlik-üst kimlik: Azınlıklar açısından en önemli kimlik sınıflandırması budur. Alt kimlik, bireyin içinde doğduğu grubun kimliğidir ve dolayısıyla da objektif kimliğe denk düşer. Örneğin Türkiye'de Rum anababadan doğan çocuğun alt kimliği Rum'dur.

Üst kimlik ise devletin vatandaşına empoze ettiği kimliktir. Bu anlamda, vatandaşlığa denk düşer.”³⁴

³³ Stuart Hall, “Cultural Identity and and Diaspora”, **Colonial Discourse and Post-Colonial Theory**, Ed. Patrick Williams ve Laura Chrisman, Columbia University Press, Newyork,1993, s.392- 403.

³⁴ Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2014, s.17-18.

Baskın Oran'ın yukarıda belirttiği kimlikler, devletin de vatandaşlık kavramını hangisi üzerine tanımladığı noktasında önem arz etmektedir. Kimliğin toprak esasına ya da kan bağına dayandırılması kimliklerin kendilerini ülke içerisinde tanımlamasına olanak sağlamaktadır.

Diasporik kimliklerin, hem anavatan hem de ev sahibi ülke açısından kurgulandığını onların göçmenlere karşı tutum ve davranışlarında politik faaliyetlerinde yattığını yukarıda anlatmaya çalıştım. Fakat diasporik kimliklerin, anavatan tahayyülü ile bağlılık kurduğu ve sürekli bir geri dönüş ideasının olduğu fikri artık geçerliliğini yitirmektedir ya da bu düşüncenin diasporik kimliklerin belirleyicisi ve zemini olmadığını göz önünde bulundurmak durumundayız. Çünkü postmodern dünyanın getirdikleri, kitle iletişimin yaygınlaşması, küreselleşme ile uluslararası ağların ortaklaşmaya başlaması ulus-devleti ve ulusal kimlikleri merkezinden sarsmaya başlamıştır. Ulus-devletler bağlamında ulusun ortak kültürü –üstkültür- artık anlamını yitirirken, azınlıkların kültürü olarak tanımlanan alt kültürler kendilerini daha belirginleşmiştir.³⁵ Bu nedenle kimliklerin diasporada kalıcı ya da evrensel olduğunu düşünmek doğru olmayacaktır.

1.3.1. Diasporada Kimlik İnşası

Göç olgusu birbirinden farklı teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Göç teorileri çerçevesinde özellikle diasporik kimliği tanımlamada ilişkiler ağı kuramına yer vermenin yararlı olacağı inancındayım.

İlişkiler ağı, göç eden ile anavatandan göç etmeyi düşünen bireyler arasındaki ilişkiyi açıklamada kullanılmaktadır. Bu durumda maliyet ve riski azalttığı için göç, tercih edilen bir olgu olurken, hareketliliği artırmaktadır. Bireyler arasında kurulan bu göç ağı, uluslararası kimlikleri ortaya çıkarmıştır.³⁶ Göç eden bireylerin anavatanları ile ilişkileri devam eder ve kurdukları bu iletişim ağı da ulusaşırı toplumsal alanların

³⁵ Hümeysra Seren Yeniçeri, William Saroyan'ın Eserlerinde Etnik Kimlik ve Diaspora, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, 2014, s.21.

³⁶ Erkan Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği: Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005, s. 21-23.

yaratılmasında etkili olmuştur. Ulusaşırıçılık olgusunun diaspora ile en önemli ilişkisi göçmen bireylerin anavatan dışında yaşadığı tecrübeleri ulusaşırı alanlarda tekrar tekrar dile getirmesi ve diasporik kimliklerin oluşumuna etki etmesidir.

İlişkiler ağı teorisi göç tipolojileri dâhilinde diasporaların oluşturulma sürecini anlamlandırmada kullanılan olgulardan biridir. Bu ağ çerçevesinde diasporik ilişkiler, ulusaşırı ilişkiler tanımlanmaya çalışılmıştır; fakat genel olarak sosyal bilimlerde tanımlamaların genelleştirilmesi sorunu kavramın tek bir bakış açısıyla tanımlanması sorunsalı yaratmaktadır. Bu nedenle diasporik kimliklerin diğer perspektifler çerçevesinde tanımlanmasıyla ilgili diğer görüşler de önemlidir.

Hall, ulusal devletlerin ulusal kimlik ve ulusal kültürün bir araya getirilerek homojen bir yapı oluşturulması fikrinden yola çıkarak, tarihte homojen toplumların istisna olduğunu ve küreselleşme, sınır ötesi hareketlilik, artan mobilizasyon ile bu homojenliğin daha da azaldığını öne sürer.³⁷ Ortaya çıkan çok çokkültürlü toplumlarda ırka dayalı vatandaşlığın tanımı anlamını yitirmeye başlamaktadır. Anlamını yitiren vatandaşlık yeniden tanımlanır ve yaratılan yeni modellerle kimlik ve kültür arasında aidiyet kurulma çabası ile köprü görevi görür.

Sosyolojik açıdan diaspora oluşum süreci, yapısalcı yaklaşım çerçevesinde seferberlik tanımı üzerinden tanımlanmaktadır. Yapısalcı yaklaşımı benimseyen düşünürlerden biri olan Adamson, diaspora kimliğinin ulus-ötesi alanda yeniden yaratıldığını ve teknolojinin de gelişimiyle kimliğin anavatandan bağımsız olarak yeniden yapılandırıldığını söylemektedir. Sökefeld de diasporada kimlik oluşumunu seferberliğe bağlar ve bireyler arasındaki kan bağına indirgenmiş diaspora tanımını reddetmektedir. Ona göre, diaspora kimliği hem kişisel hem de toplumsal olarak sahiplenildiği takdirde ve uluslar gibi, belli bir kesimin liderlik rolünü üstlenmesiyle oluşmaktadır. Bauböck'e göre, bu yeni bir kavram değil, literatürdeki kimlik ve aidiyetlerle ilgili teorilerle anlamlandırılabilir bir olgudur.³⁸

Hall, diasporanın yalnızca varlığı ya da “saflığı” ile değil, gerekli heterojenite ve çeşitliliğinin tanınması, farklılığına rağmen birlikte yaşadığı kimlik anlayışıyla ve

³⁷ Alinia, a.g.e., s.71.

³⁸ Başer, a.g.e., s.77.

melezlik yoluyla tanımlanabileceğini vurgulamaktadır. Diaspora kimlikleri, sürekli dönüşüm ve farklılık aracılığıyla, kendilerini baştan üretmekte ve çoğaltmaktadırlar.³⁹

Diaspora çalışan akademisyenlerin üzerinde anlaştığı en önemli noktalardan biri de, aynı etnik kökenden gelen diasporaya mensup kişilerin farklı amaçlar için bir araya gelebileceği ya da aynı amaç için farklı yollardan seferber olabileceği düşüncesidir. Çünkü diasporalar heterojen ve çok katmanlı oluşumlardır. Diasporaların birbirinden farklı özelliklerinin olmasının yanı sıra aynı diaspora içinde bireylerin de farklı amaç ve çıkarları olabilir. Bu nedenle diasporalar, heterojen yapıları göz ardı edilerek belli başlıklar altında kategorilendirilemez. Bu tür kalıplara sokuldukları takdirde çalışma alanı daraltılmış olacak ve vurgu yapılan herhangi bir statü dışında kalanlar göz ardı edilmiş olacaktır. Başer, Adamson, Sökefeld, Bauböck gibi araştırmacıların da görüşlerine paralel olarak, diasporanın iki yönden ulus-ötesi topluluklardan farklı olduğunu vurgulamaktadır; seferberlik ve anavatana dair siyasi projeye bağlılık.⁴⁰

Safran'a göre, elit sınıfların dışındaki kesimler için özellikle etnik ve dini bağlar anavatandaki gelişmeler yoluyla yeniden canlandırılır. Bir diğer yandan anavatanındaki gelişmeleri takip etmeyen bir ulus-ötesi topluluğun üyesi diasporaya dâhil olarak aktifleşebilir. Fakat bu açıdan tüm diasporaların kimlik oluşum süreçleri ve sonrası etkileşimi açıklamaya yeterli olmayacaktır.⁴¹

Göçün en önemli etkenlerinden biri olan ekonomik sebepler doğrultusunda anavatanını bırakıp, daha iyi yaşam koşulları tahayyülü ile göçe katılan bireyler evsahibi ülkede varlıklarını devam ettirme ve kendilerine yaşamsal bir destek arayışına girerler. Öteki olarak konumlanan göçmenler kendi kültürünün, dilinin veya kimliğinin etrafında kolektifleşme eğilimine girerler. Tam da bu noktada içine girdiği bilinçli veya bilinçsiz bu davranışsal eğilimler diasporik kimliklerin çıkışının referans noktasıdır.⁴²

Minoo Alinia, 'Diapora Mekanları' adlı eserinde, post-kolonyal göçün meydan okumalarını dile getirirken kimliklerin oluşumunu da nasıl etkilediğinden bahseder;

³⁹ Stuart Hall, "Cultural Identity and Diaspora", (Çevrimiçi), www.unipa.it/~michele.cometa/hall_cultural_identity.pdf, 11.05.2014.

⁴⁰ Başer, a.g.e., s.78-79.

⁴¹ Başer, a.g.e., s.80.

⁴² Cengiz, a.g.e., s. 187 - 188.

*“Post-kolonyal göç, bir yandan bu ülkelerdeki demokrasi ve insan haklarına meydan okuyup, yeni koşullara uyum sağlamak için vatandaşlık kurumunda değişiklik talep ettiğini vurgular. Diğer yandan da, hayali ulusal topluluk içinde üyelik ile devlet içinde üyelik arasındaki “doğal” erime sorununu içine çekerek ulus-devletin dayanağına meydan okur.”*⁴³

Vatandaşlık üzerine atıfta bulunan Alinia, klasik tanımın ötesinde vatandaşlığın devletler tarafından iki şekilde formüle edildiğinden ve devletlerin bu formül üzerinden vatandaşları nasıl tanımladığından bahseder. Mesela, *Jus sanguinis* ilkesini ele aldığımızda vatandaşlığın kan bağı, ortak dil ve gelenek ile kabulünün sağlandığı görülür. Bunun aksine *jus solis* ise bireyin doğum hakkı ile vatandaşlık kazandığını kabul eder. Bu iki nosyon, ülkelerin göçmenlere, diasporik toplumlara nasıl baktığının da özetidir. Fakat burada şunu belirtmek gerekir ki tüm ulus-devletler, varlığını milliyetçilik üzerine kurmuştur ve her halükarda içerisinde dışlayıcı politikalar içermektedir. Vatandaşlığı doğum hakkı ile tanıyan devletlerin de dışlayıcı politikalara sahip olması bu nedenle yadsınamaz bir gerçektir. Fakat göç bütün karşıtlıklara rağmen ulus-devlet mitine karşı çıkmaya devam eder ve devletleri yeni üyeleri ile sosyal bir sözleşme yapmaya zorlar. Bunun sonucunda entegrasyon, asimilasyon, çifte vatandaşlık ya da çokkültürlülük seçeneklerden biri olarak politik bir enstrümana dönüşür.⁴⁴

Anderson da yukarıda diğer yazarlar gibi ulusal bilinç sorununa, sürgün temasıyla bakar. Milliyetçiliğin ötekiyle karşılaşmadan doğduğunu ve melezliğin her türlü tekilliği tehdit ettiği koşullarda ulusal saflığın öne çıkarıldığını ileri sürer. Dolayısıyla milliyetçilik bir tür sürgün durumunda kök salar. Oysa savaş sonrası kapitalizmin gelişimine bağlı ulusaşırılaşma göç hareketleri artış gösterirken, aynı zamanda Anderson’un “uzaktan milliyetçilik” dediği bağın korunmasını da teşvik eder. Göçmenler ve göçmenlerin soyundan gelenler, kendilerini benimseyen ülkedeki varlıklarını kökenle ilişkiye göre örgütlerler ve göç edilen devletin politikasını kendilerini akraba hissettikleri devlet, ulus ya da halktan yana etkilemeye çalışırlar.

⁴³ Alinia, a.g.e., s. 69.

⁴⁴ Alinia, a.g.e., s. 70-72.

Özellikle etnik milliyetçiliğin etnik lobicilik faaliyetlerinin arttığı ve dış politikaları etkilediği yönünde teşebbüslerden bahsedilebilir. Ya da bir başka etki alanı olarak, meşruluğunu tanımadıkları bir rejime karşı mücadele eden örgütlerin, kendilerini kabul etmiş ülkenin dış politikası üzerinde baskı yapması da ayrı bir mevzudur. Sürekli vurgulanan bu sürgün politikasının doğuşu diplomatik mantık ile meşruluk mantığını karşı karşıya getirir ve uzaktan milliyetçiliğin anlamını kökten değişime uğrattır.

Milli duyguların devamlılığı ya da sürgün siyasetinin başarısının anavatan ülke ile aradaki temasın kaybolmamasıyla yakında ilişki içerisinde. Geri dönüş hedefinde olan diasporik toplumlar, özellikle siyasi karşıt gruplar, anavatanda değişim olmadıkça geri dönüşü düşünmekten sakınır ve bu da anavatan ile göçmenlerin yan yana gelme olasılıklarını azaltır.⁴⁵

Nielsen, ulus-ötesi siyasi eylemleri “göçmenlerin ve mültecilerin kendi köken ülkelerinin siyasi yaşamına sınır ötesi katılımının doğrudan (oy verme ve diğer yöntemlerle siyasi partilere destek olma) ve dolaylı (göçmen kabul eden ülkenin siyasi kurumları ya da uluslararası örgütlenmeler aracılığıyla) biçimleri” olarak tanımlar.⁴⁶

Diasporada kimlik oluşumuna dair en güçlü örneklerden biri de ayrılıkçı veya diaspora ulusçuluğu olarak da adlandırılan etnik ulusçuluktur. Ulusçuluk temelli bu yönelim, ulus-devletin sınırları dışında kalan akrabalarını ve onların yaşadıkları toprakları ilhak ederek oldukça geniş bir etnisiteye dayalı ulus kurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda etnik ulusçuluk, kişinin ana diline ait kültür ve soy kavramları içinde bir ulus inşası olarak tanımlanabilmektedir.⁴⁷

Kimlik yeniden inşa edilirken hem geride bırakılan vatan hem de göç edilen ülke ile ilişkiler önemli roller oynar. Yukarıda bahsedildiği üzere devletler vatandaşlık kavramı çerçevesinde dönüşümler yaşarken yeni politikalar ile bu dönüşüme ayak uydurmaya çalışırlar.

⁴⁵ Dufoix, a.g.e., s.91- 93.

⁴⁶ Dufoix, a.g.e., s.91.

⁴⁷ Güler Kalay, “Etnik Grupların Siyasallaşmaları ve Uluslaşma”, **Politika Dergisi**, (Çevrimiçi), politikadergisi.com/makale/etnik-gruplari-siyasallasmalari-ve-uluslasma, 09.05.2014.

1.3.2. Asimilasyon, Entegrasyon, Ayırışma ve Marjinalleşme

Kültürel kimlikler, devletlerin göçmenlere yönelik geliştirdiği politikaların içinde varlıklarını, dil ya da kültürlerini korumak ya da kaybetmek arasında kalırlar. Bu durum, içinde yaşanan devletlerin geliştirdiği politikaların asimilasyon ya da entegrasyon yönünde oluşturduğu politikalara bağlı olarak değişebilmektedir.

Hall, kültürel kimliklerin, asimilasyon içinde büyük anlam ve önem kazandığını söyler. Bunun ise, kültürel değerlerin ev sahibi ülkelerin kültürel değerleri karşısında korunması talebinin ve toplumda dili, kültürü koruma ve geliştirme konusunda bir isteğin, karşı koymanın sağlanmasının gerekli olduğunu vurgular. Kültürel değerlerin korunması için diasporada yaşayan göçmen bireyler arasında dayanışma duygusunun artırılmasına öncelik verilmelidir. Bu tür çalışmalar ile göçmenler yeni arayışlar içine girecektir.⁴⁸ Bu arayış göçmenlerin örgütlenmesi, politize olması sürecine doğru yönelmesinin ilk adımları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak topluluğa yeni katılan üyelerin toplumla uyumlaştırılması için çeşitli politikalar geliştirilmiş, yeni kavramlar ortaya atılmış ve devletler bu kavramlar üzerinden hem ev sahibi hem de göçmen toplulukların etkileşimini belirli bir raya oturtmaya çalışmıştır. Bu kavramlardan bazılarını ev sahibi halkın göçmenlere karşı kimlik kaygılarını ele alırken, göçmen bireylerin de yeni toplum içerisinde kimliklerinin nasıl kurgulandığı ile yakından ilgili olduğundan yer verilmeye çalışılacaktır.

Çeşitli sebeplerle ülkelerinden ayrılmak ve başka ülkelerde yaşam kurmak zorunda kalan bireylerin, yeni hâkim kültür ile etkileşimi zorlayıcı olabilmektedir. Yeni kültürü deneyimleme yukarıda da bahsedildiği üzere hâkim kültürün politikaları ile farklı türlerde yaşanabilir.

John Berry göçmenlerin kültürel etkileşimlerini genel olarak dört şekilde kavramsallaştırmıştır: asimilasyon, entegrasyon, ayırışma (separation) ve marjinalleşme.

⁴⁸ Hall, a.g.e., s.394.

Asimilasyon, kişinin ev sahibi toplumun kimliğini benimsemesidir. Entegrasyon ise, hâkim kültürün içerisinde kendi etnik kimliğini sürdürme kapasitesi olarak gösterilmektedir.

Ayrışma (separation) ile göçmen grup kendi kültürünü korumaya devam ederken hâkim kültürle ilişkiyi reddederek kendini toplumdan ayırıştırır. Marjinalleşme ise bireyin hem kendi toplumuna ait kültür ile hem de göç ettiği ülkenin hâkim kültürü ile etkileşimi reddetmesi durumunu ifade etmektedir.⁴⁹

Genel olarak Berry'nin tanımlamalarında bireyin öznel bir kimlik olarak alındığını söyleyebiliriz. Bireyin toplumla kurduğu ilişkiler yukarıda sistematikleştirilen politikaların tanımlanmasında yetersiz kalmaktadır. Göç eden bireylerin kimliklerinin tanımlanması aşamasında, göç edilen devlet ile bireylerin karşılıklı etkileşim içinde olduğu ve devletlerin belirlediği politikaların bireylerin sosyalizasyon sürecinde belirleyici rol olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Asimilasyonu hâkim kimliğin diğer etnik gruplar, alt kimlikler üzerinde hâkimiyet kurması olarak tanımlayabiliriz. Asimilasyoncu bakış açısı, farklılıkları kabul etmeyen ve devletin hakim olduğu ve çoğunluğunu oluşturduğu üst kimliği empoze eden bir yaklaşımla göçmenlere ya da farklılıklara karşı özellikle 1960'lara kadar devletlerin politikalarının temelini oluşturmaktaydı.

Asimilasyon konusu ilk olarak 1920'lerde Şikago Ekolü/Okulu ile tartışılmaya başlanmıştır. Şikago Okuluna göre toplumdaki yeni kimlikler, yeni düzen için tehlikeli olarak addedilmiştir. Buradan hareketle, göçmenlerin, orijinal kimliklerinden vazgeçerek yeni toplumun değer ve normlarını kabul etmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Bu kapsamda Şikago Ekolü asimilasyona yönelik iki farklı kuram geliştirmiştir: "İngilizliğe Uygunluk" ve "Erime Potası".

İngilizliğe Uygunluk Teorisi ile Amerika'ya gelen göçmenlerin İngiliz dili ve dolayısıyla İngiliz kültürü etrafında bütünleşmeleri amaçlanmıştır. Böylece, göçmenlerin kendi kültürlerini korumada en etkili araç olan dil, zamanla yok olacak ve göçmen bireyler bu şekilde asimilasyona uğrayacaktır.

⁴⁹ Tuomas Martikainen, "Din, Göçmenler ve Entegrasyon", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Çev. Nebile Özmen, Sayı:18, 2010, s. 267.

Erime Potası Teorisi ise göçmenlerin kültürel farklılıklarının hâkim kültür içerisinde -özellikle de evlilik bağı ile- yok edilmesinden yola çıkarak kültürel çatışmaların önlenebileceğini iddia etmektedir.⁵⁰

Elbette Şikago Ekolünün ortaya attığı bu kuramlar devletlerin göçmenlere karşı oluşturduğu siyasal sosyalizasyon süreçlerinde benimsenmiş olsa da, zamanla ciddi eleştirilerin odak noktası olmuştur. Elbette, 1960'larda ortaya atılan bu görüşlerin zamanla küreselleşme, göçün artan hareketliliği ve kimliğin değişime uğraması ile de anlamını yitirdiği ve yeni politik zeminlere yol açmasına sebep olduğunu belirtmek gerekir.

Robert E. Park ve E.W. Burgess, asimilasyonu, bireylerin ya da toplulukların ortak bir kültürel potada birlik olması ya da birleşmesi olarak tanımlamaktadır.⁵¹ Aslında genelde asimilasyon hâkim kültürün alt kimlik ve kültürleri yok eden bir politika olarak düşünülse de, Burgess ve Park'ın alt kültürleri çatı olarak gördüğü bir kültür altında birleşim olarak tanımladığını görebiliriz. Elbette bu tanım her deneyim sürecinde, her toplum ya da her devlet politikasında aynı anlamı karşılamayabilir.

Baskın Oran ise, azınlıklar üzerinden kimlikleri tanımlarken alt ve üst kimlikler arasındaki ilişkilerin birey ve devlet arasında belirleyici rol oynadığından bahseder.

Oran, üst kimliğin vatandaşlığa denk düştüğünü ve devletin üst kimliği vatandaşa empoze ettiği kimlik olarak tanımlar. Bu haliyle vatandaşlık etimolojisi etrafında kendine rol üstlenen birey, üst kimlik içinde kendini tanımlamaya başlayabilir ki bu gönüllü asimilasyon olarak anılmaktadır. Fakat devlet ve azınlık birey arasındaki ya da üst-alt kimlik arasındaki ilişkiyi üç durumla özetler Oran.

İlk durumda birey üst kimliği memnuniyetle kabullenir ve bu gönüllü asimilasyona ayak uydurur. İkinci durumda ise birey üst kimliği reddeder ve devletin tepkisiyle çeşitli travmalar yaşar. Son durumda ise azınlık birey üst kimliği kabullenir fakat alt kimliği korumada ise karardır. Bu durumda devlet iki tür tepki geliştirir: ilki

⁵⁰ Sezen Ceceli Köse, Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda'daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2012, s.28-29.

⁵¹ Robert E. Park, Ernest W. Burgess, **Introduction to the Science of Sociology**, The University of Chicago Press, Chicago, 1969, s.735.

alt kimliğe saygı duyarak bir uyum ortamı yaratmak; diğeri ise alt kültürü yok saymada ısrarcı olmasıyla çatışma ortamı yaratmak.⁵²

Yukarıda bahsedildiği üzere mekânsal hareketlilik ile farklı kültürler karşılaşma yaşar ve bireylerin bir arada yaşama isteği uyum süreciyle aynı paralelde gerçekleşir. Fakat bu süreç her zaman uyum içerisinde gerçekleşmenin dışında kültürel farklılıklar, iletişim sorunları gibi sorunlar yüzünden uyumsuzluğa hatta çatışma boyutuna varabilmektedir. Elbette ideal durumun (uyum süreciyle alt kültüre saygılı politika) gerçekleştiği ülkelerin varlığından söz edebilirken alt kültürü yok etmeye yönelik asimilasyon faaliyetleri yürüten devletleri de görmek mümkündür.

Asimilasyon ile beraber devletlerin ya da politika uygulayıcıların en çok tartıştığı, yürüttüğü bir diğer politika da entegrasyondur. Entegrasyon anlam olarak, göçmenlerin ev sahibi ülke vatandaşları ile aynı kültürel ya da sosyal mekânlara müdahil olması durumu olarak ele alınmaktadır.⁵³ Milton Gordon, özellikle eritme politikası adını verdiği süreç içerisinde entegrasyonun çeşitli yollarla (evlilik, ilişkiler vs) asimilasyonu tamamladığını belirtmektedir. Bu süreç akkültürasyon ile uzun süreç sonucunda gerçekleşebilmektedir.

Entegrasyon politikalarının kültürel, yapısal ve politik olarak farklı alanlara sahip olduğunu dile getirmek gerekir. Göçmen bireyleri ya da toplulukları yeni duruma adapte etmenin farklı ilişki modelleriyle gerçekleştiğini belirtmek gerekmektedir. Martikainen bu alanları aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

“Kültürel entegrasyon, hem göçmenlerin ve göçmen topluluklarının yerel değerlerle, kurallarla ve davranış modelleriyle ilişkisi ve uyumu, hem de ev sahibi toplumun göçmenlerin kültürel hayatlarının tezahürlerine yönelik oluşturduğu reaksiyonlarla alakalıdır. Kültürel entegrasyonun mekânı sivil toplumdur ve - günümüz dünyasında- gitgide artarak medyadır. Başarılı ve olumlu kültürel entegrasyon kendini açıkça güçlü etnik ilişkilerde gösterir. Yapısal entegrasyon aracılığı ile göçmenler farklı sektör, kurum, kuruluş ve organizasyonlara girmeyi başarırlar ve kendileri de bu kurumların paralel

⁵² Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, 7.bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 75-77.

⁵³ Martikainen, a.g.e., s. 264.

formlarını yaratırlar. Bu tür sektörler, kurumlar ve organizasyonlar, ekonomi, eğitim, siyasi partiler ve dini topluluklar içermektedir. Yerel işgücü piyasasında ortaklık, yapısal entegrasyonun en önemli göstergelerinden biridir. Aynı zamanda, etnik- içi örgütlenmelere bilim adamları tarafından önemli bir rol atfedilir. Politik entegrasyon ise devletin göçmenlerle işbirliği yollarını ifade eder. Belli başlı konular, ev sahibi topluma bütünüyle katılımı gerektiren, vatandaşlık elde edebilme ve diğer yasal hakları kapsamaktadır. Böylece göçmenlerin kendilerinin politik karar vericiler durumuna gelmeleri de aynı derecede önemlidir. Ayrımcılığa karşı yasa yapmak kadar, vatandaşlık elde etme ile ilgili imkânlar veya sınırlılıklar da politik entegrasyonun parçasıdır. " ⁵⁴

Berry modeline göre bir diğer akkültürasyon aracı *segregation* idir.* Bu bireyin kendini toplum dışına itmesi olarak açıklanırken, marjinalleşme ise bireyin kendini üst kültüre girmekten uzak tutmasını ifade etmektedir.

Yukarıda özet olarak anlatılan tutumların hepsi göçmenlerin ev sahibi ülkede kimlik oluşumunu etkileyen en önemli faktör olarak ele alınmaktadır. Çünkü göç bireyin yeni bir kültürle karşılaşma ve bu karşılaşma sonucunda göçmen bireylerin etkileşimlerini, ev sahibi ve göç edilen ülke ile ilişkilerini nasıl yönettiğini ve tutumlarını anlatan geniş bir çerçevedir. Bu çerçeveyi sosyal kimlik teorisyenleri, bireylerin sosyal çevreyle olan ilişkilerine bağlı olarak kimlik geliştirdikleri üzerinden açıklamaya çalışmışlardır.

Bireylerin kimliklerinin sosyalizasyon kanalları içinde ve elbette devletin göçmen topluma baktığı perspektif ile oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumda devletin her bireyine eşit davranması, diline ve kültürüne saygılı olması gibi uyumu etkileyecek belli başlı konuları ele alması gerekmektedir.

1.3.3 Çokkültürlülük

Gerçekleşen büyük göç hareketleri toplumları artık çokkültürlü bir yapı haline getirmiştir. Özellikle küreselleşme, hızlı iletişim ve ulaşım imkânları homojeniteyi

⁵⁴ Martikainen, a.g.e., s. 264-265.

* Segregation bireylerin kendini toplumdan ayırıştırması olarak tanımlanmaktadır.

parçalamakta ve yok etmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz kimliklerin, kültürlerin tanınması sorunun marjinalleşmeye evrimleşmesinin de önüne geçmenin bir yönüdür.⁵⁵

Etnik grupların dışlanması ve marjinal bir konuma itilmeleri kültürel farklılıkların göçmen kabul eden ülkeler için bir dışlama mekanizması geliştirmelerine sebep olurken göçmenler için de bu durum bir direniş mekanizmasına dönüşmektedir. Yaygınlaşan ve küreselleşen kültür ile artık ananevi olarak tabir edilen değerlerin yaşatılması zorlaşmaktadır. Bu ananevi değerler günümüzde artık milliyetçi, ırkçı veya radikal dini grup mensuplarının kendilerine edindikleri misyon çerçevesinde yaşatılmaktadırlar. Artan göç hareketliliği ve küreselleşmenin getirdiği teknolojik yenilikler homojen ulus-devlet yapısını ve çok yönlü kimlikleri asimilasyon ve entegrasyon başlıkları altında bir araya getirme çabalarını zorlaştırmakta hatta buna meydan okumaktadır. Bu dışlayıcı hatta çatışmaya yönelik tutumları önlemenin yolu ise eşdeğer kültürel değerlerin oluşturulması ile mümkün olabilmektedir. Amerikan tarzı erime potası ya da bütün toplumu üst bir kültür altında toplumsallaştırma çabaları günümüz itibari ile anlamlarını kaybetmektedirler.⁵⁶

Ulus-devlet ve göç arasında engellenemeyen bir çatışma durumu vardır. Çünkü göç, vatandaşlık ve ulusal aidiyetin temellerini tehdit etmektedir. Aynı zamanda göçmenlerin toplumla olan ilişkileri, politika oluşturma ve göçmenleri ulusal topluluktan dışlayan söylemlerde kendini gösteren bir problem olarak görülüp demokrasi, insan hakları ve vatandaşlık sorunlarının da doğmasına yol açmıştır. Son yıllarda tartışma konusu olan çokkültürlülük, göçmen bireylerle bir bütün oluşturarak, aynı devlet altında eşit haklar tanıyarak devletin sınırlarını koruma güdüsüne yönelmiştir. Özellikle de bu sebepten ötürü çokkültürlülük Avrupa'nın politik araçlarından biri haline gelmiştir. İsveç bu politikanın ideoloji çizgisine gelmesinde başı çeken ülkelerden biri olmuştur. 1970'lerden beri İsveç'te bütün etnik azınlıklar İsveçlerin sahip olduğu hakların hepsine sahip olmuşlardır.⁵⁷

⁵⁵ Selçuk Erincik, "Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, 2011, s.226.

⁵⁶ Nermin Abadan-Unat, **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 3.bs., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

⁵⁷ Alinia, a.g.e., s.163.

Habermas, siyasi egemenliği elinde bulunduran çoğunluğun kendine ait olan kültürel değerleri göçmenlere empoze etmesi durumunda farklı etnik değerlere sahip olan bireylerin çoğunluğun sahip olduğu eşitlik hakkında mahrum bırakıldığı fikrini ortaya atmaktadır. Hatta Habermas anayasaların ya da kanunların ortaya çıkması sadece evrensel bir içerikle değil aynı zamanda milli tarihin getirdiği kültürel öğelerinde barındığı bir bütünden ibaret olduğunu ve bu durumda milli olan çoğunluk kültürünün hukuken diğer grupların üstüne çıkmak anlamını taşıdığından bahsetmektedir. Bu durum da alt kültürlerin çoğunluk kültürüne karşı bir savaş açması sonucunu doğurmaktadır.⁵⁸

Çokkültürlülüğün iki perspektif açıdan incelemesini yapan von Brömssen ayrıca bu yapının içinde sorunlar bulunduğundan da bahsetmektedir. İlk olarak tanımsal perspektifte, ulus-devlet içerisindeki farklı kültürlerin varlığından bahsetmektedir. Normatif perspektife göre is bunun idealize edilmiş bir durum olduğunu belirtir. Eğer hedef norm olarak tutulursa bu durumda çokkültürlülüğün nasıl organize edileceği ya da yasama olarak nasıl ele alınacağı konusu soru işaretleri barındırmaktadır.⁵⁹

En eski olgulardan biri olarak karşıımız çıkan göç, insanların yer değiştirmesinden daha fazlasını içine alan bir süreç halini almıştır. Özellikle son yüzyılda yaşanan büyük savaşlar, kapitalist sistemle beraber ortaya çıkan derin ekonomik farklılıklar, milliyetçiliğin sebep olduğu yerinden etme politikaları göçlerin daha büyük topluluklar halinde gerçekteşmesine neden olmuştur. Göçlerle beraber diaspora, kimlik, vatandaşlık gibi olgular literatürlerde yerini alırken dinamik bir dönüşüm içerisinde sürekli güncellenme gereğini doğurmuştur. Özellikle göçle beraber göçmenlerin kültürlerini de taşımaları bu güncellemelere neden olmaktadır.

Göçmenler karşılaştıkları kültürle değişime ayak uydurmaya çalışırken karşı kültürleri de etkilemişler ve bu etkileşim kimi yazarlarca ve devletlerce sorunlu bir alan olarak tanımlanarak asimilasyon, entegrasyon, ayrımcılık veya marjinalleşme gibi politikaların üretilmesine sebep olmuşlardır. Tecrübe edilen bu politikalarla beraber öteki ile yaşama pratiklerini ortaya çıkaran farklı bir uyum süreci son döneme

⁵⁸ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlknur Aka, 8.bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 51-53.

⁵⁹ Alinia, a.g.e., s.164.

damgasını vurmuştur. Çokkültürlülük olarak adlandırılan bu süreç her zaman, her şartta geçerli olmasa da homojen toplumların varlığından bahsetmenin imkânsız olduğu bu dönemde uygulanabilirliği en yüksek süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu politikalar çerçevesinde özellikle Türklerin ve Kürtlerin göç etmeleri, diaspora oluşturma süreçleri tezde analiz edilecek konular olduğundan yukarıda buna temel oluşturma sebebiyle göç olgusu ve göçmenlik durumları, çok kültürlülük, ötekileştirme ve uyum çeşitli boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİASPORA VE DİASPORA MİLLİYETÇİLİĞİ

2.1. Milliyetçilik

Yüzyıllardır süregelen hareketlilik ile kaynaklar yer değiştirirken yeni kavramların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kavramlardan çalışmamıza konu olan transnasyonalizm ya da ulus-ötesidir. Bu terimlere geçmeden önce kısaca milliyetçilik kavramının ne olduğundan, toplumları nasıl mobilize edip değiştirdiğinden bahsetmek gerekmektedir.

Bugün anlam itibariyle kullandığımız milliyetçilik nosyonu Fransız İhtilali ile görünür kılınmıştır. Fakat Hans Kohn, bu olgunun saf ihtilal ile ortaya çıktığının söylenmesinin hatalı olduğunu vurgular ve tarihi hareketlerde olduğu gibi milliyetçiliğin de geçmişte kök saldıgını belirtir.¹

2.1.1. Kavram Olarak Milliyetçilik

Küreselleşme ile birçok kavramın içinin boşaldığı ya da şekil değiştirdiğini düşünsek de milliyetçilik olgusu halen günümüzde siyasal yaşamın bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir. Soğuk savaşın bitmesiyle yeni dünya düzeninin oluşacağı, globalleşme ile de milliyetçiliğin, ulus-devletlerin yok olacağı fikri geçerliliğini yitirmiştir. Elbette, bu dünya düzeninde siyasalların halkları hala mobilize etmek için kullandığı önemli bir araç olması da milliyetçilik olgusunun ayrıca önemini sürdürmesinde etkindir. Fakat küreselleşmenin ulus-devlet yapısını her geçen gün daha da zorladığını eklemek gerekmektedir.

Milliyetçilik tek başına tanımlanması zor bir olgudur. Bu nedenle milliyetçilik yıllarca birbirinden farklı kavramlarla beraber anılmıştır. Yurttaşlık, yurtseverlik, etnisite, ırkçılık, halk, popülizm, etnizm, etnosantrizm, yabancı düşmanlığı, şovenizm,

¹ Hans Kohn, "Milliyetçilik Fikri", **Milletler ve Milliyetçilikler**, Der. Mümtaz'er Türköne, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012, s.131.

emperyalizm..."² gibi terimler milliyetçilikle zaman içinde perspektif farklılıklarına göre birlikte tanımlanmış ve anlam kazanmıştır.

Son iki yüzyıllık bir geçmişe sahip olsa da milliyetçilik, tek başına bir anlam ifade etmeyen boş bir tanım ya da ideoloji olmuş; koşullara göre boşluğun doldurulabildiği savından yola çıkarak liberalizmin, muhafazakârlığın, faşizmin ya da sosyalizmin içine eklemlenmesiyle sürekli yeni bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle genel bir milliyetçilik söylemi ortaya atmak güçleşmiştir.³

Genel olarak incelediğimizde milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve gelişim evresi üç farklı dönem içerisinde değerlendirilmektedir. Milletlerin doğal bir olgu olarak tarihten beri hep var olduğunu ileri süren ilk evre ‘ilkçi yaklaşım’ olarak anılmaktadır. Bu evre aslında ideolojik bir çerçeve çizmekten öte genel bir durumun ifadesi ya da düşünürlerin perspektifleri olarak görülebilir. İlkçi yaklaşımın ana fikrinin temeli olan milletlerin tarihten beri var olduğu düşüncesine tepki olarak gelişim gösteren ‘modernist’ yaklaşım, uzun yıllar boyunca birçok milliyetçi kuramın da en çok rağbet gören çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu fikre göre, milletler doğal bir olgudan öte modern çağ ile var olan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. 1980’lerle beraber özellikle Anthony Smith ile ön plana çıkan ‘etno-sembolcü’ yaklaşım ise bir üçüncü yol olarak iki evreyi harmanlamaya çalışan bir süreç olarak değerlendirilmektedir.⁴ Bu süreçte üçüncü yol fikrinin başını çeken Smith’e göre milletler modern dönemde var olagelmisse de, milletlerin geçmişe dayalı kültürlerinin de buna etki ettiğini söylemek önemlidir. Yani hiçbir millet yoktan var olmamış, üretilmemiştir.

Milliyetçilik tanımı üzerine Oxford sözlüğüne baktığımızda tanıma getirdiği yorum daha Şovenist bir yerde durmaktadır. Buna göre milliyetçilik, kendi ulusuyla özdeşleşmek ve çıkarlarına destek vermek, özellikle diğer ulusların çıkarlarının

² Etienne Balibar, "İrkçilik ve Milliyetçilik", **İrk Ulus Sınıf**, Ed. Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, Çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s.62-63.

³ İnci Özkan Keresticioğlu, "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn'ın Canavarına", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der. Birsen Öz, 6.bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.309.

⁴ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, 7.bs., Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017, s. 27.

dışlanması veya zarar görmesi olarak tanımlanmaktadır.⁵ Zaman içerisinde bu tanımın kendi ulusuyla özdeşleşmek kısmını vurguladığımızda Kant'ın siyasi alanda kendi kaderini tayin hakkının temelinde de bu özgün düşüncenin yattığını görebilmekteyiz. Kant'ın milliyetçi bir özle bunu dile getirdiği söylenemez ama onun fikirlerinin sonraki kuşakları farklı yorumlamalarla oldukça etkilediğinden bahsedebiliriz.

Milliyetçilik üzerine düşünen ve belki de bugün milliyetçilik tanımına atfedilen tanımlamalardan daha uzak ve genel yorum katan düşünürlerden ilki Kant olmuştur. Kant'ın halkların kendi kaderini tayin etme özgürlüğüne sahip olma olgusuna ek olarak Fichte, “bireyin özgürlüğü ancak bütünüyle özdeşleştiği zaman mümkündür” ve Herder “her dil birbirinden farklıdır ve her topluluğun kendine ait bir düşünce tarzı vardır” fikirleriyle milliyetçilik alanına katkı sağlamışlar ve sonraki çalışmalara esin kaynağı olmuşlardır.⁶

Tarihe görüşleriyle yön veren ve milliyetçilik kuramını farklı boyuta taşıyan bir başka filozof da Johann Gottlieb Fichte'dir. Goethe, Schiller ve Herder gibi filozoflarla aynı kültür çağında yaşamış olan Fichte, dönem itibarıyla de Almanların birlik etrafında bir araya geldiği ve birçok alanı fikirlerle etkisi altına alan Fransız Devrimi sürecinde hayatını sürdürmüş ve bu dönemlerin etkisini eserlerinde görmek mümkün olmuştur.⁷ Kant'ın milliyetçilik üzerine halkların “kendi kaderini tayin hakkı” şiarıyla başlayan fikirleri Fichte de “bireyin özgürlüğü ancak bütünüyle özdeşleştiği zaman mümkündür” olarak devam etmektedir.⁸

Fichte, devletsiz bireylerin birer hayaletten farksız olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bireylerin kendini gerçekleştirme ancak bir devlet etrafında örgütlenmesi ile sağlanabilirdi. Bireyin özgürlüğü Fichte'de devlet ile eşdeğer olma anlamında değer kazanmıştır ve devletin bütünlüğü bireyin kendinden daha önemli konumdadır.⁹

⁵ **English Oxford Living Dictionaries**, (Çevrimiçi), <https://en.oxforddictionaries.com/definition/nationalism>, 10.01.2019.

⁶ Mehmet Kılıç, “Milliyetçilik Algısında Yaşanan Değişim Üzerine Bir Deneme”, **The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies**, Cilt:1, Sayı:1, Temmuz 2015, s.49-58.

⁷ Güçlü Ateşoğlu, “Fichte ve Alman Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 39, Ankara, Kasım- Aralık 2016- Ocak 2017, s.129-156.

⁸ Kılıç, a.g.e., s.50.

⁹ Özkırımlı, a.g.e., s.35.

Herder de Fichte'nin fikirleriyle aynı doğrultuda ön plana çıkmakta ve Fichte gibi evrenselci fikirlerin kültürleri yok etme açısından sakıncalı olduğunu düşünerek karşı çıkmıştır. Özellikle kültürler arasında fark olduğunu savunan Herder, dil konusu üzerine eğilmiştir. Ona göre, insan, dili olduğu müddetçe vardır ve ortak bir dil milleti millet yapmanın ilk aşamasıdır. Dil dışında gelenek, görenek gibi değerlerin de toplumu toplum yapan öğeler bütünü olduğundan bahsetmekte ve her toplumun kendine özgü bu davranışlarının o toplumun kendini ifade etme türü olarak dile getirmektedir.¹⁰

Milliyetçilik fikrinin temellerini atan filozoflardan biri olan Giambattista Vico, bağımsız ulus-devlet anlayışını geliştirenlerdendir. Vico'nun öğretilerine baktığımızda onun milliyetçilik anlayışını iki anlamda bulabilmekteyiz: Sosyal hafıza ve tarih şuuru. Sosyal hafıza ve tarih şuuru, insanın toplumsal bir varlık olduğu ekseninden toplumun yapısını araştırmak, toplumsal yapıyı bulmak için de tarihe bakmak gerektiği fikrinden çıkmaktadır. Ayrıca kültür ve medeniyet de toplum içinde gelişmiş iki olgudur Vico'ya göre. Ulusu kuramamış toplumlarda kültür ve medeniyetten söz edilemeyeceğinden, kültür ve medeniyet yine tarihi bir yolculuk ile günümüze gelen değerlerden oluşmaktadır. Sosyal hafıza kuran tarihi bir geçit onun görüşlerinin çıkış noktası olmuştur.¹¹

Frederich Manheim milliyetçilikten bahsederken kavramı iki türlü ele alır: *Devlet Milliyetçiliği ve Etnik Milliyetçilik*. Devlet milliyetçiliği, bütün alt kültürleri kapsayan, farklılıkları kabullenen fakat herkesi tek bir çatı altında yani merkezi yönetime bağlamayı hedefleyen politik bir kavramı ifade etmektedir. Bunun örneğini Fransa'da görmek mümkündür. Etnik milliyetçilik ise aynı soydan gelen, aynı dil ve tarih gibi öğeleri değer olarak kabul eden, bunun dışında kalan diğer etnik unsurları öteki olarak sıfatlandıran bir görüştür. Bu milliyetçiliğin en somut halini ise Almanya'da görebilmekteyiz.¹²

¹⁰ Özkırımlı, a.g.e., s.37.

¹¹ Sema Önal Akkaş , “Vico ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 39, Ankara, Kasım- Aralık 2016-Ocak 2017, s.116-117.

¹² Kılıç, a.g.e., s.49-58.

Benedict Anderson ‘Hayali Cemaatler’ kitabında milliyetçilikten bahsetmenin öncesinde ulus üzerine düşünmek ve ulusu tanımlamak gerekliliğini vurgular. Anderson’a göre ulus, hayali bir siyasal topluluğu ifade etmektedir. Bu hayali topluluk ise, hem egemen hem de sınırlılık dâhilinde bir topluluk olarak tanımlanır. Bugün var olan ulus-devlet yapısından önce dinsel ögelerden gücünü alan hanedanlıkların sadece birer parçası olan insanlar, bugün ulus-devletlerin en temel varoluş mekanizması olmaktadır. Bu varoluş gücü Anderson’ın bahsettiği egemen ve sınır dâhilinde yaşayan cemaatleri oluşturmaktadır.¹³

Anthony Smith, “Milliyetçilik” adlı kitabında milliyetçilik tanımlarının en popülist söylemlerinin aşağıdakiler olduğunu vurgulamıştır:

- “ 1. Milletlerin oluşma ya da gelişme süreci;*
- 2. Bir millete ait olma duyarlılığı ya da bilinci;*
- 3. Bir milletin dili ve simgelerle temsili;*
- 4. Bir milleti temsil eden toplumsal ve siyasal hareket;*
- 5. Hem genel hem de özel bir millet öğretisi ve/veya ideolojisi.”¹⁴*

Milliyetçilik, “her şeyden önce bilincimize şekil veren, dünyayı adlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplumsal kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimi”¹⁵ olarak da düşünülebilmektedir. Milliyetçiliğin genel kabul gören anlamlarının yanında, milliyetçilik ideolojisinin dört temel önermesinin olduğu da genel olarak ifade edilmektedir:

¹³ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, 2.bs., Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 20.

¹⁴ Anthony Smith, **Milliyetçilik**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Atıf Yayınları, Ankara, 2013, s.15.

¹⁵ Özkırımlı, a.g.e., s.14.

" a) Dünya birbirlerine benzemeyen, her biri farklı bir tarih ve karaktere sahip milletlerden oluşmuştur.

b) Millet her tür siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır.

c) Millete duyulan bağlılık diğer tüm bağlılıklardan üstündür.

*d) İnsanlar özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa, bir milletle özdeşleşmek zorundadırlar. Dünya'da barışın ve adaletin egemen olması isteniyorsa milletler özgür ve güvencede olmalıdırlar."*¹⁶

Ernest Gellner, milliyetçiliği milletlerin yaratıcısı olarak tanımlamakta ve milliyetçiliğin sanayi toplumuna özgü olduğuna vurgu yapmaktadır. Geleneksel tarım toplumunda devlet ve toplum arasındaki ilişkinin minimum olduğundan hareketle, modern dünyada ilerlemenin sağlanmasını bir üst kimlik oluşturarak yani milliyetçiliğe evrilmesi ile mümkün olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁷ Kültürel bir varlık olan millet, kapitalist ilerleme ile milliyetçilik tanımını almaktadır.

Hobsbawm milliyetçiliğin kendini milli ideolojinin ve programının standart bir yorumu olarak kurduğunu ve özünde ülkesel olduğunu iddia ederken,¹⁸ Eric Hobsbawm'nın milliyetçiliği Gellner'in ileri sunduğu fikirlerin yolundan gitmektedir. Milliyetler Hobsbawm için doğal olmayan sonradan oluşturulmuş 'icat edilmiş' topluluklar, milliyetçiliğin de bu icat edilen toplulukların kültürlenmesi ile dönüştürülen bir olgu olduğunu telakki etmektedir.¹⁹

Milliyetçilik total bir ideoloji olarak düşünülemez. Farklı perspektiflerin açıklamaları milliyetçiliğin bir ideolojiye ait olmasının aksine farklı ideoloji türlerinin birer parçasını oluşturmuştur. Onun herhangi bir politik kanada oturtulmaya çalışılması da pek doğru olmayacaktır. Milliyetçilik kavramı alt ve orta katman arasında, daha önce liberalizmle ve solla ilişkilendirilen bir kavramken, zaman

¹⁶ Özkırımlı, a.g.e., s.220-221.

¹⁷ Özkırımlı, a.g.e., s.313.

¹⁸ Eric Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı: 1875-1914**, Çev. Vedat Aslan, Dost Kitabevi, Ankara, 2013, s. 164.

¹⁹ Temuçin Ertan ve Orhan Örs, "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 62, Bahar 2018, s.39 - 46.

içerisinde sağcı, daha net ifadelerle şovenist, emperyalist ve yabancı düşmanı bir harekete doğru evrilmiştir.²⁰

Özetle, milliyetçiliğin her düşünür ya da yazar için ifade ettiği tanım birbirinden farklı anlamlandırılmaktadır. Din ve kültürün bir parçası olmasından,²¹ geniş tabanlı modern topluma uydurulmuş mecazi bir akrabalığa²² kadar geniş bir perspektife yayılmıştır. Böylece tek bir tanım yapmanın kavramın anlamını ifade etmede zorluğunu görmek mümkündür.

2.1.2. Milliyetçilik Algılamaları ve Ulus Kavramı

Michel Foucault ulusların tarihsel süreç içerisinde bir obje olarak anlam kazandığı savını savunmaktadır. Ona göre ulus kavramı toplumsal zümreler, soy gibi tanımlarla beraber kendisini var etmektedir.²³ Biz de bu noktadan hareketle milliyetçiliği ortaya çıkaran millet ya da ulus kelimesini kısaca tanımlamanın önemli olduğunu düşünerek bu kavrama yer vermeye çalışacağız.

Ulus kavramı Latince “*natio*”, Türkçe anlamıyla “*doğmak*” kelimesinden türemiştir.²⁴ Ulus terimi hem kültürel varlık hem de siyasal bir özne olarak vurgulanmaktadır. Bu iki bakış açısından bakıldığında kültürel varlık olarak ele alınan ulus, ortak geçmiş, dil ve dine sahip insanlar ifadesinde bir araya gelen topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi özne olan ulus ise kendisini diğerlerinden ayırtıran bir özellik olarak belirlemektedir.

Kültürel açıdan ulusun en önemli anlamlarından biri kendini şüphesiz Alman filozof Herder’de bulmaktadır. Herder’e göre ulus dil, din ve kültürün temel alındığı bir kavram olarak tanımlanmakta ve bu doğal özellikleri ile başkalarından

²⁰ Hobsbawm, a.g.e., s.146-147.

²¹ Anthony Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s.54.

²² Thomas Hylland Eriksen, **Etnisite ve Milliyetçilik**, Çev. Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, s.165.

²³ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, Çev. Şehsuvar Aktaş, 2.bs.,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.152.

²⁴ Erdi Aksakal, “Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 54, Haziran 2015, s. 54.

ayrıştırılmaktadır.²⁵ Şair Herder'in *Volk*'u eski dilde grup, çok kişi gibi tanımlamalarla kullanılırken zaman içerisinde ulusun tanımı haline gelmiştir.²⁶ Milleti doğal bir olgu yapısı içinde değerlendiren Herder'in ulus niteliğini daha çok dini atıflarla süslemesine bağlayabiliriz. Çünkü milletler, Tanrı'nın yarattığı bir düzendir ve Tanrı insanları ait oldukları toplumlara yollamıştır. Bu düzen içerisinde her milletin kendine ait bir rolü ve görevi bulunmaktadır. Bu ayrıştırma Herder için sadece milletleri birbirinden ayıran doğal bir olgu olarak nitelendirilmekte ve insanların çeşitli ırklara ayrıştırılmasına karşıtlık olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu karşıtlık aynı zamanda ırkların birbirine karıştırılmasını da ifade etmektedir. Herder'e göre milletlerin birbirine karıştırılmamasının nedeni, milletlerin aynı kan bağına sahip olmasından değil ortak bir fikir birliğine sahip olmasından ileri gelmektedir. Bu nedenle ortak bir bilince sahip olan hakların karıştırılmasına karşıt görüşlere sahiptir.²⁷

Milliyetçiliği kültürel olarak farklı açılardan ele alan düşünürlerden biri de Ernest Gellner'dir. Gellner önce ulusu iki maddeyle tanımlamaya çalışır. Buna göre insanlar kültürel anlamda aynı paydada birleşebiliyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Fakat sadece aynı kültürü paylaşmanın aynı ulustan sayılmanın güvencesi demek değildir. Bunun için iki bireyin kendisini aynı ulusun da bir doğal üyesi olarak tanımlaması önemlidir. Ortak bir dili konuşmak, ortak bir geçmiş ve kültürel öğelere sahip olmanın ötesinde karşılıklı haklara saygı duymak ve bir dayanışma duygusuyla bunu yüceltmek ulusu ulus yapan özelliktir. Aksi takdirde aynı topluluğa ait olmanın anlamsızlaştığını ve bu durumda da bir ulustan bahsedemeyeceğimizi belirtmeliyiz.²⁸

Siyasal anlamda ulus ise, vatandaşlık bağı ile birbirine bağlı bir toplumu ifade etmektedir. Bu süreçte artık devletlerin kurulması, tek tipleşmenin başlaması süreci devreye girmektedir. Yani özetle ulus-devletleşme ve tek tipleşme şeklinde bir araç olarak olgusallaştırılır. İnci Özkan Kerestecioğlu'nun da tanımladığı üzere

²⁵ Sevim Acar, **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü: Herder**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s.23.

²⁶ Meral Ozan, "Herder'de Volk Kavramı", **Milli Folklor Dergisi**, Sayı: 45, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=45&Sayfa=39>, 02.04.2019.

²⁷ Acar, a.g.e., s.33-34.

²⁸ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Hil Yayınları, İstanbul, 2006, s.78

milliyetçilik kavramı bir mentalite açısından kuramsal yanı güçsüz olsa da, politik açıdan oldukça etkili bir hareket olarak anlam kazanmaktadır.²⁹

Immanuel Wallerstein ve Etienne Balibar, milliyetçiliğin ekonomik temelli yapı üzerine inşa edildiğini savunmaktadırlar. Ulus ve devlet doğası gereği var olan iki unsur iken, ulus-devletin ortaya çıkması için sermayenin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Doğal unsur olarak var olan ulus, özünde etnik bir temele sahip değildir; paylaşımlar topluluk içinde arttıkça ulus etnik bir kimliğe bürünmektedir.³⁰ Sermaye, çevre-merkez arasındaki dağılımla küreselleşmekte, küreselleşen yeni dünya düzeninde de milliyetçiliğin tekleştirici olduğuna vurgu yapmaktadırlar.

Breuilly, Wallerstein ve Balibar'ın modernist bakış açısının, endüstriyelleşme ile ortaya çıkan fikirlerinin eksik kaldığını belirtmektedir. Ona göre, siyasal eylemler de milliyetçilik anlatımında etkin bir rol oynamaktadır. Siyasal eylemler devletin pragmatist tavırları ile ele alınmakta ve korunmaktadır. Bu yol ile siyaseti bir enstrüman olarak kullanan elitler, kendi yararları doğrultusunda milliyetçiliği kullanabilmektedir.³¹

Milliyetçiliği ekonomiye indirgeyen Wallerstein ve Balibar'ı eleştiren bir diğer isim de Miroslav Hroch olmuştur. Hroch, milletlerin var olduğunu ve milliyetçiliği milletlerin verdikleri mücadelelerle var ettiklerini savunmaktadır.³²

Milliyetçilik ve ulus üzerinde uzlaşa sağlanan bir olgunun ötesinde yer almaktadır; fakat milliyetçi ideolojilerin ve ulusların inşasında tarih önemli bir yer tutmaktadır. Tarih ve milliyetçilik arasında kurulan bu bağ, ulus inşasında etkili olmuştur. Smith, bir kimlik ve aidiyet bilincini oluşturmak için tarihe ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Bu tarih vurgusu geçmişe yönelik bir köklü bir hafıza

²⁹ Kerestecioğlu a.g.e., s.309.

³⁰ Rıfat Aydın, "Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, Mart 2018, s.238.

³¹ Celalettin Yanık ve Mustafa Kara, "Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, s.560-581.

³² Jean Leca, "Neden Söz Ediyoruz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Çev: Siren İdemen, İstanbul, 1998, s.14.

kurarken aynı zamanda sembolist bir açıdan da çerçeve kurarak ulusların bir araya gelmesine olanak sağlamaktadır.³³

2.1.3. Milliyetçilik, Ulus –Devletler ve Ulusal Kimlikler

Modern devletin ulus-devletleşmesi var olan bir olgudan daha öte geçmiş bir tarihe dayalı süreci ifade etmektedir. Fransız İhtilali ile sistemli bir şekilde ortaya çıkan ulus-devletler egemenliğin doğrudan kullanılmasıyla beraber milletin doğrudan katılımını milliyetçilik üzerinden kurgulayabilmekteydi. Askere alma, vergi toplama gibi uluslarda gönüllülük sağlanması da ancak milliyetçilik etrafında bütünleşmiş bir ulus-devletin benimsenmesiyle olabilmektedir. Bu nedendir ki milliyetçilik ve ulus-devletin bağlantısı birbirini besleyen ve var eden bir tarzda süregelmiştir.³⁴

Milletler tarih boyunca var olagelmıştır; fakat insanlar bir milliyet şuuru etrafında bir araya gelmedikçe ve vatan sevgisini hedef olarak almadıkça siyasi bir milliyetçilik üretilemez diye belirtmektedir Hayes. Özellikle milliyetçiliğin kültürel temellerinin bir dil ve ortak tarih etrafında zuhur etmekte olduğu ve bunların bir eğitim süreci sonucunda duygusal vatanseverlik mertebesine erişmesi sonucunda milliyetçilik ortaya çıkmaktadır.³⁵ Bu durumda Hayes, milliyetçiliğin ortak bir kültür, dil, gelenekten türetildiğini belirten yazarlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurgulamanın ilkçi milliyet algılamaları bazında sadakat ile aidiyet bağı oluşturulmasında etkin payı olduğunu belirtmek gerekir. Bugün kimliklerin ve ulus-devletlerin dönüşümü aşınmış olsa da varlığını devam ettiren milliyetçilik uzak mesafelere rağmen ‘ortak’ olanlar dâhilinde sürdürülebilmektedir.

Aynı şekilde Smith de milliyetçiliğin, salt bir ideoloji olmadığını, kültürel bir alt yapıdan türetildiğini belirterek Hayes ile aynı fikirleri paylaşmaktadır. Ayrıca Smith, milliyetçiliğin milli kimlik ile ilişkilendirilmesini de kültür, dil gibi ortak

³³ Smith, a.g.e, s. 255-256.

³⁴ Keresticioğlu, a.g.e., s.326.

³⁵ Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, Çev. Murat Çiftkaya, 2. bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 20-21.

hassasiyetlere bağlamaktadır.³⁶ Doğal olarak köklerini geçmişte yani etnik unsurda bulmuştur Smith.

Son yüzyıla damga vuran küreselleşme ile birçok kavram anlamını yitirmiş ya da anlamsal olarak dönüşmüştür. Her alanda etkisi hissedilen bu kavram, M. McLuhan tarafından “Medyayı Anlamak” eserinde ortaya atılmış ve popülerlik kazanmıştır.

Ulrich Beck’in penceresinden globalleşme çok boyutlu, uluslararası bir süreç olarak tanımlanmaktadır ve bu sürecin birçok toplumsal alanı içine aldığına ve ulus-devlet yerine uluslararası aktörlerin ön plana çıktığına vurgu yapmaktadır.³⁷

Özellikle modernizmin en büyük çıktısı olarak gördüğü ulus-devletlerin küreselleşen dünya yapısında etkinliğini yitirdiğini belirten Giddens, ulus-devlet sisteminin küreselleşme ile modernliğin düşünsel karakteri olan egemenlik savının arasında çatışma olduğunu belirtmektedir. Bu çatışma durumu şüphesiz kendini belirli sınırlar içinde egemen sayan ulus-devletin içeride kaybetmesi anlamına gelmektedir.³⁸ Kadir Koçdemir ise, “Milli Devlet ve Küreselleşme” adlı eserinde küreselleşmeyi, devletlerin bütünleşmesine ya da parçalanmasına, yeni aktörlerin ortaya çıkmasına, etnik milliyetçilik, çok kültürcülük ve kimlik meselelerinin yeniden tartışılmasına etki eden birçok sürecin aynı anda yaşandığı bir dönem olarak tanımlar.³⁹ Bu çok yönlülük ulusal kimliği aşındırırken, aşınmış kimliklerin oluşturduğu ulus-devletin de içini boşalttığını vurgulamaktadır.

Ulus-devleti zayıflatan başka bir etken de uluslararası yapılardır. Özellikle bu kuruluşların kendi kaderini tayin hakkını evrenselleştirmesi ulus-devleti temelinden sarsmaktadır. Elbette burada globalleşen dünyada sesini duyurmayı başaran etnik grupların, azınlıkların da büyük bir etken olduğunu tekrar etmek önemlidir.⁴⁰

³⁶ Anthony Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.10.

³⁷ Ufuk Şimşek ve Selçuk Ilgaz, “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/ataunisobil/issue/2819/37992>, 08.04.2019.

³⁸ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s.70-71.

³⁹ Kadir Koçdemir, **Milli Devlet ve Küreselleşme**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s.348.

⁴⁰ Turgut Tarhanlı, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı ya da ‘Öteki’nin İradesi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.508.

Ulus-devletin krize girmesini Sarıbay, hem ulusun hem de devletin mahiyetinin değişmiş olması olarak iki nedenle açıklamaya çalışmıştır.⁴¹ Bu iki olgunun değişime uğramasında en büyük etken elbette küreselleşmedir. Değişimin etkilerini ise şu şekilde belirtmektedir Sarıbay:

“1. Bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşması,

2. Merkezi kurum ve yapıların etkisinin/öneminin azalmasıyla yerel kurum ve yapıların etkisinin/öneminin artmasının ihtiyaç duyduğu yeni sosyal bağlara cevaben tüketim siyasetinin hakim konum kazanması,

*3. Bireyin davranış kalıbını küresel bir perspektif ve kültürel duruma göre ayarlamasına yönelik dayatma.”*⁴²

Ulus-devletlerin var olma alanını ekonomik kaygılara bağlayan Habermas, bu alanın yıkımını ulus-devletlerin de yıkımı ile bağdaştırmaktadır. Ulus-devletin güçlenmesi ekonominin ulusal boyutta güçlenmesiyle güç kazanmıştı. Fakat kapitalizmin dünya çapında gelişmesi, ekonomik üretimin artık ulusallık boyutunu aşması ulus-devletin yapısını da değiştirmişti. Ulusaşırı ekonominin artık ulusal devletleri yatırım ya da işletme yoluyla yönlendirmesi ulus-devletleri de rahatsız etmiştir. Küresel alanda kontrol edilemeyen ekonomik güç, vergilendirme gibi yurttaşlığa zemin hazırlayan gelirleri ve üretim koşulları üzerinde egemenliğini de kaybetmekle karşı karşıya kalmıştır.⁴³

Fransız Devrimi’nden itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik, özellikle etnik grupların kendi kaderlerini tayin etme hakkı ile ulus-devletleşme çabasında başat rol oynamıştır. Emperyalizme karşı savaş, endüstriyelleşme, modernizme ulaşma, ilerleme ve dünya üzerinde etkin güç olma şiarıyla yola çıkan etnik gruplar, milliyetçiliğin mobilizasyon gücünü baz olarak kullanmıştır. Fakat göç, küreselleşme ve ulusaşırı kurumların varlığıyla ulus-devleti var eden etkenlerde

⁴¹ Huriğül Eken, “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/download/article-file/32039>, 08.04.2019.

⁴² Eken, a.g.e., s. 251.

⁴³ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlkur Aka, 8.bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 30-31.

değişkenler ortaya çıkmaktadır; özellikle kitle iletişim araçlarının varlığıyla bu etki daha da artmakta ve mikro milliyetçiliklerin oluşmasına yol açmaktadır.

Özellikle milli kimliğin oluşumunda Smith'in etnik kökene yaptığı atıf, mikro milliyetçilikte de kendisine yer edinmiştir. Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere Smith için milliyetçilik, bir siyasi ögenin dışında kültürlerin, dillerin ve geleneklerin kimlik olarak dışa vurulması sürecidir. Bu kimlikler de topluluk kimliğinin kurulmasına temel oluşturmaktadır.⁴⁴

2.2. Uzak Mesafe Milliyetçiliği

Milliyetçilik tipolojilerine baktığımızda milliyetçiliğin mekân ve zaman uzamlarına göre şekillendiğini, içeriğinin sürekli bir beslenme hali ile dönüştüğünü söyleyebiliriz. Milliyetçiliği tanımlamanın revizyonist, özgürlük söylemi, ilerlemeci gibi kavramlar etrafında kurulduğundan yukarıda bahsettik. Bu farklı tutumları sınıflandırmak gerektiğinde dört başlık altında bu çeşitliliği anlatabiliriz. Bunlar; self-determinasyon ilkesinden doğan ve özgürlüğe atıfta bulunan liberal milliyetçilik; yurtseverliği temel alan kültür ve geleneklerin etrafında çevrelenmiş muhafazakâr milliyetçilik; radikal bir anlayışla yayılmayı hedefleyen liberal milliyetçiliğin tam karşısına düşen yayılmacı milliyetçilik; özgürleştirici ve emperyalizmden kurtulma düşüncesi ile bağımsızlığı hedef edinen anti-kolonyal milliyetçilik olarak tanımlanabilir.⁴⁵

Milliyetçiliğin ortaya çıkan bu farklı formları içeriksel olarak değerini yitirmemişse de ulus-devletin tartışılabilirliği milliyetçiliğin de tartışılmasına yol açmıştır. Ulus-üstü yapıların dünyayı etkilemedeki gücü ulus-devletin güvenilirliği konusunu gündeme getirirken, büyük ekonomik güçlerin de ulus-devletin kontrolü dışında gelişimi ve müdahalenin kısıtlı olması bu yapıyı daha da güçsüz kılmıştır. Modern dünyanın ulus-devletlerin parçalayıcılığını artıran etken olması, küreselleşme ile de ulus-devletlerin anlamsızlaştırılması kimlik, millet, milliyetçilik alanlarında da yeni

⁴⁴ Smith, a.g.e., s.147.

⁴⁵ İskender Karakaya, "Milliyetçilik Algılamaları ve Ulus Devlet Sorunu", **TASAM**, (Çevrimiçi), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/516/milliyetcilik_algilamaları_ve_ulus_devlet_sorunu, 04.02.2019.

konuların gündemi olmuştur. Göç dalgasının artması, homojen toplumların daha fazla toplumla karşı karşıya gelmesi diasporaların kendi kimliklerini kurmasına sebep olmuştur. Göç, ulus-devlet ve milliyetçilik gibi kavramlar küreselleşme ile dönüşmüş ve bu dönüşüm hızlı bir ivme kazanmıştır.

Ian Chambers, anavatana karşı duyulan aidiyet duygusunun aynı zamanda bir desteğe dönüştüğünü ve bu aşamada ulusaşırı göçlerin her türlü sınırı aşarak yeni kimlikler, yeni bir düzeni yarattığını belirtmektedir.⁴⁶ Kitlelerin göçü ile başlayan bu yeni düzen ile birlikte yeni kavramlar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemli olanı ise ulusaşırıcılıktır. Göç dalgaları ve ulusaşırıcılık yukarıda bahsi geçen muhafazakâr milliyetçiliğin tam karşısında yerini almaktadır. Bunların ‘saf’ milliyetçilik ve ‘öteki’ üzerine kurulu olan temellerini yerinden sarsması karşı bir milliyetçilik olarak görülebilir. Bu durumda diasporaların göç ettikleri ülkenin milliyetçiliğini ne şekilde kurguladığı ile de yakından ilişkisi olduğunu belirtebiliriz.

Uluslararası toplumlar son yüzyılda milliyetçiliğin evrimleşmesiyle milliyetçilik alanında yapılan çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır. Ulusaşırıcılık ya da uluslararası alandaki adıyla *transnasyonalizmin* en önemli noktası, kitlelerin mekânsal olarak değişim göstermesi ve farklı bir ülke çatısı altında varlığını sürdürmesi ile sonlanmayan bir durumu özetlemektedir. Göç, coğrafi bir hareketlilik ile sınırlandırılmaz ve ulusaşırıcılık kavramı da bize sınırlar ve ulus-devlet egemenliğinden daha fazlasını anlatmaktadır. Bu sadece bireyin bireyle ya da devletle olan ilişkisini değil, toplumlar arasında da kurulan ilişkileri açıklamaktadır.⁴⁷

Uzak mesafe milliyetçiliği farklı coğrafi bölgelere dağılmış fakat ortak bir vatan tahayyülünde buluşan kimliklerin, tutumların bütünü olarak tanımlanabilir.⁴⁸ Ayrı bir milliyetçilik türü olarak görülen bu milliyetçiliğin en önemli noktası, anavatan olarak görülen aynı toprak parçasında yaşamayan bireylerin ortak bir bilişsel tutumu olarak ifade edilmesidir.

⁴⁶ Murat Erdoğan, “Avrupa’da Türkiye Kökenli Göçmenler ve ‘Euro-Turks Barometre’ Araştırmaları”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2015, s. 124.

⁴⁷ Fırat Yıldız, “Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2014, s.382.

⁴⁸ Nina Glick Schiller, “Long-Distance Nationalism”, **Encyclopedia of Diaspora**, Der. Carol R. Ember ve diğerleri, Springer Publishing, New York 2004, s. 570.

Klasik anlamda ifade edilen milliyetçilikler globalleşme ve teknolojik gelişmeler aracılığıyla ön plana çıkmıştır. Kimlikler bu çerçevede şekillenirken hızlı iletişim imkânlarının da vasıtasıyla anavatana dair siyasi faaliyetler geliştirilmesinde önemli rol oynarken, uzak mesafe milliyetçiliğinin de doğumuna öncülük eder. Bu durum siyaset yapıcılarının, karar vericilerin, sosyal bilimcilerin de literatürüne girmeye başlamıştır.⁴⁹

Schiller'in uzak mesafe milliyetçiliğini bilişsel bir tutum olarak değerlendirmesi, bu tanıma sadece göçmenlikle ilgili ortaya çıkan bir fenomen olarak yaklaşması elbette eleştiriye maruz kalmıştır. Bu fikrin aksine Sobral, uzak mesafe milliyetçiliğinin 'ben' ve 'öteki' kavramının ev sahibi ülkede yeniden üretilmesiyle ortaya çıktığını savunmaktadır. 'Ortak' kültürel ifadeler ve hatıralarla kolektif olarak birleşen; "sözde ulus" olarak adlandırılan 'diğer'lerinden oluşan iki tür ile ortaya çıkan bir süreçten bahsetmektedir.⁵⁰

Bir devlete ait mensupların birbirlerini bireysel seviyede tanımaları imkânsızdır fakat devletin bütün üyelerine kitle iletişim araçları ve eğitim aracılığıyla aynı ulusa ait olma fikri aşılabilir. Bireylerin kitle medyası ya da eğitim aracılığıyla millileştirilmesi aslında insanların 'aynı' milli duygusuna sahip olma bilincinin oluşturulmasında etkilidir. Fakat anavatandan uzak olan diaspora grupları, bulundukları ülkelerin kültürüne uyum sağlamaya çalışırken ya da direnirken milliyetçiliğe de büyük anlamlar yüklerler ve anavatan ile bağlarının korunması için özel bir önem atfederler. Çünkü kendi değerlerinin korunması ve bu bilincin devam ettirilmesi için milliyetçilik nosyonu oldukça önemlidir. Dağınık olan diaspora üyeleri arasında bu şekilde bir 'biz' bilinci kurulabilir ve dayanışma ruhunu ön plana çıkarabilirler.⁵¹

Alinia, transnasyonel milliyetçilik ve lokal milliyetçiliğin sadece mekânsal uzaklıktan ibaret olduğu fikrinden bahsetmektedir. Ona göre eylemlerin ve ideolojilerin temel amacı, aslında milleti bir ulus etrafında örgütlemektir. Bu

⁴⁹ Schiller, a.g.e., s. 574-576.

⁵⁰ José Manuel Sobral, Long-Distance Nationalism, Boundaries and the Experience of Racism among Santomean Migrants in Portugal, (Çevrimiçi), <https://www.ics.ulisboa.pt/books/book1/ch02.pdf>, 04.02.2019.

⁵¹ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.199.

örgütlenme biçimi diasporalar için de değişiklik göstermez. Ayrıca Alinia diaspora milliyetçiliğini, sürgün psikolojisi etrafında şekillendirmektedir. Çünkü yerinden edilmişler sürgünde kültür, dil ve geleneklerini koruma içgüdüleriyle milliyetçilik etrafında birleşmekte ve milliyetçilik olgusu, diasporaların örgütlenme biçimleriyle bir tür fenomene dönüştürülmektedir.⁵²

Alinia'nın sadece mesafeler arası fiziksel olarak ayırdığı milliyetçilik fikri Appadurai'de aynı anlamı karşılamamaktadır. Çünkü milliyetçilik Appadurai'de yerellekle beraber yeniden üretilen bir süreç olarak ifadesini bulmaktadır. İnsan hareketinin artması, iletişim ile beraber sanal toplumların ortaya çıkması ile milliyetçilik bölgesellikten uzaklaşmaktadır. Yerellik ile üretilen milliyetçilik artık ulus-devlete ve asimilasyona direnirken, kendi kimliğini inşa sürecini seçmektedir.⁵³

Siyaset bilimci Nielsen, ulus-ötesi siyasi eylemlerin uzaktan dolayı ya da dolaysız olarak köken ülkeye etki ettiğine dikkat çeker.⁵⁴ Devleti destekleyen ya da rejime karşı siyasi faaliyetlerde bulunan göçmenler bu doğrultuda ulusaşırı yapılanmayı kurgularlar. Milliyetçiliğin formlarını anavatan olarak görülen ülkenin rejimine yönelik faaliyetlerinde bulabiliriz.

Khayati'nin belirttiği gibi ulusun kitle iletişim ve eğitimin bireyleri birer ulus etrafında birleştirdiği fikri Benedict Anderson'da da benzer bir anlamı ifade eder. Birbirlerini tanımayan bireyler yazılı basının rolü sayesinde ulusu oluşturmaktadır. Kurgulanmış bu ulusal bilinç, öteki ile karşılaşmadan doğar ve bu karşılaşma ulus bilincinde bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu nedenle uzak mesafede milliyetçilik kurulumu Alinia'nın da ifade ettiği üzere bir sürgün durumunda ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

Anderson, uzak mesafe milliyetçiliğini kapitalizmin her alanda yarattığı hızlı bir dönüşümünün sonucu olarak görmektedir.⁵⁶ Anderson'ın uzak mesafe milliyetçiliği göçmenlerin bulunduğu ülkenin ilişkileriyle de doğru orantılı olarak kök salmaktadır.

⁵² Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.200.

⁵³ Jolle Demmers, "Diaspora and Conflict: Locality, Long-Distance Nationalism, and Delocalisation of Conflict Dynamics", **The Public**, Sayı: 9, 2002, s.89-91.

⁵⁴ Dufoix, a.g.e., s.91.

⁵⁵ Dufoix, a.g.e., s.91.

⁵⁶ Benedict Anderson, **The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the World**, Verso, Londra 1998, s. 74.

Bu durumda göçmenler bireyden kolektif bir yapılanmaya doğru evrilirler ve bu kolektif bilinç ev sahibi ülke olan ilişkileri de şekillendirmektedir.

Göçmenler, köken ülkeye çeşitli hallerle iletişimde bulunurlar ve politikalarına müdahale edebilme kabiliyetine sahip olmaktadır. Anavatan olarak kabul gören devlet rejimini reddetme durumunda muhalif bireyler karşıt bir yapılanma içine girebilirler ve sınır ötesi bir mücadele yoluna girebilmektedirler. Ya da geri dönüş hedefinde olan ve rejim tarafında yer edinen göçmenler milli duyguları pekiştirerek ve ev sahibi ülke ile olan ilişkilerini de çeşitli lobicilik faaliyetleri ile etkileyerek gelişimine katkıda bulunabilirler. Bir başka durumda da, özellikle devletsiz halkaların örgütlenmesinde sürgün politikası daha da anlamlı hale gelir ve milliyetçilik etrafında birleşim artarken devlet ötesi boyutta bir tanınma aktivitesi içine girebilirler.

Göçmenlerin özellikle yurttaşlık bağı ile bağlı olduğu devletlerle olan ilişkisi yukarıda bahsettiğimiz gibi rejimlere karşı takınılan tavır bakımından daha da anlam kazanmaktadır.⁵⁷ Göçmenlerin ulus-ötesi araçlarla yarattığı bu etkileşim uluslararası arenada daha görünür olmakta ve devlete çeşitli boyutlarda müdahaleye sebep olmaktadır.

Schiller, milliyetçiliğin ulus-ötesi bağlamda yaşanan ülkeleri de hareket alanına eklemlediğinden bahsetmektedir. Çifte vatandaşlık, yerleşik olma gibi durumlar dâhilinde bakıldığında göçmenlerin ya da mültecilerin sadece anavatana dair eylemler içerisinde olmadığından aynı zamanda gündelik pratikler çerçevesinde örgütlü yapılara dönüştüğünden bahsetmektedir. Bu ilişki ağı, ideoloji Schiller için uzak mesafeli bir milliyetçilik olarak düşünülmektedir.⁵⁸

Genel bir perspektiften bakıldığında, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ulus-devlet krizi milliyetçiliğin de dönüşümünde etkili olmuştur. Kapitalist sürecin ortaya çıkışı ile aynı dönemin olgusu olan ulus-devlet, sınırların belirlenmesi ile devletin merkezileştirilmesi ile anlamını geliştirmiştir; devletin anlamında ortaya çıkan dönüşümler ise ulus-devletin anlamını değişime uğratmıştır, dokunulmazlık ve kutsallık niteliğini zayıflatmıştır.

⁵⁷ Dufoix, a.g.e., s.92 - 94.

⁵⁸ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.199 - 200.

Yine de bugün hala ulus-devletin milliyetçilik ve uzak mesafe milliyetçiliğinde etkili olduğunu savunan Sobral gibi yazarlardan bahsetmek de mümkün. Sobral, söylemsel ve söylemsel olmayan bileşenlerin uzak mesafe milliyetçiliğini oluşturduğunu belirtmektedir. Bu durumun ulusal kimliği yeniden üretmede çok önemli bir rol oynadığını belirten Sobral, bu tür bir kimliğin ‘şey’ değil, ‘yaşam biçimi’ halini aldığını vurgulamaktadır. ‘Biz’ ve ‘öteki’ arasındaki ayrımı yineleyerek ulusal kimlik bilincinin diaspora grupları için güvensiz bir dünyada ontolojik olarak güven telkin ettiğine dikkat çekmektedir. Diaspora grupları milliyetçiliği biz olarak kendini konumlandığı ulus-devlet içerisinde kalan bireylerle sadece kültür ve tarih özelinde değil, ulus-devlete olan bağlılık üzerinden de kurgulamaktadır. Bu nedenledir ki, uzun mesafeli milliyetçilik hâlâ bir milliyetçilik ama modern bir küresel sistemin koşullarına derinlemesine adapte olmuş bir milliyetçiliktir.⁵⁹ Bu milli duygular diasporaları ulusal politikalarla da ilgilenmeye ve yerel meselelere müdahale etmeye de gönüllü bir hale getirmekte ve aralarında siyasi aktivizm oluşturmaktadırlar.⁶⁰

Yenidünya düzeninde globalleşme ile bütün devletler birbirleriyle etkileşim içinde bulunmaktadır. Özellikle de ulusaşırı kuruluşların varlığıyla sadece devletlerarası değil, ulus-üstü bir yapı da etkileşimin tarafı olabilmektedir. Bu ilişkiler ağı özellikle demokrasi, insan hakları konusunda önem kazanmaktadır.⁶¹ Örneğin, devlet sınırları dâhilinde yaşayan etnik gruplara kendi kaderini tayin hakkı verilip verilmemesi ya da bu gruplara devletin yaklaşımı ulus-devletin de varlığını devam ettirip ettiremeyeceğinin cevabını bize vermektedir. Yani toprağa olan ortak kurgu / bağlılık topluluk için ortaklaşması devletin egemenliği pekiştirmektedir; bu bağın azalması durumunda ise ayrışma ve iç çatışma ortamı doğmakta, devletin niteliği zayıflamaktadır.

Aktivizm mevzusu Elise Feron için eleştirel bir açıklığa sahiptir. Elbette aktivist politikalar güden diaspora grupları gün geçtikçe önemli bir konuma gelmektedir fakat Feron, genellemenin diasporada milliyetçilik kurgulaması çalışan kişilerce yanlış ifade edildiğinden bahsetmektedir. Çünkü hiçbir diaspora grubu homojen bir özelliğe sahip

⁵⁹ Sobral, a.g.e., s.50.

⁶⁰ Sobral, a.g.e., s.58-59.

⁶¹ Yves Lacoste, “Ulus ve Demokrasi Doğal Bir Çift mi?”, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Der. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 49.

değildir ve diasporaları bu tanım içerisinde hapsetmenin doğru bir tanım olmadığını vurgulamaktadır. Feron İngiltere'ye göç eden gruplar üzerinde yaptığı araştırmadan yola çıkarak, demokratik toplumlara doğru göç eden grupların burada bulunan kurumlar aracılığıyla radikal milliyetçilikten uzaklaştığı fikrini ortaya atmaktadır. Demokratik ülkeler bu göçmen bireylere uluslararasılaşma olanağını sunarken, ayrıca göçmenlere yeni siyasi alanlar sunmakta, medya erişimine ulaşımı kolaylaştırmakta ve daha fazla mobilizasyon kabiliyeti kazandırmaktadır. Bu imkânlar dâhilindeki kolektif göçmen grupları kullandıkları dili yumuşatma yolunu seçerlerken, barışçıl bir tutum sergileyerek bir temsil oluşturmaya çalışmaktadırlar.⁶²

Feron'un aksine uzak mesafenin milliyetçiliği körüklediği, çatışmalara daha entegre olduğu fikri de yaygınlık kazanmıştır. Örneğin Gellner, uzak mesafe milliyetçiliğinin asimilasyon tehdidine karşı ortaya çıkan doğal bir durum olduğunu belirtmektedir. Modern dönem ile birlikte ortaya atılan milliyetçilik fikirlerinin özellikle azınlıklar arasında yayılması ve toprak elde etme çabalarını bu doğal durum içerisinde değerlendirmektedir.⁶³ Elbette bu toprak elde etme çabası her zaman barışçıl yollarla mümkün olmamakta, çatışma durumlarını doğurmaktadır.

Demmers da özellikle yeni çatışma biçimlerinin ortaya çıktığından ve diasporaların devlet içi çatışmalardaki artan rollerinden bahsetmektedir. Diasporaların çatışma süreçlerinde gün geçtikçe çoğalan etkisinin göz ardı edildiğini vurgulayan Demmers, diaspora topluluklarının politik ağırlığının yirminci yüzyılın sonlarında önemli bir şekilde arttığına vurgu yapmaktadır. Bu toplulukların milliyetçi tutumlar nedeniyle uluslararası çatışmalara da etki etmesinin ise sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır:

- i. *Yeni bir çatışma düzeninin yükselişi,*
- ii. *Savaş mültecilerinin hızlı yükselişi,*
- iii. *Artan iletişim ve mobilite hızı,*

⁶² Élise Féron, "Diaspora Politics: From 'Long Distance Nationalism' to Autonomization", **Migration and Organized Civil Society - Rethinking National Policy**, Ed. Dirk Halm, Zeynep Sezgin, Routledge, Londra, 2013, s. 66-68.

⁶³ Gellner, a.g.e., s. 182-183.

iv. *Kültürel ve politik sınırların üretiminin artması.*⁶⁴

Özellikle çağdaş çatışmaların temelinde artık ulus-devlet yerine diaspora gruplarının varlığından söz etmek mümkündür. Kimliği tanınmayan bu gruplar radikalleşerek çağdaş çatışmaların merkezinde yer almaktadırlar.

Yukarıda da genelde biz ve öteki üzerinden milliyetçiliğin konumlandırıldığından bahsetmiştik. Özellikle yapılan çalışmaların çoğu bu anlayış çerçevesinde ele alınmaktadır. Şenay, uzak mesafe milliyetçiliğinin aşağıdan gerçekleşen bir hareket olduğu konusunda ortak bir kanı olduğunu, ancak bu milliyetçiliğin nasıl gerçekleştiğinin göz ardı edildiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yapılan analizler de hep aynı uzantıda olmaktadır. Bunun örneğini Türkiyeli göçmenlerde görebiliriz. Türkiyelilerin uzak mesafe milliyetçiliği yapılan araştırmalarda Kürtler üzerinden analiz edilmektedir. Oysa Türkiye devleti bu etkileşimde göz ardı edilmektedir.

Milliyetçilik zaman ve mekânın ötesinde yeniden üretilirken ulus aşırı bireyler arasında birleştirici bir işlevsel görev üstlenmektedir. Modern toplumların kimliği yeniden tanımlama ve edinme biçimlerinde milliyetçilik bir etken olarak kendine yer bulmaktadır. Uzak mesafelerde bu kimlik ediniminde de aynı olguyu yaygın olarak görebiliriz.

2.3. Ulusaşırıcılık

Son yüzyılda ortaya çıkan ulusaşırıcılık kavramı yüzyıllara yayılan birçok kavrama meydana okumuş, adeta onları dönüşüme zorlamıştır. Millet, milliyetçilik, ulus-devlet hatta ulusal kimlikler bu dönüşümün tarafları olmuşlardır.

Özellikle kimliğin durağan ve sabit bir olgu olarak görülmesi sorunsalı, uzun yıllar göçmen ve göç edilen ülke ile ilişkileri açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu

⁶⁴ Jolle Demmers, a.g.e., s.86.

yetersizlik, topluluk kavramı dışında bireylerin kimliklerini açıklamada yeni bir anlatının ortaya çıkmasında etken olmuştur.⁶⁵

Devletlerarası ilişkiler artık karşılıklı etkileşimler, ilişkiler üzerinden yürütülmektedir. Bu noktada ulusaşırı bireyler, ev sahibi ve köken ülkeye ait sosyokültürel aidiyetlere aynı anda sahip olabilmekte ve devletlerarası bağların kurulmasında aracı olarak önem kazanmaktadır.

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler kişilerin mekânsal hareketliliğinde artışa sebep olmuştur. Bu hareketlilik, kültürler arasında bir etkileşimin önünü açmakta iken, devletler arasında da iletişimi zorunlu kılmaktadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası göçler artarken ulus-devletin de mahiyeti yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Ulus-devlet anlayışı artık göçler karşısında milliyetçilik gibi birleştirici bir kavram üzerinden anlamını yitirmeye başlarken, varlığını korumak için yeni roller edinmeye başlamıştır.⁶⁶ Avrupa Birliği'nin kurulması ulus-devletin mahiyetinin değiştiğinin ve artık ulusaşırı yapıların var olması noktasında ilişkilerin geliştirdiği ağları anlamak açısından örnek teşkil etmektedir.

Yapılar dışında siyaset biliminin de ilgi odağı olan ulusaşırıılık kavramı dünya üzerinde gelişen ve ulus devleti aşan bu ilişkileri tanımlamakta eksikliklere neden olmuştur. Diaspora kavramı, 1990'lar itibariyle daha dar bir perspektifte incelenmiş, globalleşen dünya ilişkilerini anlamlandırmada yetersiz kalmış olması sebebiyle yeni bir kavramın gün yüzüne çıkmasına yol açmıştır. Ulus-devletin son dönemde yaşadığı kriz, göçün de algılanma biçiminde değişimler ve diaspora tanımında yenilikler yaratmıştır. Elbette bu dönüşüm ve değişim süreçleri içerisinde diasporanın 'ne', 'nasıl' olduğu gibi sorularını tanımlamada daha kısmi bir perspektif içerisine sıkıştırılması anlamına geliyordu. Özellikle de diaspora ilk kuşak göçmenleri

⁶⁵ Onur Şenel , “Türk Diaspora Gençliğinde Kültürel Kimliğin Dönüşümü: Hiphop, Entegrasyon ve Eğlence Mekânları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı: 37, Nisan 2015, (Çevrimiçi),

https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/37360270/Turk_diaspora_gencliginde_kulturel_kimligin_donusumu.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1514471864&Signature=FPUNGeM8akFOu82zZelRlFiOyo%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DTURK_DAISPORA_GENCLIGINDE_KULTUREL_KIML.pdf, 02.02.2019.

⁶⁶ Elif Tunay, Perspektif, “Ulusal Sınırları Aşmak: “Ulusaşırıılık”, **Perspektif**, (Çevrimiçi), <https://perspektif.eu/2017/09/01/ulusal-sinirlari-asmak-ulusasiricilik/>, 08.04.2019.

tanımlayabilirken, ikinci ve sonraki kuşakların ilişki ağlarını açıklamada yetersiz kalmıştır.

Diaspora, toplumlar arası kolektif ve ortak bilinç değişimini ifade ederken uluslaşırılık kavramı bireylerin göç alan ve göç veren ülkelere katılımını göz önüne alarak kolektif bakış açısının ötesine geçer. Uluslaşırılık, kimlikleri anlamak için bireylerin önemine dikkat çeker. Bütün göçmenleri tek olarak yapılandırmak, mesela vatandaşlık pratiklerini, aidiyet bağını ya da politik yönelimini diaspora kavramı çerçevesinde açıklamak zorunlu ve eksik olmaktadır. Bu nedenle bireyi içinde bulunduğu toplum ile birlikte değerlendirmek doğru değildir.⁶⁷

Uluslaşırıcılık kavramının ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Bunlardan ilki terimin 1916 yılında Randolph Bourne'nin "Uluslaşır Amerika" başlıklı yazısında kullanıldığını iddia etmektedir. Kullanım amacı da aslında bugün kullandığımız terimden daha farklı olarak çokkültürlülüğe atıfta bulunmaktadır.⁶⁸

Abadan-Unat uluslaşırıcılık kavramının 1983'lerde ortaya atıldığını belirtmektedir. Fakat uluslaşırıcılık kavramı, bazı akımlar - etnik azınlıklar, yerel/kentsel gruplar ve feministler- tarafından kullanılmış olsa da sol akımın ana düşünce alanlarından biri olmamıştır. Globalleşen dünya ile seslerini daha duyurur hale getiren sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri bu kavramın görünür kılınmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır.⁶⁹

Banu Şenay ise, Avusturalya'da yaşayan Türklerin uluslaşır kimlikleri üzerine kaleme aldığı makalesinde uluslaşırıcılığın ilk defa 1980'li yıllarda Amerika'ya göç eden gruplar üzerine yazılan makalelerde ortaya çıktığını belirtmiştir. Elbette kavram yapılan eklemelerle geliştirilerek daha çok araştırmanın konusu haline gelmiştir. Bu incelemelerde Schiller'in özellikle kimlik politikaları üzerinden uluslaşır alanların oluşumuna getirdiği açıklamaların etkisi oldukça büyüktür.⁷⁰

⁶⁷ Doğu Şimşek, **Uluslaşır Kimlikler: Londra'da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.18-20.

⁶⁸ Tunay, a.g.e., 08.04.2019.

⁶⁹ Abadan-Unat, a.g.e., s. 8.

⁷⁰ Şenay, "Uluslaşır Toplumsal Alanlar, Uluslaşır Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği", Türkiye'de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler, Ed. Rasim Özgür Dönmez, Pınar Enneli, Nezahat Altuntaş, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 258-263.

Kavrama genel bir tanım olarak Yıldız aşağıdaki şekilde bir açıklama getirmektedir:

*“Uluslararasılık kavramı uluslararası kavramından konusu itibari ile ayrılmaktadır. Uluslararasılığın devletler ve toplumlar arasındaki “resmi” ilişkiler yerine, insanlar, halklar ve gruplar arasındaki devlet dışı ilişki alanına (sivil alana) odaklanmaktadır. Daha açık bir anlatımla uluslararasılık, sosyal birimlerin, farklı devletlerden/toplumlardan ayrılmış aktörlerin, bazı ortak özellikleri paylaşması durumu üzerinden kurduğu ilişki ile kavramsal bir farklılık ortaya koymaktadır.”*⁷¹

Genel olarak baktığımızda diasporanın sadece belirli bir nüfus ve belirli bir yurt üzerinden açıklandığını, daha çok etnik kimlikleri ve kültürleri ile duygusal bağ kurmaları üzerine yoğunlaştığını ifade edebiliriz. Bu durum kuşkusuz gelişen dünya şartlarında belirli bir kalıp üzerinden diasporaları ya da göçmen kimlikleri açıklamanın zor olduğunu ortaya çıkarmış ve tanımlamalar sürekli bir değişim halinde olmuştur. Fakat bu tanımlama üzerinden grupların, insanların ya da kuruluşların globalleşen dünya ile ilişkilerini açıklama yetersiz kalmaktadır. Oysa uluslararasılık kavramında bu perspektif dışına çıkan bağları incelemek daha mümkün hale gelmektedir. Çünkü uluslararası topluluklar hem anavatan hem ev sahibi hem de diğer ülkeler ile kurulan güçlü uluslararası bağların bütününe içermektedir. Başka bir deyişle, uluslararasılık kavramı genel olarak bireylerin ve toplumların ulusal sınırları ötesinde hareketlerini tanımlarken, diaspora daha sınırlı bir tanım ile aktif hareketlilik yerine kültürel bağları öne çıkarmaktadır.⁷²

Kültürler, belli bir değerler ve anlamlar içeren sosyal bölmelerde oluşur ve dışına çıkılması durumunda ya da dışarıdan başka faktörlere maruz kaldığında bozulma yani dejenerasyonu beraberinde getirecektir. Bu tanım, kültürü ve kimliği, durağan olarak tanımladığı sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü sosyal yapı farklı kültürlerden beslenmekte ve senkretik kültür dediğimiz olguyu ortaya çıkarmaktadır. Senkretik kültürden kasıt ise, karşı karşıya gelen farklı kültürlerin bir

⁷¹ Yıldız, a.g.e., s. 386.

⁷² Şimşek, a.g.e., s.18.

araya gelmesi fikridir. Yine, aynı teze ek olarak ortaya atılan bir başka fikir de transnasyonalizm ya da uluslaşırıcılık kavramıdır. Bu kavram, göçmen yaşamında aidiyet ve kimliğin giderek bölgesel bağlantıdan arınmasına işaret etmekte ve göçmenlerin, sanıldığı gibi aksine, ev sahipleri ile yeni ilişkiler oluşturduğunu göstermektedir. Ev sahibi ve anavatan ile kurulan bu çok yönlü ilişkiler ağı göçmenlerin kendilerine yeni sosyal ve kültürel alanlar yarattığını açığa çıkarmaktadır.⁷³

Glick Schiller, göçmenleri anlamının –özellikle ikinci ve devam eden kuşakları - yeni bir kavramla ifade edilmesi gerektiğini belirtmiş ve uluslaşırıcılığı bir süreç olarak kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Schiller’e göre, bir süreç dâhilinde hareket eden göçmenler, toplumsal bir alan inşa eder ve bu sebeple göçmenler uluslaşırı sıfatı ile tanımlanmaktadır. Kurulan toplumsal ağlar aracılığıyla var olan kompozisyon uluslaşırıcılığın kendisini oluşturmaktadır.⁷⁴ Andreas Wimmer ile birlikte Schiller, daha çok diaspora ve uluslaşırıcılık arasındaki farkları ortaya çıkarmaya çalışmış ve uluslaşırıcılık kavramının günümüz ilişkilerini açıklama da daha doğru olduğunu savunmuşlardır.⁷⁵

Yapılan tanımlara baktığımızda aslında diaspora kavramının ortadan kalktığı ya da yeni tanımlamalarla yer değiştirdiği fikrinden öte diasporanın küreselleşme ile gelişerek devam ettiğini belirtebiliriz. Küreselleşme olgusu beraberinde getirdiği teknolojik ağlar dâhilinde ülkeler, bireyler, gruplar vs. arasındaki ilişkinin kurulmasına ve devam ettirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sebeptir ki, göçmenler ya da diasporalar yer ve mekân arasındaki faaliyetlerin artmasıyla kendilerine kolayca uluslaşırı bağlar kurabilmektedirler.

Göç eden bireyler ile bağların korunması devletler açısından da önem kazanmıştır. Mesafelere rağmen yurttaşlığın ya da devlet ile yurtdışında yaşayan halk arasındaki bağın kurulması 20. yüzyılın başı itibarıyla önem kazanmaya başlamıştır.

⁷³ Şenel, a.g.e., 02.02.2019.

⁷⁴ Ahmet Uysal, “Londra’daki Türklere Ait Toplumsal ve Kültürel Organizasyonlar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 47, Aralık 2016, s.430.

⁷⁵ Ahmet Uysal, “Bir Diaspora Mekânı Olarak Londra Türk Okulları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 41, Aralık 2015, (Çevrimiçi), http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/3sanattarihi_arkeoloji_cografya/uysal_ahmet.pdf, 22.09.2019.

Böylece anavatanından ayrılmış olan kişiler, mekânsal kısıta rağmen uyruğu olduğu devletin yetki alanına dâhil edilmiştir. Bu bağlar devletlerin yurttaşlık modeli ile bireylerin aidiyetlerini sağlamanın bir biçimi olarak belirmektedir.⁷⁶

Mesafeler arası kurulan bu yurttaşlık bağı devletlerin politikalarında daha çok yer işgal ederken, onların diasporalarla ilişki kurma düzeyini artırmıştır. Son yıllarda özellikle yurtdışında yaşayan yurttaşlara oy kullanma hakkını vermesi de bu aidiyet bağı ile ilişkileri güçlendirmek açısından dikkat çeken eylemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son dönemde farklı disiplinler tarafından uluslaşırılık kavramını bazı sosyal bilimciler, ulus-devletin sosyal alanları hala şekillendirdiği ve uluslaşır olma halinin gerçeklikten çok kurgu olduğunu öne sürerek eleştirmişlerdir. Örneğin; Kastaryano uluslaşırılık kavramının yeni bir milliyetçilik olgusu olarak öne sürüldüğünü ifade etmektedir ve yurt ile kurulan ilişkilerin de ulusal ağların ötesine geçemediğini belirtmiştir. Kastaryano'ya göre kurulan bu bağlar ulus-devlet aracılığıyla var edilen ortak bir coğrafya, kültür ve siyasi görüşler üzerine kurulmuştur. Kastaryano, özellikle Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmenlerin kurdukları ağların uluslaşır milliyetçiliğin göstergesi olduğunu belirtir; ona göre uluslaşır milliyetçilik, ulusal üyelik üzerinden üretilen yeni söylemler ve devletler arasındaki yeni güç ilişkileri üzerinden anlatılabilir. Kastaryano argümanında yurtları ile ekonomik ve kültürel bağ kuran her göçmeni içererek, onları uluslaşır bağlarının ulusal sınırlar ötesindeki ortak çıkarlar ile tanımlayarak milliyetçiliği yeniden ürettiklerini iddia etmektedir. Uluslaşır topluluklar, çok çeşitli toplulukları kapsamakta ve farklı alanlar üzerinden farklı bağların kurulması ile çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, Kürtler politik mücadelelerini güçlendirmek için uluslaşır bağlarını kullanırken, Türkler ekonomik ve kültürel bağlarını geliştirmek için kullanabilirler.

Roogers'a göre, bütün göçmenler uluslaşır göçmen değil ve bütün sınır ötesi hareketler de uluslaşır değildir. Uluslaşır göçmen ve uluslaşır toplulukların kesin bir tanımı olmamakla birlikte, ikisi de uluslaşır hareketin göç türü, göç edilen ülke ve nesil gibi ayırt edici özelliklerine sahiptir. Al-Ali, Black, Koser'e göre, uluslaşır topluluklar

⁷⁶ Dufoix, a.g.e., s.82.

kavramı içinde tanımlanan insanların ayırt edici özellikleri ve topluluğa katılma şekilleri analiz üretilmeden uluslararası topluluklar kavramını kullanmanın sorunlu olduğunu belirtmektedirler.⁷⁷ Çünkü göçmen grupları içerisinde farklı gruplar mevcuttur ve her birini aynı kavram içine dâhil etmek doğru değildir.⁷⁸

Guarnizo ve Diaz'a göre tüm göçmen toplulukları uluslararası topluluk içinde yer almaz, mesela Amerika'da yaşayan Kolombiyalı göçmenler çok çeşitlidir, bölünmüşlerdir ve birbirinden farklı uluslararası aktiviteler içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, Amerika'da yaşayan Kolombiyalı göçmenlerin çeşitli deneyimlerini genellendirme yaparak tanımlamak doğru olmayacaktır. Soysal'a göre ise uluslararası, kimlik ve vatandaşlık ile ilgili yeni değişimleri anlamak için tamamlanmış teorik çerçeveden ziyade değişken olarak değerlendirilmelidir. Soysal uluslararası ve ulusal olanın birbiri içine geçtiği sorunsalından yola çıkarak uluslararası olarak tanımlanan bağların ulusal olarak da tanımlanmasının ayırt edici olmasından bahsetmektedir. Bu nedenle Soysal, uluslararasılığa bir çeşitlilik olarak yaklaşmakta ve bağlar çerçevesinde kurulan aidiyetleri temel nokta olarak görmektedir.⁷⁹

Her ne kadar eleştiri konusu olsa da uluslararasılık kavramı kolektif bir bakıştan daha öte ilişkileri açıklamak için kullanılan bir kavram olarak literatürde yer edinmiştir. Diasporanın çevrelediği kültürel bağ, uluslararası aktivitelerin hız kazanması ile daha da çeşitlenmiş ve çokkültürlülük gibi yeni kuramların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.

2.3.1. Uluslararası Alanların Oluşumu

Uluslararasılık kavramı, diaspora kimlikleri anlamak için bireyin önemine dikkat çeker. Sosyolog Thomas Faist, diaspora kavramlarına yeni anlamlar yüklemek yerine göçmenlerin kurduğu kültürel alanlara yoğunlaşılması gerektiğini ifade eder.⁸⁰

Uluslararası alanların oluşumu olgusunun birey odaklı bir bakış açısıyla incelenmesinin yöntemsel açıdan daha uygun olduğu konusunda hemfikir olan diğer

⁷⁷ Uysal, a.g.e., 22.09.2019.

⁷⁸ Doğuş Şimşek, a.g.e., s. 18-19.

⁷⁹ Uysal, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.758.

⁸⁰ Şimşek, a.g.e., s.20.

düşünürler (Alejandro Portes, Luis E. Guarnizo, Patricia Landolt), ulusaşırı toplumsal alanların devletler tarafından değil, bireylerin devlet politikalarına verdiği tepkiler neticesinde ortaya çıktığı savıyla açıklamaktadır. Castles ve Miller da bu konuyla ilgili ortaya attığı fikirlerle aynı düşünceyi desteklemektedirler. Castles ve Miller; küreselleşmenin modern diasporik kimliklerin içeriklerini etkilediğini, dolayısıyla kimliklerin oluşmasında bireylerin bilinçli kararlar aldığını ve böylece bireyin özgür iradesi klasik ve modern diasporaların tespit edilmesinde önemli bir veri sağlamaktadır.⁸¹

Portes, yukarıda bireyi odak noktasına alan diasporik faaliyetlerin kurdukları ilişkileri açıklamak ve analiz etmede yetersiz kaldığını belirtir. Bu yetersizlik ulusaşırı olanı incelemek yerine ulusu incelemekle ile ortadan kaldırılabilir. Çeşitli sosyalizasyon süreçlerinden geçen bireylerin içselleştirdikleri olguları geride bırakmalarının doğru olmadığı, aksine göç ettikleri ülkede yeni bir sosyalizasyon sürecine girerken bu iki süreci karşılaştırdığı söylenebilir. Bu nedenle göç alan ülke temelli bir analiz çalışması göç eden ülke odaklı bir çalışma olmadıkça ilişkileri açıklamaya vakıf olmayacaktır. Elbette sadece devlet odaklı çalışmak da yeterli değildir. Çünkü mekâna odaklanan çalışmalar mekân bağımsız hareketlilik sosyal ağları açıklayamamaktadır.⁸²

⁸¹ Ergin Ulusoy, “Diasporayı yeniden düşünmek: Diaspora teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri”, **Göç Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Ekim 2015, s. 218.

⁸² Şenay, a.g.e., s. 258-260.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİASPORADA TÜRK - KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİ VE AİDİYET POLİTİKALARI

3.1. Kürtler Üzerine Genel Bakış

Diaspora Kürtlerinin Türkiye'ye dair aidiyet olgusu ele alınırken, bugün dahi devam eden bu aidiyet ve kimlik sorunsalını anlamlandırmak için Kürtlerin kim olduğu ve hangi coğrafyada yaşadıkları gibi tarihsel geri plana da bakmak önem arz etmektedir.

Kürtlerin kim olduğuna dair çeşitli görüşler hâkim olmuştur. Elbette, bugün dört ulus-devlet içinde yaşayan Kürt halkının kendisine ait bir tarih külliyatı oluşturmaması nedeniyle kesin veriler elde etmek oldukça zordur. Fakat Kürt kelimesinin ilk kullanıma bakacak olursak kelimenin ilk kez açıkça M.Ö. 2. yüzyıldan sonra 'Cyrtii' adıyla kayda geçmiş olduğu belirtiliyor. Mcdowell'a göre; 'Cyrtii' kelimesi öncelerde Zagros'ta yaşamakta olan paralı askerler için kullanıldı ancak bu terim İran yaylasının bir bölümünde göçebe olarak yaşayan aşiretleri de ifade etmekteydi. ¹

Kürtler, asıl olarak geçmişlerinin Pers İmparatorluğuna bağlı olarak yaşayan Medlerden geldiğine inanmaktadırlar ², fakat J. Hassanpour'a göre, çok az kanıt olduğu için bu iddia kanıtlanamamaktadır. ³

Kürtlerin anavatan olarak tahayyül ettikleri coğrafyaya bakacak olursak Wadie Jwaideh'in tanımlamasını dikkate alabiliriz. Jwaideh, Türkiye'nin doğusunun büyük bölümünü, kuzeybatı İran'ın bir parçasını, kuzeydoğu Irak'ı, kuzey ve kuzeydoğu Suriye'nin bir bölümünü ve Sovyet Ermenistanı'nın güney ve güneydoğu topraklarının bir bölümünü içerdiği şeklinde tanımlandığını görebiliriz. ⁴ Hatta 1948'de Kürt

¹ David Mcdowall, **Modern Kürt Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004, s.30.

² Mcdowall, a.g.e., s.31.

³ Mino Alinia, **Diaspora Mekanlar: Kürt Kimlikleri, Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları**, Çev. Fahriye Adsay, Avesta Kitap, İstanbul, 2007, s.44.

⁴ Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi**, Çev. İsmail Çekem, Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.21.

milliyetçileri tarafından Birleşmiş Milletler ‘e sunulan haritada Kürtlerin Orta Doğu’da dağınık olarak yaşadığı Kürt coğrafyasını açıkça göstermektedir.”⁵

Dünyada devleti olmayan en fazla nüfusa sahip etnik grup olarak belirtilen Kürtlerin sayısına dair kesin bir bilgi yoktur. Bunun sebebi yaşamış oldukları ülkeler içerisinde farklı etnik grup olarak muhatap alınmaması hatta kimliklerinin inkâr edilmesidir. Kürtlerin en yoğun yaşadığı ülkenin Türkiye olduğunu belirtebiliriz. Sayıları kesin olarak bilinmese de Türkiye’de 15 milyonun üzerinde bir Kürt nüfusunun varlığından söz edilmektedir. Bu sayılara baktığımızda Türkiye’deki en büyük etnik grubun şüphesiz Kürtler olduğu aşikârdır. Yaklaşık 7 milyon Kürt’ün İran’da, 4 milyonunun Irak’ta, bir milyon üzerinde bir kitlenin Suriye’de, kısmen Ermenistan ve Azerbaycan’da da Kürtlerin yoğun olarak yaşamakta olduğu tahmin edilmektedir.⁶

Kürtlerin dini inanışlarına baktığımızda farklı inanç ve mezheplerin olduğu görülür. Kürtlerin ezici bir çoğunluğu Müslümandırlar.⁷ Fakat Kürtler, İslamiyet dışında başka dinlere de inanmaktadır ve inandığı dinler ya da bağlı olduğu diğer mezhepler arasında Musevilik, Hristiyanlık, Alevilik ve Yezidilik de hatırı sayılır bir yer edinmektedir.⁸

Kürtçe, Hint- Avrupa dillerine ait olup yeni İranî diller ailesinin bir parçasıdır. Blau, Kürtlerin dili olarak Kürtçenin, farklı dönemlerde farklı etnik gruplar tarafından asimilasyona uğratıldığını ve bu nedenle aralarında benzerlikler olsa da Kürtçenin tek bir dil altında birleşemediğini belirtmektedir.⁹ Kürt kaynaklar dört farklı lehçe grubu üzerinde hemfikirlerdir: *Kurmanci*, *Sorani*, *Hewrami* ya da *Gorani* ve *Kirmanşahi*.¹⁰ Konuşulma sayısına bakarak en çok konuşulan lehçenin Türkiye, Suriye, Kafkasya, kısmen İran ve Irak’ta konuşulan Kurmanci olduğunu söyleyebiliriz.¹¹

⁵ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh ve Devlet**, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.25.

⁶ Kerim Yıldız, **Irak Kürtleri: Dün, Bugün ve Yarın**, Çev. A.H. Engin Urcan, Belge Yayınları, İstanbul, 2005, s.15.

⁷ Alinia, a.g.e., s.45.

⁸ Yıldız, a.g.e., s.16.

⁹ Joyce Blau, “The Kurdish Language and Literature”, (Çevrimiçi), www.institutkurde.org/en/language/, 12.05.2014.

¹⁰ Alinia, a.g.e., s.45.

¹¹ Blau, a.g.e., 12.05.2014.

3.1.1. Ulus–Devletlerin Kurulması ve Kürtler

Kürtler, milliyetçilik fikirlerinin bulundukları coğrafyaya ulaşması ile yeniden inşa edilen ulus-devletler içerisinde 4 parçaya bölünmüşlerdir. Bu başlıkta Kürtlerin ulus-devlet çatıları altındaki durumları incelenmeye çalışılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda birçok ulusu içinde barındırmaktaydı. Nitekim 20.yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik fikirleri diğer çok uluslu yapılarda olduğu gibi Osmanlı'yı da etkilemiştir ve sonuçta yeni ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin ortaya çıkmasıyla Kürtler de farklı ulus-devletler içerisinde kalmışlardır.

Ümit Fırat'ın Bianet'te yayınlanan 'Cumhuriyet ve Kürtler' isimli yazısında Kürtlerin, Türkiye'nin kurulduğu döneme kadar tarihsel süreç içerisinde edindikleri çeşitli kurumlara sahip olduğu belirtilmektedir. Fırat, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Kürtlere ait olan bu kültürel ve geleneksel kurumlar yok edilmeye çalışılmış hatta şiddete varan olaylarla karşı karşıya da kaldığını anlatmaktadır.¹²

Alinia, Kemalizm'in Türk ulusal kurtuluşu, laiklik ve modernleşme programının hayata geçmesinin, Anadolu'nun hayli çeşitli ve çok kültürlü ortamında kolay olmadığını ve bu nedenle hem diğer azınlık hem de Kürtlere özgü her şeyin yasaklandığını söyler. Öyle ki, 1924 yılında devlet bütün Kürt okullarını, örgütlerini, yayınlarını ve dini tarikatlarını yasaklamıştır, birçok Kürt sürgüne gönderilmiş ve hatta isyanlara karşı katliamlar gerçekleştirmiştir. Bunun en bilinen örneği şüphesiz Dersim Katliamıdır.¹³

Cumhuriyet'in kuruluşuyla gelen laikleşme, Türkiye'ye özgü bu durum¹⁴ Kürtlerin yeni ulus-devlet Türkiye Devleti tarafından kimliklerinin inkâr edilmesine yol açmıştır. Kürtlerin ayrı bir etnik grup olduğunun inkârına ek olarak, Kürtlerin aslen Türk oldukları savları öne sürülmüştür. Kürtlere 'Dağ Türkleri' denilerek Kürt

¹² Ümit Fırat, "Cumhuriyet ve Kürtler", **Bianet**, (Çevrimiçi), www.bianet.org/biamag/insan-haklari/110716-cumhuriyet-ve-kurtler, 12.05.2014.

¹³ Alinia, a.g.e., s.52-53.

¹⁴ Naci Kutlay, **Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s.337.

kimliği yasalarla bastırılmıştır.¹⁵ 1980’li yıllara kadar ‘kendini Kürt zanneden’ Türklerin bir şekilde tekrar Türklüğe geri döndürülmesi fikri yayginken, Kürt meselesi ciddileştikçe bu düşünce yerini ana akım Türk milliyetçiliğine bırakmıştır. Böylece Kürtlerin varlığı kabul edilse de, dış güçlerin etkisiyle kışkırtılmış bir toplum olarak görülmekteydi.¹⁶ Alinia kitabında Türkiye’nin Kürt politikası üzerine şunları belirtmektedir:

“Bir Kürt azınlığının varlığı, modern Türkiye’nin üzerine inşa edildiği Türk milliyetçiliği ile Kemalist ideoloji ile çatışıyordu. Türkiye Devletinin kuruluşundan yakın geçmişe kadar Türkiye Devleti Kürtlerin varlığını reddetti ve onları zorunlu asimilasyona tabi tuttu. ... Kürtçe her şey ve hatta Kürtlerin var olduğu gerçeğine dair herhangi bir anımsatma ayrımcılık denilerek yasaklandı. Türkiye Devleti, Kürtlerin haklarının beyanı ya da ifadesine yönelik her tür girişime karşı daima çok şiddetli bir biçimde tepki gösterdi. Yazılı ya da sözlü olarak Kürtlerin haklarını savunmak uzun hapis cezaları ve/veya ölümle cezalandırılırdı. Kürt kimliğini baskı altında tutmanın diğer araçları, insanların kanun yoluyla kapsamlı şekilde köylerinden çıkarılmalarıydı.”¹⁷

Türkiye ile karşılaştırıldığında Iraklı Kürtler daha fazla hakka sahiptiler ama bu haklar onların sürgünlerden, savaşlardan ve silahlı çatışmalardan, soykırım, sürgünler, kimyasal savaşlar, kitlesel ölümlerden kurtulmasını yazık ki sağlamadı.

Kürtler Irak’ta Kuzey Irak olarak adlandırılan bölgede yaşamaktadırlar. Irak ise, uzun yıllar Osmanlı hegemonyası altındaydı, ancak I. Dünya Savaşı sonrası bölgede İngiliz yönetiminde bir Irak Devleti kuruldu.¹⁸ Kürtler, Kuzey Irak’ta otonom bir bölge kurulması isteğinin Irak Hükümeti tarafından reddedilmesiyle silahlandılar ve isyanlara giriştiler.¹⁹

¹⁵ Kürtlerin aslen Türk olduklarına dair iddialar için bkz. İsmet Giritli, **Kürt Türklerinin Gerçeği**, ‘y.y.’, Yeni Forum Yayınları, 1989; Ş. Kaya Seferoğlu, **101 Soruda Türklerin Kürt Boyu**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı:14; M. Fahrettin Kırzioğlu, **Kürtlerin Türklüğü**, Ankara, Hamle Yayınları, 1968.

¹⁶ Mesut Yeğen, “Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 3. bs., Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.890.

¹⁷ Alinia, a.g.e., s.53.

¹⁸ Anıl Çeçen, “Güney Komşumuz Irak”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000, s.16.

¹⁹ Baskın Oran, **Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s.24

1958 yılında Haşimi monarşisini deviren General Abdülkerim Kasım, Irak Cumhuriyetinin Kürt ve Arapların ortak devleti olduğuna ilişkin bir yasayı yürürlüğe koydu, Barzani'nin liderliğindeki KDP'ye meşruluk tanındı ve Kürtçe yayınlara izin verildi.²⁰ 1970'de Baas Rejimi Kürdistan tarafının bütün isteklerini kabul ettiği manifestoyu imzalayarak yeni bir dönemece girdi. Ancak, Saddam Hüseyin, dört yıl sonra 11 Mart 1970 anlaşmasını geçersiz ilan ederek, kendi özerklik yasasını dayattı. 1980'lere gelindiğinde ise Irak, İran ile savaş halindeydi ve Irak'taki Kürtler İran rejimi tarafından desteklenmekteydi. Silahlı direnişle Irak Hükümetinin karşısında yer alan Kürtler, İran-Irak Savaşı'nda da Irak'ı desteklemediler, aksine saldırılar düzenleyerek Irak'ı zora sokmaya çalışmışlardır.²¹ Bunun üzerine Saddam Hüseyin Enfâl adını verdiği askeri harekâtı başlattı. Harekât sonucunda, yaklaşık yüz seksen bin kişinin öldürüldüğü ve yine harekât sırasında, yaklaşık 1,5 milyon insanın yerinden, yurdundan kopararak göçmenleştirildiği sanılmaktadır.²²

Kuveyt, 1990 yazında Irak tarafından ele geçirilmeye çalışıldığında Irak Kürtleri açısından yeni bir sayfa açılmıştır. Savaşta Saddam'ın geriye düştüğü haberleriyle Kürtler 1991 Mart ayında Kürdistan'da aniden patlak veren bir isyanla Irak'ın tüm kuzey bölümünü denetim altına aldılar. Saddam Hüseyin'in yenilgiye uğramadığı anlaşılınca insanlar komşu ülkelere kaçmak zorunda kaldılar. UNHCR (Birleşik Milletler Mülteciler Yüksek Komitesi)'ne göre 1991 Nisan ayı ortalarında İran'da Irak'tan gelen 1,4 milyon ve Türkiye sınırında da 450.000 Kürt mülteci vardı. Özellikle Halepçe Katliamı ile dünya kamuoyu bu felakete kilitlendi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kuzey Irak'ta "güvenli bölge" oluşturulmasına yol açan 688 nolu kararını ilan etti. 2003 yılında Amerikan işgaliyle Saddam'ın devrilmesinin ardından Bölgesel Kürt Yönetimi iç siyasi meselelerle gündeme gelmeye başladı.²³

İran'a baktığımızda İran'ın genel olarak politikasının ne inkâr ne de tanıma yönünde olduğunu söylemek yanlış olmaz. İran'daki Kürt aşiretleri her yeni yönetim sırasında iç çekişmelerle karşı karşıya bırakılarak bölünmüşlerdir. Bu iç çekişmelerden yararlanarak Kürtlerin birleşmeleri engellenmiştir. Özellikle 1946'da İran

²⁰ Yıldız, a.g.e., s.28-36.

²¹ Oran, a.g.e., s.30-31.

²² Yıldız, a.g.e., s.38.

²³ Alinia, a.g.e., s.57

topraklarında kurulan Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasıyla İran, mali ve siyasi ödüllendirme politikasıyla aşiret liderlerini sistemin içine çekerek Kürdistan'ı pasifize etmeye çalışmıştır.²⁴

1979 İran Devrimi sırasında Kürtler, Irak ile olan savaşta desteklenmişlerdir. Ancak İran'da yaşayan Kürtler açısından durum daha farklıdır. Çünkü Şah hükûmetinin çöküşü ile ortaya çıkan iktidar boşluğunda de facto bir otonomi kuran Kürtler, ordunun şehirleri teslim almasıyla idamlar, hapis cezaları, sürgünler ve okul ve üniversitelerde "ideolojik temizlik" adı verilen tepkilerle karşılaşmışlardır.²⁵

Suriye üzerinde Kürtlerin yoğun olarak yaşamakta olduğu bölge Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız ve İngiliz devletleri arasında yapılan gizli anlaşmalar doğrultusunda paylaşılmıştır ve bu coğrafya Fransa'ya bırakılmıştır.²⁶ Fransa yönetimi boyunca etnik kimlik üzerinden siyasi faaliyetler yürütülmüş ve böl-yönet politikası güdülmüştür. Bu siyaset tarzı özellikle Suriye Kürtlerinde endişeye sebep olmuştur.²⁷ Hatta bu süreçte Suriye'de bulunan bütün etnik ve dini azınlıklar takibe alınmıştır. Kürtçe yazılmış kitaplar ve Kürtçe müzikleri dinlemek yasaklanmıştır ve Kürtler Araplaştırılmaya çalışılmıştır.²⁸

1962 yılında Kürt tehdidi ile mücadele etmek ve bölgedeki Arapçılığı korumak için hükûmet, Türkiye sınırı boyunca yaşayan Kürt nüfusunun tamamının sürülmesini öngören "Arap Kordon Planı"nı yürürlüğe soktu ve sürülen Kürtlerin yerlerine Araplar yerleştirileceklerdi. 1963 yılında Baas Partisi iktidara geldiğinde Kürtlerin durumu daha da kötüleşti. Kürt nüfusa yönelik on iki nokta planının uygulamaya sokulması önerildi. Bu, göçertme ve dağıtma, Kürtleri eğitim ve iş olanaklarından yoksun bırakmak, Kürtleri karşı karşıya getirmek, kordon politikasının devamı, Kürt bölgelerine 'saf ve milliyetçi Arapları' yerleştirmek, Arap nüfus içinde Kürt karşıtı kampanyalar düzenlemek gibi maddeler içeren bir Araplaştırma planıydı. Bu maddelerin çoğu uygulamaya sokuldu; 120,000 Kürt, Suriyeli olmayanlar olarak sınıflandırıldı ve her türlü yasal statüden yoksun bırakıldılar. 1975 yılında devlet, yedi

²⁴ Abdurrahman Qasimlo, "İran Kürdistanı", (Çevrimiçi), www.altinicizdiklerim.com/ozetler/IranKurdistan.pdf, 12.05.2014.

²⁵ Alinia, a.g.e., s.57

²⁶ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s.398-399.

²⁷ McDowall, a.g.e., s.174.

²⁸ Nicolas Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.36.

bin Arap köylü ailenin silahlandırılıp yerleştirildiği Kordon bölgesinde 40 tane 'model köy' inşa etti. Kürtler düzenli olarak idari tacizler, siyasi saldırılar, yangınlar ve kamulaştırma emirleriyle yüz yüze kaldılar. Suriye'nin tüm resmi yayınlarında Kürtler ve diğer Arap olmayan gruplardan söz edilmez. Ne var ki, Devlet Başkanı Esad'ın planın daha fazla uygulanmayacağını ilan etmesinden sonra 1976 yılından beri Kürtler üzerindeki baskılar azalmıştır.²⁹

3.1.2. Göç ve Kürtlerin Diaspora Oluşturma Süreçleri

Ulus-devletlerin kurulmasıyla 4 ülke arasında bölünmüş olan Kürtler, bu ülkelerde ayrımcılık, inkâr, ekonomik dışlanma, sürgün, katliam, Türkleştirme, Araplaştırma gibi devlet politikalarıyla karşı karşıya kaldılar. Bu çalkantılı tarih, Kürtlerin birbirinden hem ülke içinde büyük şehirlere hem de farklı ülkelere göçüyle sonuçlandı. Kürtlerin en çok göç ettiği yerlerin başında ise Avrupa gelmektedir.

Özellikle 1960'larda hükümetlerin imzalamış olduğu karşılıklı işçi göçü anlaşmalarıyla Kürtler sırasıyla Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, Avusturya, İsveç'e göç ettiler. 1979'da İran'da gerçekleşen devrim, 1980 Türkiye askeri darbesi, Irak rejiminin Enfal harekâtıyla Kürtlere karşı girdiği imha kampanyası Kürtlerin siyasi mülteci olarak Batı Avrupa'ya ve kısmen Kuzey Amerika'ya göç etmesine neden olmuştur. 1992'de Kürt elitlerin "ölüm mangaları" tarafından suikastlara uğraması, Kürt köylerinin zorla tahliye edilmeleri ve ardından 1994'te Kuzey Irak'taki Kürtlerin iç savaşı, göçlerin sayısında ciddi artışlara sebep olmuştur. Diaspora Kürtlerine baktığımızda ise, yüzde 85'inin Türkiye'den göç ettiğini ve Türkiye'yi takiben ikinci sırada Irak'ın yer aldığı söylenebilir.³⁰

Bilgin Ayata, Kürtlerin Avrupa'ya göç etmesini üç farklı safhada ele almıştır. Ona göre ilk göç safhasını, Cumhuriyet öncesi başlayan Fransa'ya modernleşme çabası altında gönderilen öğrenci göçleri oluşturmaktadır. İkinci safhada ise 1960'larda başlayan iş gücü anlaşmalarına bağlı olarak gerçekleşen göçler ve üçüncü

²⁹ Alinia, a.g.e., s.64.

³⁰ "The Kurdish Diaspora", **Fondation-Institut Kurde de Paris**, (Çevrimiçi), www.institutkurde.org/en/kurdorama/, 13.04.2014.

safhada ise 1980'ler sonrası siyasi ortamdan kaynaklanan siyasi sebepler oluşturmaktadır.³¹

Türkiye özelinde Kürtlerin göç sebeplerini ele alan Bahar Başer de, bu göç hareketlerini ekonomik, çevresel ve politik etmenler dâhilinde üç kategoride değerlendirmektedir. Ancak Başer, Ayata kadar tarihi geriye götürmez. Başer'e göre, göçün ilk dalgasını, Kürt aydınlar ve öğrencilerin 1960'larda Avrupa'ya gitmesi oluşturur. Yaklaşık on yıl sonra Kürtler, Türk işçilerinden farklı olmayan ekonomik sebepler nedeniyle tekrar Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın yolunu tutmuşlardır. Ancak 1971 sonrasında özellikle İsveç'e siyasi nedenlerle göç eden Kürtlerin sayısında bir artış olmuştur. 1980'lerin başından itibaren birçok Kürt, siyasi nedenlerle İsveç'e göçmüş ve mülteci statüsü kazanmıştır. İsveç'in, hem Kürt kimliğini tanımasıyla hem de sunduğu politik ve kültürel imkânlarla Kürtlere kendini ifade etmesine olanak sunması buraya göç edilmesinde önemli bir etken olmuştur.³²

Genel olarak baktığımızda, Türkiyeli Kürtlerin Avrupa'ya göçü 1960'larda Türkiye ile Avrupa Devletleri arasında imzalanan iş gücü anlaşmaları ile başlamıştır. Fakat bu ekonomik sebeplerin ötesinde göçün en çok dikkat çeken sebebi, kuşkusuz 1980 darbesi sonrası dönem ve 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da şiddetlenen çatışma ve baskılardan kaçmak olmuştur.³³

3.1.3. Diasporada Kürt Kimliğinin İnşası ve Aidiyet Politikaları

Avrupa'ya göç eden Kürtler heterojen bir grup olarak dikkat çekmektedir. Bu topluluklar birbirinden farklı politik eğilim, dini inanç, eğitim gibi farklı deneyimlere sahiptirler. Fakat bu heterojen yapıya rağmen Kürtlerin etrafında birleştiği ortak bir nokta mevcuttur: *ulus-ötesi sosyal ilişkiler*.

³¹ İlhan Kaya ve Ömer Uğurlu, "Ulus-ötesi Milliyetçilik Bağlamında Avrupa Kürt Diasporası", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:11, Nisan 2014, s.200-202.

³² Yıldız, **a.g.e.**, s.302.

³³ Bahar Başer, "The Kurdish Diaspora In Europe: Identity Formation and Political Activism", **Boğaziçi University -TÜSİAD Foreign Policy Forum Research Report**, (Çevrimiçi), [https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/28337/Bahar_Baser_RR_01_2013.pdf?sequence=](https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/28337/Bahar_Baser_RR_01_2013.pdf?sequence=10.04.2014)

10.04.2014.
³³ Bahar Başer, "Diaspora Politics and Germany's Kurdish Question", (Çevrimiçi), <https://www.kent.ac.uk/politics/carc/diasporas-and-securitisation/documents/diaspora-politics-and-germanys-kurdish-question.pdf>, 08.04.2019.

Kürt mülteciler, farklı ülkelerde yaşayan akrabalarıyla veya Kürtlerle sosyal, ekonomik ve politik ilişki ağlarını canlı tutmayı başarmışlardır. Kuşkusuz bu ilişki ağının korunmasında en önemli etken küreselleşmenin getirdiği yeniliklerin hayatlara girmesi olmuştur. Böylece Avrupa’da yaşayan Kürt göçmenler, gazeteler, radyo ve uydu televizyonu dâhil olmak üzere kitle iletişim araçları aracılığıyla özellikle anayurt olarak tanımladıkları coğrafya ile bağlantı kurmaya devam etmişlerdir.³⁴ Bu ilişki ağı sadece iletişim kurmak için değil, bölgede yaşanan sorunların uluslararası arenada duyulur olmasını, Kürt edebiyat ve dilinin korunmasını sağlamak için etkili bir yol olmuştur. Kürt diasporasının Kürt kimliğinin oluşum sürecinde ve dilinin kendi coğrafyasında yasak olması dolayısıyla Kürt yazın hayatında çok önemli katkıları olduğu söylenebilir.³⁵

Kürtlerin göçü her ne kadar anavatandan yaşanan acılardan kaynaklansa da, göç hareketi yerleşilen ülkenin politik zeminiyle de yakından ilişki içerisindedir. Bu avantaj, Kürt diasporasının Avrupa’da güçlü örgütler kurmasını sağlamış ve başta dernekler olmak üzere sosyal kurumlar aracılığıyla politize olmuşlardır. Özellikle Ortadoğu ile karşılaştırıldığında Avrupa’daki Kürt yazılı ve görsel alanın çok daha ileride olması hem ilginçtir hem de Kürtlerin kimlik oluşumunda etkilidir.³⁶ Alinia’nın verdiği bilgilere göre İsveç, hem Kürt yazarlara, yayıncılara hem de Kürtçe kütüphanelerin kurulmasında maddi destek sağlamaktadır.³⁷

Medya dışında oluşturulan sosyal ağlar da diaspora Kürtlerinin ve anavatanda yaşayan Kürtlerin etkileşimleri açısından son derece önemli etkiye sahip olmuştur. İçsel dayanışmayı sağlayan bu sosyal ağlardan bazıları; Paris Kürt Enstitüsü, Londra Kürt Enstitüsü, Brüksel Kürt Enstitüsü ve Washington Kürt Enstitüsü’dür.³⁸

Kürtlerin diğer bir sosyal ağ mekanizması ise dernekler olmuştur. Devletsiz bir diaspora olarak Kürtler, seslerini duyuracak sivil toplum aktivitelerine ağırlık vermişlerdir. Dernekler, siyasi kurumlar olarak faaliyet göstermenin yanı sıra Kürt kimliğinin korunup yaşatıldığı mekânlara dönüşmüştür. Özellikle İsveç, sunduğu

³⁴ Östen Wahlbeck, “The Concept of Diaspora as an Analytical Tool in The Study of Refugee Communities”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Cilt: 28, Sayı: 2, Nisan 2002, s. 224-226.

³⁵ van Bruinessen, a.g.e., s.192.

³⁶ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.17-19

³⁷ Alinia, a.g.e., s.39.

³⁸ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.19.

politik ve kültürel imkânlarla Kürt kimliğinin korunması ve devam ettirilmesi konusunda verimli bir ortam sağlamıştır. 1980'lerin başında Kürt Ulusal Birliği kurulmuş ve İsveç devletince Kürt göçmenleri temsil eden bir kurum olarak tanınmıştır. Bunun gibi politik imkânlar, İsveç'te Kürt kimliğinin resmen tanındığını gösterir. İsveç'e göç eden Kürt toplumunun en dikkat çeken özelliği ise, Kürt mültecilerin en az lise mezunu olmalarıdır. Kürt aydınlarından oluşan İsveç'teki Kürt diasporası, özellikle kültürel faaliyetlerde devletin de tanıdığı politik ortam sebebiyle seslerini duyurmasında ve Kürt kimliğinin oluşturulmasında oldukça güçlüdür.³⁹

Almanya'daki diasporik faaliyetlere bakıldığında Başer, Kürt kimliğinin ayrı bir etnik kimlik olarak tanınmadığını ifade eder. Öncelikle iş için göç eden Kürtler, Türk işçi olarak nitelendirilmiş ve Türklerin bir alt kimliği olarak değerlendirilmiştir. Ayrı bir etnik kimlik olarak tanınmamanın sonucu Kürtler, diğer azınlık grupların faydalandığı birçok haktan mahrum kalmıştır. Örneğin, anadilde eğitim veya anadilde ifade hakkına sahip olmayan Kürtler, geldikleri ülkelerin anadilinde eğitim almak durumunda kalmışlardır; çocuklarına isim verirken Türk Konsoloslğundan izin almak gerektiğinden içinde Q, W ve X harflerinin geçtiği Kürtçe isimleri koyamamışlardır. Yine Almanya'da durum Türk-Kürt sorunu çevresinde cereyan etmektedir. Birçok Kürt Türklerle aynı dernekler altında faaliyet göstermekteyken, Türk dernek çatısı altında kendilerini yeterince ifade edemediklerini ileri sürmüş ve dernekleşme aşamasına geçmişlerdir.⁴⁰

Diaspora Kürtlerinin homojen bir yapı içinde olmadığını ve bunun özellikle Kürt siyasi hareketinde siyasi çıkar çatışmalarına yansıdığını belirtmek gerekir. Almanya'daki kadar ayrımcı bir çizgide olmamasına karşın, İsveç'te farklı siyasi tutumlar ortaya çıkmaktadır. İsveç'teki Kürt hareketi PKK'ya nazaran PSK ve KDP'ye daha yakın bir tavır takınmaktadır. Bu tutumun sebebi ise, İsveç'teki Kürt hareketinin PKK'nın kullandığı taktikleri, söylemleri ve kurduğu ilişkileri doğru bulmamasıdır. Örneğin, KOMKAR (Avrupa Kürdistan İşbirliği Konfederasyonu)'ın PKK'ya yakın dernekler arasında çatışma daha belirgindir. Mesela, Kurdiska Riksförbundet (KRF), PSK ve KDP'ye yakın duruş sergilerken, PKK'ya daha mesafeli durmaktadır. Tüm bu

³⁹ Bahar Başer, **Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.159-160.

⁴⁰ Başer, a.g.e., s.164-178.

çatışmalar ekseninde, İsveç'teki Kurdiska Student och Akademiker Förbundet Derneği (KSAF), Kürt öğrencileri bir araya getirmekte son derece başarılı olmuştur.⁴¹

Ulus-ötesi gruplar incelenirken ilk aşamada etnik köken, etnik grupların diğer gruplarla ilişkisi ve etkileşimi etrafında yoğunlaşmıştır. Fakat bu analiz yönteminin göçmen grupların yerel etkileşim üzerinden tespit edilmesinin küreselleşen dünyada ulusaşırı ilişkileri açıklamada zorlandığını belirtmek gerekmektedir.⁴² Eğer etnik ilişkiler üzerinden bakacak olsaydık, Kürtlerin heterojen yapısı ve dağılımılarına rağmen bugün hala millet bilincini taşıyor olması ve kendilerini bu kimlik aidiyeti üzerinden tanımlıyor olması açıklanamazdı. Kürtlerin diasporalaşması etnik kökeni merkeze alarak yukarıda anlatıldığı üzere ulusaşırı kurduğu ilişkiler çerçevesinde açıklanabilir.

3.1.4. Kürt Diasporası ve Milliyetçilik

Sürgün yaşantısı Kürt milliyetçiliğinin oluşumunda oldukça önemli bir etkidir. Özellikle sürgün sonrası farklı dil ve kültürden insanların bulunduğu yerlerde Kürtlerin farkındalık bilinci çok güçlenmiştir. Kendileri için zorunlu olarak tanımlanmış bir coğrafya üzerinde Kürt kimliği politik bir ideale dönüşmektedir.⁴³

Siyasi ve kültürel haklarının gasp edildiğine inanan Kürtler, dört farklı ülkenin sınırları içerisinde yer alan Kürt coğrafyası dışına dağılmış; baskı ve inkâr politikalarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Krallık ve imparatorlukların ulus-devlet olma süreçlerinde, Kürtler ulus-devlet kuramamış ve bulundukları coğrafyada asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Tüm bu baskı ve şiddete maruz kalan Kürtler, göç yoluyla başka ülkelere giderek Avrupa Kürt diasporasını oluşturmuşlardır.

1889 yılında ilk Kürt gazetesi olan 'Kürdistan' yayınlanmaya başlamıştır. Sultan'ın sansürünün etkili olamayacağı Kahire'de yayınlanan gazete, daha sonra Cenevre ve ardından Londra'ya nakledilmiştir. Bu gazete her ne kadar sürgündeki Kürtler tarafından okunmuş olsa da, asıl hedef kitle Kürtlerin yaşadığı coğrafya ve

⁴¹ Başer, a.g.e., s.183- 184.

⁴² Wahlbeck, a.g.e., s. 223-224.

⁴³ Martin van Bruinessen, **Kürdolojinin Bahçesinde: Kürdologlar ve Kürdoloji Üzerine Söyleşi ve Makaleler**, Çev. Mustafa Topal, Vate Yayınevi, İstanbul, 2009, s.181.

İstanbul'daki eğitimli Kürt seçkinleriydi. En ünlü Kürt gazetesi 1920 ve 1930'lu yıllarda Suriye'nin Fransız manda yönetimi altında bulunduğu dönemde yayınlanan 'Hawar' gazetesi idi. Fakat 1960'lardan sonra Avrupa'da Kürt öğrencilerin artmasıyla yayıncılık hayatı tekrar Avrupa'ya kaymış oldu. ⁴⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği desteğiyle kurulmuş olan Mehabad (Mahabad) Cumhuriyeti'nin yok olmasıyla Ortadoğu coğrafyasında Kürtler, günümüze kadar siyasi yaptırımlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, Kürt diasporasını en çok tetikleyen unsurun siyasi sebepler olduğu görülmektedir. Anadilde eğitim ve yayın hakkının ihlali, siyasi partilerin kapatılması ve bağımsızlık ve özgürlük düşüncesi bunlardan en önemlileridir. ⁴⁵

Alinia, batıda geniş Kürt topluluklarının ve onların faaliyetlerinin, Kürt yerel kimliklerine ve aile, klan ve aşiretlere sadakati de içine alan bağlılıklara meydan okuyan birleşik bir Kürt ulusal kimliğinin koşullarını oluşturduğunu belirtmektedir. Ayrıca, şunları ifade eder:

“Batı'da, ilk kez giderek artan oranda etkin olan ve kısmen yüksek eğitimli yaklaşık 1 milyon Kürt'ten oluşan bir diasporanın oluşması diğer bir olumlu faktöre işaret eder. Bu diaspora hem Batı'da hem de Kürt anavatanında önemli bir lobicilik rolü sürdürmektedir. ... Bu Kürt diasporasının bir sonraki kuşağının bakış açısı olarak giderek daha Pan-Kürt olması beklenebilir.” ⁴⁶

Milliyetçilik herhangi bir farklılığı gözetmeden ulusun bütün bireyleri arasında eşit olacak bir şekilde dağılım göstermektedir. Anavatanları dışında yaşayan topluluk üyelerinin asimilasyona karşı koymak için milliyetçilik gibi bütün üyeleri bir arada tutan bir olguya ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Diasporalar açısından, bu milliyetçilik duygusunu taşımak, kendi toplumunun tarih ve kültürel değerlerinin şuuruna sahip olmak anlamını taşımaktadır. Bu nedenle milliyetçilik

⁴⁴ van Bruinessen, a.g.e., s.182-183.

⁴⁵ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.201.

⁴⁶ Alinia, a.g.e., s.208.

diaspora grupları arasında “biz” bilincini geliştirmek için önemli bir araç olarak görülmektedir.⁴⁷

Buradan hareketle, Kürt diasporasının milliyetçilik kurulumu sadece kendilerini var etme aşamasında etkili olmamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz siyasi olarak yaşanan zorluklar, Kürt diasporası dışında belirtilen dört ülke sınırları içerisinde yaşayan Kürtlere karşı baskı ve askeri müdahaleler de milliyetçiliğin Kürtler arasında artmasında etkili olmuştur. Bu müdahaleler Kürtleri milliyetçi zeminden daha radikal bir zemine doğru yönelmesine sebep olurken, daha fazla göçü beraberinde getirmiş ve milliyetçilik duygusunu daha da artıran bir kısır döngü yaratmıştır. Özellikle genelde yurtdışına özelde Avrupa’ya doğru göç hareketliliğinin arttığı 1990’lı yıllarda üç milyondan fazla Kürt’ün yerinden edildiği belirtilmiştir.⁴⁸

İran ve Irak Kürtleri için de yaşanan sürecin çok da farklı olduğu söylenemez. Özellikle İran Devrimi ve Irak Savaşı sonrası Kürtler tekrar göçle karşı karşıya kalmış ve yerinden edilmiş olarak Kürtler bir kez daha Avrupa’ya hareket alanı oluşturmuşlardır. Bu tecrübe Kürtlerin diasporada milliyetçilik etrafında bir araya gelmelerine ve ulusaşırı alanlar yaratmasına etken olmuştur.⁴⁹

Diasporada Kürtlerin milliyetçilik kurulumuna dair Kaya ve Uğurlu Antropolog Nina Schiller’in ortaya attığı teoriyi aşağıdaki şekilde dile getirmektedir:

“Yerinden edilen ve Avrupa’ya göç etmek zorunda kalan birçok Kürt, diasporada artan milliyetçiliği desteklemiştir. Schiller’e göre, çifte bağlılıklar kavramı “yerleşik olunan ülkede anavatandan ve onun politik gündemi lehine politik lobilerin ve diasporik yapıların kurulması üzerine” odaklanır fikri, Kürt diasporasında aynı şekilde tecelli etmiştir. Bu bağlamda, diasporik Kürt

⁴⁷ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.199.

⁴⁸ Dilek Kurban ve Mesut Yeğen, **Adaletin Kıyısında: ‘Zorunlu’ Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler / 5233 Sayılı Tazminat Yasası’nın Bir Değerlendirmesi- Van Örneği**, 2.bs., Tesev Yayınları, İstanbul, 2012, s.49.

⁴⁹ Khalid Khayati, **From Victim Diaspora to Transborder Citizenship?: Diaspora Formation and Transnational Relations among Kurds in France and Sweden**, Linköping University, Linköping, 2008, s. 75-78.

*mülteciler ve göçmenlerin, yerleştikleri ülkelerde kendilerini sadece Kürt olarak tanımlamadıklarını, gündelik eylemlerinde de anavatanları adına organize ettikleri birçok aktivite ile uzak mesafe milliyetçileri olarak hareket ettikleri görülür.*⁵⁰

Aslında baktığımızda birincil göçmenlerin yerinden edilmişlik, sürgün duygularıyla ulus bilinci etrafında birleştiğini ve diaspora çerçevesinde ortak tahayyüllerini bu alan üzerine kurduklarını belirtebiliriz. Fakat sonraki göçmenler ulusaşırı özellikler itibarıyla daha ciddi bir etki alanı oluşturmuşlardır. Özellikle, Kürt kimliğini Kürt Devleti kurmak amacı etrafında birleştiren Kürtlerin, Kuzey Irak Otonom Bölgesinin kurulması ile ne kadar büyük bir etki yarattıklarını görebiliriz.

3.1.5. Türkiye Açısından Diaspora Kürtlerine Yaklaşım

Yukarıda Türkiye'nin Kürtleri bir sorun olarak görüp önce kimliklerinin inkârını, daha sonra da yok sayılmasını içeren bir siyasi tutum sergilediğinden bahsedildi. Ancak, 2000'li yıllarla birlikte Türkiye Devleti'nin içerdeki Kürtlere yönelik açılımları ve barış sürecinin bu ilişkiyi nasıl etkilediğini bu başlık altında analiz etmeye çalışacağım.

AKP Hükümeti 2002 yılında başa gelmesiyle birlikte Kürtler için çeşitli reformlar ve açılımlara yönelmiştir ve bu yönelim, tabu olarak kalan birçok konu hakkında tartışma zemini yaratmıştır. Ancak, Kürt açılımının beklendiğinin aksine ileri gidememesi, açılımın Türkiye içerisinde ve uluslararası medyada aktivistler tarafından 'ölü' bir siyasi atak olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Kürt çocukların hapse atılması, delil yetersizliğine rağmen tutukluluk hallerinin devam ettirilmesi, siyasi davalar gibi konular diasporanın Türkiye'deki açılıma şüpheyle yaklaşmasına sebep olmuştur.⁵¹

⁵⁰ Kaya ve Uğurlu, a.g.e., s.199-200.

⁵¹ Ayhan Şimşek, "Kürt Diasporası Kürt Diasporası Barış Görüşmelerine Olumlu Fakat İhtiyatlı Yaklaşıyor", (Çevrimiçi), turkey.setimes.com/tr/articles/ses/articles/reportage/2013/06/25/reportage-01, 17.05.2014.

AKP, diasporaya yaklaşımında ilk olarak Kürtler içinde önemli bir yeri olan ve 40 yıldır İsveç'te sürgün olarak yaşayan Kürt siyasetçi Kemal Burkay ile etkileşime geçmiştir ve bu iletişimin Türkiye Devleti ve Kürtler arasındaki çatışmanın çözümüne yönelik bir iyileştirme sağlayacağını düşünmüştür.

TRT 6'nın kurulmasıyla televizyonlarda Kürtçe'nin devlet eliyle belirlenen zaman içinde serbest olması ve Kürt müzisyen Şivan Perwer'in bu kanal aracılığıyla konser vermesi de AKP'nin hem Türkiye'deki hem de Avrupa'daki Kürtlerle geliştirmek istediği diyalog zeminiydi. Ancak bu adım, Şivan Perwer'in Kürt medyası tarafından ağır suçlamalarla itham edilmesine sebep olacaktı.

Diasporanın AKP'ye yaklaşımına bakacak olursak, fikirlerin ikiye bölündüğünü görebiliriz. İlki, PKK'ya yakın olan ve Türkiye'ye kuşkuyla yaklaşan bir grup. Diğeri ise, PKK ile hiç bir organik ilişkisi olmadığı halde AKP'nin politikalarına KCK davaları nedeniyle kuşkuyla yaklaşan, ancak liberal ortamdaki çeşitli pragmatik kararlar sağlayan Kürtler açısından olumlu yaklaşanlar. Her iki kesim de Kürt taleplerinin yerine getirilmesinden oldukça memnun olsa da, çatışmanın tamamen çözüme ulaştırılması için BDP'nin ortaya koyduğu hakikat komisyonlarının kurulması, anadilde eğitim ve demokratik özerklik taleplerinin yerine getirilmesinden yana tavır sergilemektedirler.⁵²

Türkiye'nin Kürtlere bakışı son yıllarda değişikliğe uğramış ve Türkiye politikalarını tek din, tek devlet, tek millet çerçevesinde sürdürmektedir. Bu aşamada Kürtlerle olan barış süreci sonuçlanmış ve tekrar alevlenen iç çatışmalar sebebiyle Kürtler devlet içerisinde baskılara maruz bırakılmıştır. Bu durum kuşkusuz diasporada da etkilerini göstermiştir.

3.2. Göç ve Türkler

Türklerin Avrupa'ya yayılma ve diasporalaşma süreci klasik bir diaspora görüşünden oldukça uzak bir tanımla bağdaşır. Bunu tanımlamak için öncelikle Türklerin göç serüvenine bakmak gerekmektedir.

⁵² Bahar Başer, "The Kurdish Diaspora In Europe: Identity Formation And Political Activism", a.g.e., 10.04.2014.

Türklerin göçü 1960'lı yıllardan itibaren ekonomik kaygılarla Avrupa'ya doğru hareketlilik olarak açıklanabilir. Türklerin Avrupa'ya göç etme süreci genelin dışında, içinde özel sebepler de barındırmaktadır. Bunlardan en ilgi çekenini ise, göçün devlet tarafından organize ve teşvik edilmesidir.

Türkiye'de ilk yoğun göç hareketleri komşu ülkelerle yapılan mübadele anlaşmaları sonrası başlamıştır. Fakat modern anlamda göç, Türkiye'nin Avrupalı ülkelerle sağladığı işgücü anlaşmalarıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye, sanayi bakımından gelişmiş Avrupa ülkelerine gönderilen Türklerin elde edecekleri tecrübe ile Türk ekonomisine katkıda bulunacağını amaçlayarak 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya ile Türkiye arasında 'İşgücü Anlaşması'nı imzalamıştır.⁵³ Almanya ile yapılan anlaşmanın ardından sırasıyla 15 Mayıs 1964'te Avusturya, 16 Temmuz 1964'te Belçika, 19 Ağustos 1964'te Hollanda, 8 Nisan 1965'te Fransa, 10 Mart 1967'de İsveç ve 5 Ekim 1967'de de Avustralya ile işgücü anlaşmaları imzalanmıştır.⁵⁴

3.2.1. Almanya, Fransa, İngiltere ve İsveç'e Bir Göç Hikâyesi...

Türkiye'den Almanya'ya göç yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere 1961 yılında imzalanan karşılıklı işgücü anlaşması ile başlamıştır. Bu süreçte hem Türkiye hem de Almanya'nın pragmatist tutumları etkili olmuştur denebilir. Girdiği iki dünya savaşından yenilgiyle çıkmış ve yıkımla karşı karşıya kalmış olan Almanya, Batı ile entegrasyonu artırmak için önemli adımlar atmıştır. Uyum çalışmalarının yanı sıra ekonomik olarak da ciddi bir kalkınma içine giren ülkede en büyük sıkıntı ise işçi açığı olarak belirmiştir.⁵⁵

Türkiye açısından bakıldığında ise anlaşma çerçevesinde misafir işçi olarak 2 yıldan fazla olmamak şartıyla Almanya'ya göç eden işçiler tasarruf edecekler, elde edecekleri dövizler ile ülkenin ödemeler dengesine katkı sağlayacak ve Almanya'da kazanılan beceri ve profesyonel bilgi ile de ülkenin kalkınmasına faydalı

⁵³ "Misafir İşçilikten Diasporaya: Almanya'ya Göçün 56". yılı, **Göç Vakfı**, (Çevrimiçi), <http://gocvakfi.org/tag/iscucu-anlasmasi/>, 02.04.2019.

⁵⁴ Murat Erdoğan, "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-TurksBarometre' Araştırmaları", **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2015, s. 110-111.

⁵⁵ "Misafir İşçilikten Diasporaya: Almanya'ya Göçün 56". yılı, **Göç Vakfı**, (Çevrimiçi), <http://gocvakfi.org/tag/iscucu-anlasmasi/>, 02.04.2019.

olacaklardır.⁵⁶ Fakat misafir olarak iki yıl için ülkelerinden göç eden Türkler, Türkiye'deki ekonomik istikrarsızlık, kronikleşen işsizlik sorunu, politik sebeplerden ötürü dönüş yolunu tercih etmemişler ve bulundukları ülkelerde kalıcı olmuşlardır. 1973 yılında dünyada yaşanan ekonomik kriz devletlerin politikalarında değişikliğe neden olmuştur. Almanya, Türkiyeli işçilerin ülkeye istihdam sağlaması amacıyla alımını Orta Doğu'da patlak veren 'Altı Gün Savaşı' ile durdurmuştur. İlerleyen zamanda ise ciddi bir Türkiyeli göçmen nüfusa sahip olan Almanya, 'Geri Dönüşü Teşvik Yasası' gibi uygulamalara geçerek göçmen sayısını azaltmayı amaçlamıştır.⁵⁷

Almanya'nın ardından en fazla Türkiyeli göçmene sahip olan ülkelerden bir diğeri de Fransa'dır. Fransa, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Türkiyeli topluluklar arasında oldukça popüler olan bir devlettir. Modernleşme hareketleri çerçevesinde Fransa'ya yollanan birçok Türk, bu ülkede yaşamını sürdürmeye devam etmiştir. Fakat Cumhuriyet yılları içerisinde Türklerin Fransa'ya göç edişi Almanya gibi karşılıklı göç anlaşması ile mümkün olmuştur. Fransa ve Türkiye arasındaki iki taraflı göç antlaşması 1965 yılında imzalanmıştır fakat göçler 1970'ler ve 1980'lerde daha büyük dalgalarla devam etmiştir.⁵⁸

İlk aşamada Almanya'ya göç etmek için yola çıkan Türkiyelilere, Almanya'da işçi açığı olmaması sebebiyle Fransa'ya göç etme imkânı verilmiştir. Fransa'ya yerleşen işçi göçmen gruplardan sonra, çalışma sektöründe ortaya çıkan işçi ihtiyacı ile bu ülkeye göç sayısında artış gözlemlenmiştir. İşçilik dışında Fransa'ya göç etmenin en önemli sebeplerinden biri de Türkiye'nin politik yapılanması olmuştur. 1980 askeri darbesiyle beraber mülteci, siyasi sığınmacı statüsü ile göç edenlerin sayısı da Fransa'da artış göstermiştir.⁵⁹

Türkiye'den İsveç'e göç ise, 1960'lı yılların başında klasik olarak yukarı da bahsettiğimiz üzere işçi göçü diye tabir edilen anlaşmalarla başlar. Türkiye'den bu nedenle İsveç'e göçün en büyük nedeni de yine aynı eksendedir yani ekonomiktir.

⁵⁶ Nermin Abadan-Unat, **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 3.bs., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 79-86.

⁵⁷ Murat Erdoğan, a.g.e., s.109-112.

⁵⁸ Mehmet Ali Akıncı ve Kutlay Yağmur, "Fransa'daki Türk Göçmenlerin Dili Kullanımı ve Dile Yönelik Tutumları ve Onların Öznel Etnik-Dilsel Canlılık Algıları", (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/177698>, 02.04.2019.

⁵⁹ Mustafa Ertürk, "Batı Avrupa'da Türk Diaspora Kimliğinin İnşası: STK'lar Örneği", Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara, Aralık 2012, s.40-41.

Ekonomik kaygının yanı sıra İsveç'i diğer Avrupa ülkelerinden ayıran en önemli göç sebebi ise politik ortamdır. Politik sebeplerle 1970'lerden itibaren İsveç'e göç önemli bir uluslararası hareketlilik alanı olmuştur.

Türkiye'den İsveç'e göçün en yüksek olduğu bölgenin Konya ve çevresi olması ise, en dikkat çekici özelliktir. Aynı bölgeden birkaç köyün ya da birkaç nesli içine alan aile fertlerinin topyekûn göç etmesi beraberinde bölgesel aidiyet, aile bağı ve sosyal ilişkilerin canlı kalmasına, akabinde örgütlenmelerini kolaylaştırmalarında en önemli faktör olmuştur. Başer kitabında Konya, özellikle Kulu özelinde göç eden bireylerin İsveç toplumunda nasıl yer edindiklerini gösteren aşağıdaki açıklamayı dip not olarak düşmektedir:

*“İsveç'teki Türk toplumunun büyük çoğunluğunun Kululu olduğuna vurgu yapan Başer, Türkiye'yi ziyaret eden dönemin İsveç Başbakanı Fredrik Reinfeldt'in dahi Türkiye gezintisinde Kulu'yu ziyaret etmesine dikkat çeker.”*⁶⁰

Türkiye'den İngiltere'ye göç aynı şekilde 1960'lı yılların sonları ve 1970'lerin başında genellikle ekonomik nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir. Fakat göç eden Türkiyelilerin en büyük motivasyonu daha önce göç eden ve bu ülkede tekstil fabrikaları açan Kıbrıslı Türkler idi. Tekstil fabrikalarında çalışmak üzere göç eden topluluklar daha sonra ailelerini de bu ülkeye getirtmişlerdir.

İngiltere'ye göç, diğer Avrupalı ülkelere nazaran daha az seviyededir. Özellikle 1971'de gerçekleşen askeri darbe, Alevilere karşı saldırılar, 1980 darbesi gibi nedenler ile göç eden bireylerin sayısı artmış ve İngiltere'ye göç nedeni ekonominin ötesinde politikleşmiştir.⁶¹

3.2.2. Avrupa'da Türklerin Diasporalaşma Süreci

İlk bölümde yer verdiğimiz üzere diaspora kavramının tartışmasında artık yeni modern diasporaların ya da son çalışmalarla beraber uluslararasılığın ön plana çıktığını

⁶⁰ Başer, Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler, a.g.e., s.151.

⁶¹ Doğu Şimşek, **Uluslararası Kimlikler: Londra'da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 34- 36.

belirtmiştik. Klasik diaspora kavramının aksine göçmen bireyler hem bulundukları hem de geldikleri anavatanı önemli olarak görmüşlerdir. Özellikle anavatan aidiyetinin yüksek olması göçmen toplulukların motivasyonu olmuş, anavatanlarına maddi olarak güç sağlamak isteyen göçmenler böylece anavatanının da etki ve katkıları ile diasporalaşma sürecine girmişlerdir. Anavatanlarından göç eden bireylerle olan etkileşimi özellikle ev sahibi ülke ile ilişkilerin gelişmesi ya da zarar görmesi açısından politik bir enstrüman olarak görülmektedir. Diasporalaşma süreci bugün anavatan ülkelerin birer soft-power unsuru haline gelmiştir.⁶²

1960’larda Avrupa’ya göç eden Türkiyelilerin sayısının bugün beş milyonu aştığı düşünülmektedir. Ülkeye geri dönüş yaptığı varsayılan yaklaşık üç milyonluk bir kitle düşünüldüğünden bu sayının oldukça önemli rakamlar ifade ettiğini belirtmek gerekir.⁶³

Misafir olarak belirli süreler dâhilinde göç eden Türkiyeliler artık bugün bulundukları toplumların birer parçası olmuş; misafirlik, geçici işçi, göçmen sıfatlarının ötesinde önem kazanmıştır. Misafirlikten artık kalıcılık boyutuna geçmişler, çeşitli sosyal haklar elde etmişler ve kolektifleşmişlerdir.

Türkiye dışına göç eden bireyler önceleri iş alanında sorun yaşarken, kalıcılıkla beraber dil, kimlik, eğitim, uyum gibi diasporik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa’da yaşayan Türklerin çoğunluğu bugün hala bulundukları ülkeler ile tam uyum sağlamış değildirler. Hem göç sebepleri hem anavatan ve ev sahibi ülke ile olan her türlü etkileşim göçmenlerin kimliklerini, reaksiyonlarını anlamlandırmada önem arz etmektedir.

Göç eden ilk kuşağın hala hafızalarının taze olması, aidiyet duygularının yüksek olması, anavatan ile ilişkilerinin yoğun olarak devam etmesi, bulundukları ülkelerde karşılaşılan ırkçılık faaliyetleri, İslamofobi gibi nedenlerin sayılabileceği sebepler Türkiyeli toplumun Avrupalı ülkelere uyum sağlayamamasının temel sorunlarından öne çıkanlardır. Göç eden bireylerin Avrupalı toplumla entegre olamamasının önündeki bir diğer engelin de aslında muhafazakâr bir yaşam süren ve karşı kültür ile

⁶² Erdoğan, a.g.e., s. 120.

⁶³ “Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları”, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa, 18.03.2019.

daha dar kültürel ve sosyal alanlarda karşılaşma sağlamalarıdır. Aslında bu durumun Türkiyeli toplumun uyum sorununun daha büyük bir sorun haline gelmesine ve bu sınırlı ilişkiler sebebiyle entegrasyon sürecinin daha da uzamasına sebep olduğu söylenebilir. Elbette bu sebeplerden bir diğerinin de Almanya ve Türkiye devletlerinin oluşturduğunu eklemek gerekmektedir. Hem işçi gönderen hem de işçi alan ülkenin bu ilişkiyi bir çeşit mal mübadelesi olarak görmesi, kısaca insanı birey olarak değil “*Homo Economicus*”olarak görmesi de bu sürecin etkilerinden biriydi.⁶⁴ Hatta bu imgeleme göç üzerine özellikle Türk akademi hayatında yerini genel anlamda bu minvalde almış; Avrupa’daki bireylerin sosyal yapısı, göçün aile üzerine etkileri, kuşakların kimlik sorunu, dil, din, aidiyet sorunları neredeyse uzun yıllar boyunca hiç ele alınmamıştır.

3.2.2.1. Almanya’ya Göç ve Diasporalaşma

Türkiyeliler, karşılıklı imzalanan anlaşma gereği kısa süre sonra ülkelerine dönüş hayaliyle çalışmak için Almanya’nın yolunu tutmuşlardır. Anavatana geri dönüş tahayyülü ile yaşayan Türkiyeliler, bir yandan para biriktirmek gibi bir amaçla statüsü daha düşük ve ucuz olan yerleşim yerlerinde yaşam kurmaya çalışırken bir yandan da geri dönüş sebebiyle kültürlenme eğilimlerinde bulunamamışlar ve kimliklerini muhafaza etmeye çalışmışlardır. Kapalı ve muhafazakâr bir yaşam sürdüren bu bireylerin Almanya’da kalıcı olması ile kimlik sorunu baş göstermeye başlamıştır. Göç eden birinci kuşak sürekli dönüş eğiliminde olduklarından, ikinci ve sonraki kuşaklarda bu eğilimin azalma göstermesiyle birlikte daha çok kültürleşme faaliyetleri ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşma durumu ikincil ve sonraki kuşağın kimlik sorununda daha büyük bir sorun olarak baş göstermiştir. Türk kimliğini muhafaza eden birinci kuşağın aksine sonraki nesiller arasında Alman kimliğinin benimsendiğini ve bu neslin Alman topluluğuna daha çok entegre olduğunu söyleyebiliriz. Bu entegrasyonun sağlanmasında ikinci ve sonraki kuşağın öncelikle okulla sosyal çevrelerinin değişmesi, eğitim seviyeleri nedeniyle işçilik statüsü dışında daha yüksek kademelerde

⁶⁴ Abadan-Unat, a.g.e., s. 7.

iş hayatında bulunmaları ve farklı bir kültürün içinde büyümesi ve sosyalleşmesi onların eğilimlerinde etkili olmuştur.⁶⁵

Almanya’da yapılan son araştırmalarda Türkiyeli göçmenlerin artık kendilerini misafir olarak görmedikleri, kültürlenme eğilimleri ile birçok Türkiyelinin Alman arkadaşı olduğu belirtilmektedir. Bu eğilim sonraki kuşakların Almanya ile daha fazla uyum içerisinde olduğunu göstermektedir.⁶⁶

3.2.2.2. Fransa’ya Göç ve Diasporalaşma

Fransa’daki Türkiyeli topluma baktığımızda, Almanya’da yaşanan yerleşim süreçlerinin benzerini bu ülke için de söylemek mümkündür. Aynı şekilde kuşaklar arasında yaşanan uyum evresinin birincil ve devamındaki kuşaklar için de benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Fransa’daki en büyük dördüncü göçmen grup olan Türkiyeliler için Riva Kastoryano, Fransızlar açısından Türklerin sorunsuz göçmen bir grup olarak ifade edildiğini belirtmiştir.⁶⁷ Bu bize Türkiyeli göçmen grupların Fransa ile daha kolay entegre olduğunu gösteren bir anlatımdır.

Türkiyeli toplumun Fransa’da oldukça örgütlü bir toplum olduğunu ifade etmek gerekir. Türkiyeliler aidiyetlerini, kimliklerini Fransa genelinde kurdukları dernekler aracılığıyla sürdürmektedirler. Ülkede 400’den fazla Türk Derneği kurulmuştur. Bunların önde gelenleri; Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), Fransa Türk Federasyonu, Alevi Dernekleri Federasyonu, Batı Fransa Türk Dernekleri Birliği, Orta Fransa Türk Dernekleri Birliği’dir.⁶⁸

Fransa’da Türklerin karşılaştığı en büyük sorun ise eğitim sorunudur. Kırsal bölgelerden göç etmiş olan Türkiyeliler, sonraki kuşakların eğitim hayatlarına ilgisiz kalmaları, Fransız öğretmenlerin de başarı seviyesi düşük sıralarda olan Türkleri bu

⁶⁵ Ertürk, a.g.e., s. 39.

⁶⁶ Almanya’daki Türklerin Uyum Sorunu”, Amerika’nın Sesi, (Çevrimiçi), <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanyadaki-turklerin-uyum-sorunu/2465269.html>, 20.04.2019.

⁶⁷ “Türklerin Fransa’ya Göçünün 50. Yılı”, Haberler, (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/turklerin-fransa-ya-gocunun-50-yil-donumu-7319405-haberi/>, 02.04.2019.

⁶⁸ Sema Çapanoğlu ve Deniz Servantie, “Fransa’ya Türk Göçünün 50.Yılında Türkiye- Fransa İlişkileri”, (Çevrimiçi), https://www.ikv.org.tr/images/files/document_fusionne.pdf, 02.04.2019.

nedenle mesleki eğitime yönlendirmeleri göçmen Türkiyeli toplumun eğitimde daha geri planda kaldığını göstermektedir.

Eğitime bağlı olarak yaşanan bir diğer engel ise anadil bariyeridir. Fransa ile Türkiye arasında göçmen çocuklarının anavatana döndüklerinde kendi ülkesinde uyum sağlamaları amacıyla ELCO (Enseignement de la Langue et Cultured'Origine) ya da Türkçe haliyle Dil ve Kültür Eğitimi sözleşmesi yapılmıştır. Türkiyeli çocuklar bu sözleşme çerçevesinde kendi ana dillerine ya da kültürüne ait kültürel eğitimler almaktadır. Fakat bu derslerin isteğe bağlı tutulmuş olmasından dolayı çok az seviyede ilgi görmektedir. Türklerin yaşam alanının dağınık olması, derslerin zorunlu tutulması, okul notlarına etkisinin olmaması, ders dışı saatlerde olması gibi sebepler de Türkçe derslerine katılımı etkilemiştir. Buna bir diğer faktör olarak Alevilerin din derslerinin Sünnilere yönelik olması eklenmiştir. Bu sorunlar, Türkiyeli çocukların anadillerini ve tarihlerini öğrenme konusunda sıkıntı yaşamalarına ve aidiyet, kimlik problemleri ile yüzleşmelerine sebep olmaktadır.⁶⁹

3.2.2.3. İsveç'e Göç ve Diasporalaşma

İsveç'e ekonomik ve aile birleşimiyle göç edenler genel olarak siyasetten uzak kalmışlardır. Batı Avrupa kadar yoğun olmasa da buradaki Türklerin de kimlik, kültür ve aidiyet politikalarını kurdukları dernekler vasıtasıyla sürdürmeye çalıştıkları söylenebilmektedir. İlk Türk federasyonu Turkiska Riksförbundet (TRF)'i, 1990'larda ikinci kuşak tarafından kurulan Turkiska Riksförbundet (STRF) izlemiştir. STRF, aynı zamanda İsveç'te ikinci kuşak Türk gençleri tarafından kurulmuş olan gençlik örgütü Turkiska Ungdomförbundet (TUF) ile beraber çalışırken, bir de Turkiska Student och Akademiker Föreningen (TSAF) adında bir öğrenci derneği kurulmuştur. Bu grupların Türkiye ve İsveç siyasetine ilgili olduğu ve çeşitli partilere yakın durduğu söylenmektedir. Fakat bu derneklerin kurulmasında Kürtlerin İsveç'teki aktif siyasi katılımı, örgütlenmelerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak siyasi bakış açıları farklı olan bu federasyonların söz konusu Kürtler olduğunda bir arada

⁶⁹ 'Fransa Raporu 2009', **TBMM**, (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/fransa_raporu.pdf, 01.04.2019.

durdukları gözlenmektedir. Bunu düzenlenen eylemler, mitingler, imza kampanyaları gibi faaliyetlerinden okuyabilmekteyiz.

Almanya'da çok güçlü olan (Bozkurtlar, Milli Görüş) ve diğer ülkelerde de kolektif bir oluşum yaratmaya çalışan kurumların İsveç'te de şubeleri bulunmaktadır. Bunlar dışında; Milli Görüş, Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD), Türkiye Gençlik Birliği (TGB) gibi derneklerin de kısmen faaliyetleri bulunmaktadır. Fakat bu derneklerin Almanya'daki kurumlar kadar siyasi olarak ciddi bir örgütlenme gösterememiştir.⁷⁰

İsveç'te etkili bir örgütlü kurumun bulunmaması hem İsveç'in iç dinamiklerinde hem de Türkiye'nin bu ülkede yaşayan Türkiyelileri diasporalaştırmakta diğer ülkelere nazaran daha az ilgili olmasında okunabilmektedir. İsveç'te yaşayan Türkiye kökenliler çeşitli etnik ve dinsel gruplara bölünerek siyasi güçlerini asgariye indirgemeleri⁷¹, Almanya, Fransa'da yaşayan yurttaşların siyaseten Türk Dış Politikası'nda daha etkili olması, sayılarının azlığı, siyasi ayrışmaların belirsiz olması bu ülkede diasporalaşma faaliyetlerine geç kalınmasında başlıca sebeplerdir. Türkiyeliler, İsveç'te özellikle Kürt hareketinin aktif politik faaliyetleri karşısında örgütlenme yoluna girmişlerdir. Ermeni Soykırım Yasa Tasarısı'nın mecliste kabul edilmiş olması da kolektivizmi artıran en önemli etken olmuştur.⁷²

Türkiyeli kimliğinin yaşatılması, asimilasyona karşı kültürün korunması Türklerin kurdukları dernekler aracılığıyla yürütülmeye çalışılmaktadır. Yukarıda adı geçen federasyonlara bağlı kadın, gençlik, futbol gibi çeşitli amaçlarla kurulan küçük dernekler etkileşimi sağlamak açısından etkili olmuşlardır. Bunun yanı sıra etkin bir şekilde sosyal medya, internet ağları da bu etkileşimi kurmak için kullanılmaktadır. Fakat bunlara rağmen, ana dil konusunda Türkçe derslerinin yetersiz olması sebebiyle ikinci, üçüncü kuşağın sorun yaşadığı ve Türkçe yerine İsveççe'yi kullandıkları belirtilmektedir.⁷³

⁷⁰ Başer, Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler, a.g.e., s.155-156.

⁷¹ Mustafa Sönmez, "Göç ve İsveç Türkleri", **İsveç Postası**, (Çevrimiçi), <https://www.isvecpostasi.com/kose-yazisi/373/goc-ve-isvec-turkleri.html>, 02.04.2019.

⁷² Başer, Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler, a.g.e., s.156-158.

⁷³ Başer, Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler, a.g.e., s.153-154.

3.2.2.4. İngiltere'ye Göç ve Diasporalaşma

1971 yılında gerçekleşen askeri darbenin yanı sıra Kahramanmaraş'ta Aleviler ve Sünniler arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle birçok Alevi İngiltere'ye göç etmiştir. 1978 yılında Sünnilerin Kahramanmaraş'ta yaşayan Alevilere saldırması sonucunda köyleri yakılan ve ailelerini kaybeden çok sayıda Alevi, Kahramanmaraş'tan İngiltere, Almanya, Hollanda ve Fransa'ya göç etmiştir. Avrupa'ya göç eden Aleviler, Türkiye ve diğer ülkelerde yaşayan Aleviler ile ulusaşırı sosyal ağlar kurmuşlardır. 1980 başlarında göç edilen ülkelerde kurulan siyasi dernekler sayesinde ulusaşırı siyasi yapılanma oluşmaya başlamıştır. 12 Eylül 1980'de ise gerçekleşen üçüncü askeri darbe muhalif birçok Türkiyelinin Avrupa'ya iltica etmesine neden olmuştur. O dönemde iltica edenlerin çoğu siyasi nedenlerden iltica etse de, ülkedeki ekonomik ve politik belirsizlik de birçok insanı yurtdışında gelecek arayışına sokmuştur. 1980 darbesi sonrası, on binlerce kişi siyasi mülteci olarak ülke dışına çıkmak zorunluluğu ile karşı karşıya kaldı. İngiltere'de yaşayan Türkiyeli göçmenlerin sayısının 40 bin olduğu belirtiliyor fakat bu sayıya 1990'larda İngiltere'ye iltica eden Kürtler dâhil değildir.

İngiltere'ye göçün en önemli sebeplerinden biri diğer göç nedenlerinden farksız olarak ekonomik sebepler olmuştur. Özellikle Kıbrıslı Türklerin İngiltere'ye yoğun göçleri sonrası tekstil ve yiyecek sektörlerinde hatırı sayılır bir yer edinmeleri Türklerin de İngiltere'ye göç etmesinde ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu sektörlerde istihdam edilmek üzere göç eden Türkiyelilerin belirgin bir şekilde kırsal bölgelerden göç ettiği ve daha sonraki göç dalgalarında ilk göç eden bireylerin yakınlarını, hemşerilerini getirmeleri şeklinde devam ettiği gözlenebilir.⁷⁴

1980'lerde İngiltere'ye göç eden Türkiyeliler, iş ve kalacak yer bulmak için sosyal ağlarını kullanmışlardır ve daha önce göç eden Kıbrıslı Türkler ve Türkiyeliler ile aynı bölgede yaşamış ve benzer işlerde çalışmışlardır. Kıbrıs'tan ve Türkiye'den göç eden göçmenlerin aynı bölgelerde yaşamaları zamanla o bölgelerde işyerleri,

⁷⁴ Betül Yıldırım, "İngiltere'deki Türkler ve Türkçe Eğitimi Üzerine Bir Çalışma", **Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, (Çevrimiçi), http://uluturkad.org/Makaleler/1236322387_15-23.pdf 02.04.2019.

ikinci nesil Türkçe dil okulları ve toplum dernekleri kurmalarına da sebep olmuştur. Böylece Kuzey Londra’da ulusaşırı bir sosyal alan yaratılmıştır.⁷⁵

3.2.3. Diasporada Türk Kimliğinin İnşası ve Aidiyet Politikaları

Göçmenler gittikleri ülkelerde kendi dil, kültür ve din farklılıklarıyla etnik azınlık kültürlerini kurumsallaştırmaya çalışırken, ev sahibi ülkelerinde heterojenliklerini çeşitlendirmektedirler.

Göçmenlerin kimlik algılamalarını oluşturan varılan ülkeye geliş biçimleri, gelinen coğrafya, kimliklerinin tanımlama şekilleri çok farklı faktörler olmakla birlikte, yaşanılan ülkenin yönetiminin ve hâkim toplumun tutumu da önemli bir etken oluşturmaktadır. Özellikle, Avrupalı ülkeler göçmenlere yönelik politikalarında takındığı politik davranış biçimi ile ayrımcılığa yönelebilmekte ve bu politik davranış göç eden bireylerin kültürlerini korumak için kendi yöntemlerini geliştirmelerine neden olmaktadır. Mesela Müslüman topluma karşı daha az yapıcı davranan Avrupalı devletlere karşı göç eden bireyler toplumun gereksinimlerinden uzak ya da bihaber dini cemaatlerin içerisinde yer alabilmektedir. Bunun en somut örneğini de Almanya’da yaşayan Türkiyeli toplumda görebiliriz.⁷⁶ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel’in yapmış olduğu ankete göre, Türkiyeliler kendilerini yüksek oranda dindar olarak tanımlama yolunu seçmişlerdir.⁷⁷ Özellikle Avrupalı devletler İslamiyet’i genellikle kendi ulusal güvenlikleri açısından bir tehdit olarak görmektedirler; fakat Kaya bunun adalet ve eşitliğe ilişkin bir arayıştan kaynaklandığını belirtmektedir.⁷⁸

Özellikle işgücü anlaşmaları ile Avrupalı devletlere göç eden bireyler ilk aşamada ekonomik kaygılara dair söylemler üretirken, sonraki kuşakların daha çok kültürel diyalog, ideolojik ya da politik nitelikte söylemler ürettiğini görebiliriz. Üretilen söylemlerin ülkeye geliş sebebi ve sonrası süreçteki karşılaşılan kimlik ve aidiyet politikalarından beslendiğini söyleyebiliriz.⁷⁹

⁷⁵ Doğu Şimşek, a.g.e., s.34-36.

⁷⁶ Yusuf Adıgüzel, **Almanya Türklerinde Din, Dil, Kimlik**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 91-94.

⁷⁷ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, **Euro Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği arsında Köprü mü, Engel mi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.128-133.

⁷⁸ Ayhan Kaya, “Avrupalılık ve Avrupa-Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler”, **Cogito**, Sayı: 39, Bahar 2004, s.3.

⁷⁹ Kaya, Cogito, a.g.e., s.6.

Göçmenlerin iki kültür arasında yaşadıkları buhran sebebiyle bu kültürlerden birini seçme zorunda kalacağı fikriyatı artık günümüzde geçerliliğini yitirmiş bir söylemdir. Türkiyeli göçmenler, özellikle de ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler toprağa bağlı sınırları aşan ulusasıırı bağlarla yeni kimlikler oluşturmaktadırlar. Yaygınlaşan yabancı düşmanlığı da bu kimliği daha perçinleyerek yeni, kısmen de İslam dinine, kısmen etnik milliyetçiliğe dayalı söylemler geliştirmesine ve kimlikler türetmesine sebep olmaktadır.⁸⁰

3.2.4. Türk Diasporası ve Milliyetçilik

Osmanlı Devleti'nden itibaren Avrupa'nın Türklere genel olarak bakışı ya da Türkleri kurguladıkları kimlik sadece Türk olmak değil, Müslüman-Türk olmak demektir. Avrupa'ya komşu olan ve birçok alanda karşılıklı etkiye dayalı ilişkileri bulunan Osmanlı Devleti'nin dolayısıyla Türklerin kimliği yüzyıllardır bu kimlik içinde değerlendirilmeye devam etmektedir.⁸¹ Müslüman-Türk kimliğinin sadece Avrupalı devletler nezdinde değil, Türkiye'nin iç ve dış politikasında ya da Türklerin kendilerini tanımlamada da ön plana çıktığı söylenebilir.

Göçmen çocukları kuşkusuz köklerine dair tarih, kültür, dil, etnisite gibi bilgileri ilk olarak aile aracılığıyla öğrenirler ve aileler bu süreçte çocuklarının kimlik oluşumunda oldukça önemli bir yere sahiptirler.⁸²

Türklerin 1960'lı yıllar ile birlikte Avrupa'ya çeşitli sebeplerle göç etmesi sonrası ve Türklerin geri dönmek yerine kalıcılaşması kolektif aktivizmi de gerekli kılmıştır. Diaporada kimlik olumunda kuşkusuz çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Kimlik oluşumunda özellikle ailelerin, göçmenlerin kurduğu derneklerin, okulların ve ulusasıırı medyanın rolü yadsınamaz.

Türkiyelilerin Avrupa'da kimlik oluşumuna baktığımızda genel olarak göçmen derneklerinin, okulların ve ulusasıırı medyanın rolünün etkisinin büyük olduğunu görebiliriz. Göçmen çocukları, köklerinin bulunduğu ülkenin tarihini, kültürünü, dilini, o ülkeye dair bilgileri, etnisitelerini ilk olarak ailelerinden öğrenmişlerdir.

⁸⁰ Abadan-Unat , a.g.e., s. 392.

⁸¹ Erhan Akdemir, "Avrupa Aynasında Türk Kimliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:1, Güz 2007, s. 132.

⁸² Doğu Şimşek, a.g.e., s. 42-44.

Birinci nesil göçmenler, çocukları ile göç ettikleri ülke arasında köprü görevi görerek çocuklarının göç ettikleri ülke ile ilişkilerini kurmuşlardır. Etnik kimlik oluşumunda ve sosyal ağların oluşmasında aileler, göçmen çocukları üzerinde etkilidirler.

Yapılan bütün araştırmalara bakıldığında kuşaklar arası farkların rolü yadsınamaz. Birinci ve sonraki göçmen kuşaklar arasında da kimlik oluşumunun aynı olduğunu ve benzer süreçler dâhilinde kurulduğunu belirtmek pek doğru olmayacaktır. Çünkü birinci kuşak sürekli dönüş hayali kurgularken ve anavatan olarak tanımladıkları ülke ile daha fazla sosyal alana sahipken, ikinci ve sonraki kuşaklar ev sahibi ülke ile daha fazla etkileşime girerek daha farklı sosyal alanlar kurmuşlardır.

Kuşaklar arası çatışma sorunu diasporada daha farklı sorunları da meydana getirmektedir. Kuşaklar arası çatışma sorununa bir de dil ve kültürel pratik sorunları eklenmiştir. Bu çatışmalar özellikle sosyo-ekonomik durumu daha düşük olan ailelerde daha belirgindir. Göç ettikleri ülkenin dilini bilmeyen aileler, ana dillerini az bilen ya da hiç bilmeyen çocuklarıyla iletişim sorunları yaşamaktadırlar. Göçmen çocukları hem kendi dillerine hem de kendi ülkesinin kültürlerine yabancılaştıkları için ilk kuşak göçmen aileleri de bu durumun zorladığını belirtebiliriz. Türk ve Kürt göçmenler her ne kadar çocuklarının yaşadıkları topluma entegre olmasını isteseler de çocuklarının etnik kültürlerini pratik etmemelerinden ve ana dilini konuşamamalarından dolayı kaygı duymaktadırlar. Dil ve eğitim ailelerle çatışmanın en büyük öğelerinden biri olarak görülmektedir. Ekonomik ve sosyal açıdan daha düşük seviyede olan birinci kuşak göçmenler çocuklarının daha yüksek mertebelerde olması gerektiğini bu nedenle bulundukları ülkelerin dil ve kültürüne hâkim olmasını da talep etmektedirler. Fakat bu ikilem göçmen çocuklarının Türk, Kürt kimliğine olan yabancılaşmasına neden olurken aileler ve çocukları arasında önemli bir çatışma alanı yaratmaktadır. Dil, aile ve çocuklar arasındaki tek çatışma durumu değildir. Buna ek olarak birinci kuşak göçmen aileler dil dışında kendi kültürlerini gündelik hayatta pratik etmelerini beklemekte ve yaşadıkları ülkelerin de kültürlerine yabancı olmasından ve uyum sağlayamamasından da endişe etmektedirler. Bu sebeple sosyalleştikleri toplumdaki farklı kültürleri de gündelik yaşamlarında pratik etmekte olan göçmen çocukları ile ailelerin beklentileri çeliştiğinden aralarında problemler yaşanabilmektedir. Göçmen çocuklarının yaşadıkları ülke ile kurdukları bağlar

ailelerinin kurdukları bağlardan daha güçlü olabilir çünkü o ülkede yetiştikleri, eğitim gördükleri için çok kültürlü topluma ve o toplumun sosyal normlarına ailelerine kıyasla daha kolay adapte olmaktadır.

Aileler, göçmen derneklerinin etkisi, göç veren ülkede yaşayan akraba ve arkadaşlar ile kurdukları sosyal ilişkiler ve göç veren ülkeye yapılan seyahatler ile göçmen çocukları ve göç veren ülke arasında köprü görevi görmektedir. Teknolojik gelişmeler ve seyahat kolaylıkları ile göçmenler göç veren ülkede yaşayan tanıdıkları ile geçmişe kıyasla daha kolay sosyal bağlar kurabilmektedirler. Dolayısıyla, sosyal ilişkiler yerelden küresel bir düzeye taşınırken, göçmen çocukları hem göç veren ülkede yaşayan tanıdıkları hem de diğer ülkelerde yaşayan tanıdıkları ile gelişen iletişim teknolojileri sayesinde düzenli sosyal ilişkiler geliştirebilmektedirler. Bu durumda göçmenlerin anavatan ile olan sosyal bağlarında süreklilik gözlenirken ikinci ve sonraki kuşakların da bu sosyal ağlara katılım göstererek anavatan, ana dil gibi alanlarda kendi kültürlerine yabancılaşmamasına katkı sağlayabilmektedir.⁸³ Elbette bireylerin bu sosyal alanlara katılım isteği, kimliklerini nasıl tanımladığı ve kurguladığı ile yakın ilişki içinde olduğu göz ardı edilemez. Fakat ulusal ve kültürel kimliklerin sorgulanmasına yol açtığı da inkâr edilemez.

Ailelerin kimlik kurulumunda ve ulusaşırı alanların yaratılmasında göçmen çocukları için ilk basamak olduğunu söyleyebiliriz. Kültür taşıyıcısı olarak görev yapan aileler çocuklarına kültürlerini taşıma konusunda bilinçli / bilinçsiz elçilik yaparak onların sosyal alanlara katılımına katkıda bulunmaktadır. Yani aileler, göçmen çocuklarının düzenli ulusaşırı sosyal ilişkiler kurmalarında, ana dili korumalarında, etnik medya tüketiminde ve etnik ağlar ile sağlanan kültürel etkileşiminin devamlılığında etkin rol oynamaktadırlar.

Aileler dışında yurtdışında aidiyetin kurulması ve bu aidiyet hissinin milliyetçiliğe evrilmesinde bir diğer etken de göçmenlerin kurdukları derneklerdir. Göçmen dernekleri, göçmenlerin topluma adaptasyonu ve ulusaşırı pratiklerin deneyimlenmesi ile ilgili oldukça önemli rol oynamaktadırlar. Aynı zamanda göçmen çocuklarının ana dillerini, etnik kültürlerini ve tarihi öğrenmeleri için kurslar düzenleyen dernekler etnik kimliği ve kültürü korumaya çalışmakta ve göçmen

⁸³ Doğu Şimşek, a.g.e., s. 42-54.

çocuklarının ulusaşırı pratikler geliştirip sosyal alanlara katılımını sağlamaktadırlar. Dernekler aynı zamanda göçmen çocukları arasında etnik, kültürel ve ulusal aidiyetin oluşması için önemli rol oynayarak, düzenledikleri sosyal aktiviteler ile göçmenlerin yaşadıkları topluma entegrasyonunu kolaylaştırmak için de çabalarlar. Belirli bir ideolojiyi savunan, siyasi kimliğe sahip göçmen dernekleri sadece etnik kimliği ve kültürü korumakla kalmaz, aynı zamanda politik katılımı da sağlarlar. Genellikle bu dernekler farklı siyasi ideolojilere sahip olup bu ideolojileri aktivitelerine de yansıtmaktadırlar. Dernekler göçmenler arasındaki siyasi ideoloji, din, kimlik ve kültür farklılıklarına göre yapılandırılmışlardır. Örneğin, Almanya'daki Türk dernekleri ideoloji ve inançlarını temsil etmeyi aman edinirken, bu amacı yaygınlaştırmayı da hedeflemektedirler. Fakat İngiltere'de siyasi temsil amacı derneklerin kurulumunda en önemli amaçlardan biri olmuştur. Türkler daha çok milliyetçi ideoloji, gelenek ve kültürel değerlere önem veren derneklerle kolektifleşirken; Kürt ve sol görüşlü Türkler etnik kimlikler etrafında kültürlerini yaşatmak ve ideolojilerini savunmak amacını gütmektedirler.⁸⁴

Okul, göçmenlerin kültürel ve sosyal olarak etkileşimde bulunduğu en önemli alanlardan biridir. Göçmen çocuklarının gündelik yaşamının önemli bir bölümünü oluşturan okul, göçmen çocuklarının farklı etnisiteden ve kültürden çocuklarla sosyalleştiği, yaşadıkları toplumdaki konumlarını ve kendilerini anlamada önemli bir yeri olan sosyal ortamı temsil etmektedirler. Fakat göçmen çocukları kendilerinin izole edildiğini, ötekileştirildiğini yine aynı ortamda tecrübe etmektedirler. Bu durumda farklı ya da aynı etnisiteden sosyal ilişkiler geliştirerek bu sorunlarla baş etme yöntemine başvurmaktadırlar. Bu durum aidiyet hissi geliştirse de gruplaşmaya neden olmakta, farklı etnisitelerle daha az sosyalleşen bireylerde ırkçılık duygusuna yol açmaktadır.⁸⁵ Türk, Kürt çocukları zaman zaman bu ırkçılık duygusu etrafında birleşirken gruplaşma eğilimi gütmektedirler. Ya da Türk ve Kürt çocukları etnik kimlik etrafında birlik oluşturarak çatışmalara girmektedirler.

Türk ve Kürtlerin aidiyet hissini, kimlik oluşumuna katkı sağlayan bir diğer ulusaşırı alan kuşkusuz medyadır. Özellikle de gelişen iletişim teknolojileri ile

⁸⁴ Doğu Şimşek, a.g.e., s. 55-57.

⁸⁵ Doğu Şimşek, a.g.e., s. 71-75.

göçmenler uydu yayını sayesinde göç veren ülkede yayın yapan televizyon kanallarını izlemekte, internet ile anlık gelişmeleri takip etmekte ve diğer yeni teknolojiler ile bilgi ve görsel malzeme de gönderebilmektedir. Böylece göç veren ülke ile ilişkilerini taze tutmakta olan göçmenler, gündelik yaşam pratiklerinde medya tüketimleri ile de farklı kültürel alanlar içerisinde hareket edebilmektedirler. Bu durum aidiyet hissini güçlendirmekte etkili bir yol olarak görülmektedir. Yine aynı etnik gruba ait insanlar arasında kültürel ve kolektif bağları güçlendirdiğini, göçmenlerin ulusaşırı medya tüketiminin farklı etnisitelerle bağlar kurmalarını sağlayan bir seçimdir. Bu durum anavatan ile ilişkilerin devamlılığını sağlamada etkili bir araç rolü üstlenirken, yaşanılan ülke içerisindeki medya tüketimini azaltmak gibi bir eğilime sebep olabilmektedir. Bu durum ev sahibi ülke ile uyumlaşmanın önüne de geçmektedir.⁸⁶

Yukarıda bahsedilen aile, dernek, okul ve medya gibi olguların göçmenlerin hayatlarında önemli yer edindiği aşîkârdır. Fakat bu olguların göçmenlerin aynı zamanda milliyetçiliğe evirilen duyguların da oluşumunda katkısı oldukça önemlidir. Bu araçlar vesilesiyle Türkler, Kürtler etnisite etrafında kimlik kurgulamasına girişmektedirler. Son yıllarda yapılan araştırmaların da gösterdiği üzere, etnik kimlikler üzerine inşa edilen topluluklar yükselen istekleri çerçevesinde çatışmalara yol açmaktadırlar. Göç ile birlikte birbirine çeşitli etmenlerle bağlı olan gruplar önce kutuplaşmalara sonrasında ırkçılığa doğru bir eğilime yönelmektedirler. Avrupa'daki Türkler ile Kürt göçmenlerin milliyetçi tavırları bu tavra en doğru örnek olarak gösterilebilir.

Etnisite, din gibi olgular etrafında birleşen göçmenler artık siyasileşmeye başlar ve etnik işletmeler, etnik dernekler gibi yeni oluşumlara yol açarlar. Türk ve Kürtler de bulundukları Avrupa ülkelerinde kendi ekonomik-ideolojik eğilimleri doğrultusunda işletmeler açtığı bilinmektedir. Özellikle Türklerin kurduğu ve oldukça büyük bütçeli firmaların İslam ile bağdaştırılması Türk ve Müslüman kimliğinin korunmasında etkili bir yoldu. Çünkü göç eden Türkler helal et, helal gıda arayışlarında sıkıntı yaşamışlar ve bu arayışa cevap olarak İslami kesimden yanıt

⁸⁶ Doğuş Şimşek, a.g.e., s. 80-84.

bulmuşlardır. Bunun Avrupa'daki Türklerin kendilerini İslam ve Türklük çerçevesinde milliyetçi bir akımda buluşmalarında bir örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.⁸⁷

3.2.5. Türkiye Açısından Diaspora Türklerine Yaklaşım

Avrupa'da yaşamlarını sürdüren Türkiyeli göçmenlerin nasıl tanımlanacağı konusunda tartışmalar sürmüştür. Abadan-Unat Türk göçmenleri daha modernist bakış açısıyla 'diasporalaşma' üzerinden değil, 'ulus-ötesi yurttaşlık' tanımı ile açıklamayı tercih ederken⁸⁸; aynı minvalde karşı çıkanlardan O. Can Ünver de diaspora kavramı yerine 'sınır aşırı topluluk' kullanımını tercih etmektedir.⁸⁹ Türkiye Devleti ise, yurtdışında yaşayan Türkiyelileri resmi olarak diaspora olarak adlandırdığını çeşitli devlet sitelerinde görebilmekteyiz.

Türkiye, yurtdışında yaşayan Türkiyeliler konusunda son yıllarda ilgisini ve çalışmalarını artırmıştır. Özellikle Başbakanlık altında 2010 yılında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) kurulmuştur. Bu kuruluş, yurt dışında yaşamakta olan göçmen Türklerle ilgili sorunları ele almayı ve çözüme kavuşturmayı, ana yurtları ile ilgili ilişkileri korumalarını ve daha da geliştirmelerini ve Türkiye'de eğitim almak isteyen yabancı uyruklu öğrencileri Türkiye Cumhuriyeti'nin tanınırlık sağlaması açısından dünyada gönüllü elçileri olmasını amaçlamıştır.⁹⁰ Bu amaçla Türkiye, soft power politikasını Türk Dış Politikasının bir parçası olarak benimsemiştir. Türklerin yaşadıkları ülkelerde her alanda aktif ve örgütlü olmalarını öncelik edinen Türkiye, bu sayede Türkiyelileri bir dış politika unsuru olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu etkiyi en çok Türkiyeli göçmeni barındıran Almanya örneğinde görmek mümkündür. Türkiyelilerin, özellikle seçimlerde belirleyici unsur olduğunun hem Türkiye hem de Almanya bilincindedir. Bu gücü her iki devlet de kendi çıkarları açısından politize etmek için yoğun faaliyetlerde bulunmaktadır.

Öncelikli olarak, göç eden yurttaşların üzerinden mali-ekonomik katkı elde etmesi Türkiye Devleti açısından önemli bir durumdur. Hatta 1960-1980 arası dönemde

⁸⁷ Abadan-Unat, a.g.e., s. 238-242.

⁸⁸ Abadan-Unat, a.g.e., s. 8.

⁸⁹ O. Can Ünver, **Alman Kışı: Neo-Liberal Çağın Almanya'sında Irkçılığın Hedefindeki Göçmenler**, Nika Yayınevi, Ankara 2015.

⁹⁰ "Başkanlığımız", **Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)**, (Çevrimiçi), <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2>, 01.05.2019.

işçilerden elde edilen gelirlerin hem dış ticaret hem de cari açık üzerinde oldukça yüksek rakamları karşıladığını⁹¹ göz önüne aldığımızda, Türkiyeli göçmenlerin Türkiye Devleti açısından önemini anlayabiliriz. Elbette, Türkiye'nin Avrupa'da yerleşik olan Türkiyelilerle bağını sıcak tutmasının ve onların aidiyet duygularını sürekli pekiştirmesinin elde edilen gelirlerle yakın ilişkisi bulunmaktadır.

Türkiye'nin yurt dışında yaşayan topluluklara ilgi göstermesinin bir diğer nedeni oy kullanma pratiğidir. Bazı ülkeler yurtdışında yaşayan vatandaşlarına oy kullanma hakkı tanımaktadır. Bu ülkelerden biri Türkiye'dir. Yurt dışında yaşayan kitlelerin oy kullanma pratiğini geliştirmek için devletler halkı çeşitli kurumlar aracılığıyla motive etmekte ve bu yöntemle oy oranlarını artırmaya çalışmaktadırlar. Avrupa ve diğer ülkelerde ciddi bir Türkiyeli nüfusun varlığını göz önünde bulundurduğumuzda oy kullanma pratiğinin Türkiye açısından değerli bir faaliyet olduğunu söyleyebilmekteyiz. Yaşanılan ülke açısından baktığımızda da çifte vatandaşlık kavramının da çift yönlü bir etkisi olduğu, ev sahibi ülkenin siyasi faaliyetlerine etki etme gücü yadsınmaz bir gerçektir.⁹²

Yurtdışında yaşayan Türkiyelilerin artık göçmenlikten diasporaya evrimleşmesiyle Türkiye de bu duruma kayıtsız kalamamış ve pragmatist etkenlerle bu yapıya çeşitli kurumlar aracılığıyla destek vermeye başlamıştır. Bunun için oluşturduğu politikalar beş temel alanı hedef almaktadır: eğitim, din, çalışma, ekonomi ve STK'lar.⁹³

3.3. Türk ve Kürtlerin Avrupa'da Karşılaşmaları ve Milliyetçilik

3.3.1. Almanya'da Türk - Kürt Meselesi

Uluslararası alanlar ev sahibi ülkeden farklı olarak yeni kimliklerin ediniminde ve yeni aidiyetlerin gelişiminde yeni bağların kurulmasına olanak sağlayabilmektedir. Bu nedenle yeni alanda bireyler yeni aidiyetler edinebilirler ya da var olan aidiyet hissiyatını pekiştirebilirler. Bu bağlamda Türk ve Kürtlerin diasporada daha dindar,

⁹¹ Erdoğan, a.g.e., s. 126.

⁹² Erdoğan, a.g.e., s. 127-130.

⁹³ Ergin Ulusoy, "Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi", **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı II**, Mayıs 2015, s. 58 - 71.

daha milliyetçi olduğu söylenebilir ve gerginliklerin artmasında bu durumun etkili olduğu gözlemlenebilir.

Almanya’da yaşayan Kürt ve Türkler gündelik pratiklerinde etnik kimliklerini yaşatmaya ve kimliklerini bu pratikler üzerine kurmada oldukça başarılıdır. Kuşkusuz medyanın da etkisiyle yakından takip edilen Türkiye’deki siyasi gelişmeler sonuçlarını burada da hissettirmektedir. Almanya’nın en büyük göçmen gruplarının başında gelen Kürt ve Türklerin siyasi gelişmelerden etkilenmeleri Almanya’yı da politik bir zemine çekmeye sebebiyet vermektedir. Bu nedenle iki grup arasındaki gerginlikler Almanya’da daha fazla görünür olmaktadır. Türkiye’de 1980’lerden sonra yaşanan etnik sebepli çatışmalar Almanya’da da fazlasıyla hissedilmiştir.

Almanya ilk aşamada Türk ve Kürt milliyetçileri arasındaki bu gergin duruma müdahalede bulunmamış, hatta liberal politika gütmesi sebebiyle Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde de uygun bir ortam sunmuştur. Burada uygun ortam sunmaktan kasıt kendi ana dillerini, kültürlerini yaşamalarına izin vermek ve kendi kanallarını kurabilmelerine olanak sağlamaktır. Fakat bu alan milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli bir yer edinirken Türk ve Kürtlerin arasında çatışmaya varan gerginliklerin yaşanmasına sebep olunca Almanya tarafından müdahale etme sorununu doğurmuştur.

PKK, Almanya’da 1980 öncesinde yapılanarak kurulmuş Kürt örgütlerinden biridir. Kürt hareketinin, Avrupa’daki en yoğun Kürt nüfusa sahip olan Almanya’da çok geniş kitlelere hitap edebilmesi ve daha önce siyaseten aktif olmayan birçok Kürt göçmeni Kürt hareketine katabilmesi PKK’nın elini hem siyasal hem de finansal olarak güçlendirmiştir. Hatta bu durum Almanya’da tartışmaların odak noktası olurken, Almanya’nın uyum politikalarında başarısız olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

Kürtler bilinç artırma politikaları çerçevesinde başarılı olurken, her geçen gün kendini Kürt olarak nitelendiren bireylerin sayısında da artış gözlemlenmektedir. Bunun nedeninin de Kürtlerin hem Almanya’da hem de Türkiye’de farklı derecelerde olmakla beraber baskı gördüğü ve kimliklerinin siyaseten tanınmadığı, bu yüzden de siyasi bilincin Kürtler arasında hızlı yayıldığı belirtilmektedir. Kürt milliyetçiliğinin hızla önem kazanmasındaki en büyük etkenlerden biri de şüphesiz Türkiye’deki siyasi

durumdur. Kendisini yersiz yurtsuz olarak ne Türkiye'ye ne de Almanya'ya ait hissetmeyen Kürtler daha fazla milliyetçi gruplara dâhil olmuşlardır. Bu sebeple Türkiye ve diğer Kürt coğrafyalarında meydana gelen olaylara kayıtsız kalmayarak daha fazla milliyetçi örgütler etrafında toplanmışlardır.

Almanya'daki Türk - Kürt sorunu şiddetli sokak kavgaları, protestolar, gösteriler ve polisle çatışmalar olarak kendini göstermektedir. MHP'nin Almanya uzantısı olarak kurulan birçok dernek, yoğunluk olarak Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde çalışmalar yapmaktadır. 'Bozkurtlar' denilen gençlik örgütleri de olan bu dernekler, hem darbe öncesinde hem de sonrasında Almanya'ya sığınmış aşırı sağcılar tarafından kurulmuş ve birçok aktiviteye ev sahipliği yapmıştır. Bu derneklerin Almanya ve Avrupa'nın ötesinde aşırı sağcı Türk milliyetçisi ideolojilerin ulus-ötesi alanda var olmasına ve devamlılığına neden olmuşlardır. Hem PKK'nın Almanya'da genişlemesi ve Kürtlerin milliyetçileşmesi hem de aşırı sağcı Türk grupların Almanya'da faaliyet göstermesi ve MHP'nin uzantısı dernekler kurması milliyetçilik sorunsalının uluslararası alanda yeniden üretilmesine neden olmuştur.

Yeniden üretilen karşı milliyetçilikler Almanya'da 1990'lar itibariyle iç güvenlik kaygısının oluşmasına ve göçmenlere karşı dışlayıcı politikaların artmasına neden olmuştur. Özellikle otoyolların Kürt aktivistlerce işgal edilmesi, gösterilerin ve protestoların çoğu zaman şiddet içermesi, Türk konsolosluklarına saldırılar, Türklere ait dükkânların ve malların yağmalanması Almanya'da iç güvenlik tartışmasında önemli sorunlar olarak baş göstermiştir. Bu kaygı ile baş etmeye çalışan Almanya birçok Kürt derneğini kapatma kararı almıştır.

Kürt derneklerinin kapatılma sürecinde sadece Türklerle girişilen çatışmalar yoktur; aynı zamanda Kürt grupları içerisinde de var olan çekişmeler bu kararda etkisini göstermiştir. Türkiye'nin de o dönem baskısıyla PKK, Almanya tarafından bir suç örgütü olarak ilan edilmiş, Almanya sınırları dâhilinde bütün faaliyetlerine yasak getirilmiştir. Hatta örgüte finansman sağladıkları gerekçesiyle birçok Kürt göçmen tutuklanmıştır. İlginçtir ki bu durum Kürt göçmenleri arasında milliyetçiliğin daha da yayılmasına yol açarken, Kürtlerin de kendilerini bir kez daha mağdur ya da 'vatansız' hissetmelerine sebep olmuştur. Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile bu gerginliklerin azaldığını belirtmek gerekir. Bunun nedenlerini Başer, Türkiye'deki siyasi gelişmelere

bağlı olarak aşırı Türk milliyetçi grupların gözden düşmesi ve PKK'nin stratejisini değiştirerek militarist eylem yerine söylemsel eylemlere dönüştürmesine bağlamaktadır.⁹⁴

Son yıllarda Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar ve siyasi ortam Almanya'daki Türk ve Kürt gruplar arasında gerginliklerin tekrar başlamasına neden olmuştur. Türkiye'nin Afrin ve devamındaki operasyonlar sebebiyle iki grup arasında sokak gösterileri, protestolar sırasında çatışmalar yaşandığını görebilmekteyiz. Kürtler havalimanı, demiryolları gibi toplumsal alanlarda eylemler yaparak seslerini duyurmaya çalışırken Türklerin de daha milliyetçi söylemler geliştirmesine neden olmaktadır.⁹⁵ Suriye meselesi ile körüklenen milliyetçilik Türkiye'deki siyasi partilerin de etkisiyle daha yükselmiştir. Türkiye'de gerçekleştirilen seçimler sebebiyle siyasi partiler Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde aktif olarak mitingler düzenlenmiş ve bu mitingler zaman zaman iki grubun karşı karşıya gelmesine de neden olmuştur.

3.3.2. Fransa'da Karşılaşma

Fransa Almanya'nın aksine Kürtleri uzun süreden beri desteklemişler ve onlara kültürel haklarını koruyabilmeleri doğrultusunda imkânlar sunmuşlardır. Örneğin, Fransızların desteğiyle Paris Kürt Enstitüsü Fransa'da 1980'li yıllarda kurulmuştur. Her ne kadar Kürtlere ev sahipliği yapıyor olsa da Fransa PKK'yı terör örgütü olarak listesine almıştır ve bu doğrultuda faaliyetlerine yasaklar getirmiştir.

Fransa ile Türkiye arasında yaşanan siyasi sorunlar genelde Türk – Kürt sorunsalına olumsuz sonuçlar olarak yansımıştır. Örneğin; Ermeni Soykırımı Yasası'nın Fransa meclisinde kabul edilmesi, sol örgüt mensubu Türk öğrencilerin tutuklanması, Pınar Selek davası Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerde tansiyonu sürekli yükseltmiştir.⁹⁶ Fakat son dönemde Irak ve Suriye'deki Kürt gruplarla

⁹⁴ Başer, Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler, a.g.e., s. 206-216.

⁹⁵ "Alman uzman: Almanya'da Türk-Kürt gerilimi çok tehlikeli", **Gazete Duvar**, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/03/16/alman-uzman-almanyada-turk-kurt-gerilimi-cok-tehlikeli/>, 28.04.2019.

⁹⁶ Ozan Örmeci, "Yakın Dönem Türkiye-Fransa İlişkileri: Hollande Döneminde Yaşanan Normalleşme", (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224562>, 14.04.2019.

karşılıklı olarak gerçekleştirilen ziyaretler ⁹⁷ Türkiye tarafından dikkatle takip edilmiş hatta yüksek sesle eleştirilere sebep olmuştur. Kürtler tarafından sempati ile karşılanırsa da Fransa’da yaşayan Türkler açısından hoşnutsuzluğa yol açmıştır.

Türk ordusunun operasyonlarına yönelik ise Fransa, Kürtlerin çeşitli eylemlerine sahne olmuştur. Tren istasyonları gibi toplumsal alanlarda toplanarak eylemler düzenlenmesi Türk milliyetçiler ile Kürtlerin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Hatta Kürtlerin Türk mahallelerine saldırı düzenlediği haberleri de medyada yerini almıştır. ⁹⁸

3.3.3. İsveç’te Türk- Kürt Sorunu

İsveç diğer Avrupa ülkelerine istinaden Türk – Kürt sorununda şiddetli çatışmaların yer aldığı bir ülkeye dönüşmemiştir. Elbette iki grup arasında gerginliklerin olduğunu belirtmek gerekir ama bu gerginlikler Almanya’da, Fransa’da olduğu gibi kavgalara sahne olmamıştır. Bunların en büyük sebebi ise İsveç’in Kürt hareketine alan açması ve buraya gelen göçmenlerin karakteristik yapılarıdır.

Kürt hareketi, İsveç’teki çokkültürlü yapının da tanıdığı imkânlar dâhilinde dernek kurma hakkı, anadilde eğitim fırsatı, Kürt kimliğinin etnik kimlik olarak sayılması gibi imkânlar elde etmişlerdir. Fakat kendilerine tanınan bu alana baktığımızda Almanya’ya kıyasla çok geniş bir destek aldığı kitleye ulaştığını söyleyemeyiz. Bunun sebebi de Kürtlerin İsveç sınırları içerisinde dağınık ve küçük bir grubu oluşturmasından kaynaklı denilebilir.

İsveç’te özellikle PKK’nın militarist eylemleri sebebiyle PKK, İsveç kamuoyunda tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle PKK çatısından ayrılmak isteyen Kürtlere ya da diğer örgütlere üye olan Kürt göçmenlere yönelik suikastlar PKK’nın suç örgütü olarak görülmesine yol açmıştır. Hatta dönemin siyasetçisi Olof Palme’nin faili meçhul bir cinayete kurban gitmesinin de bu suikastlardan biri olarak düşünülmesi PKK’nın yasaklanmasında önemli bir sebep olarak görülebilir. Fakat İsveç,

⁹⁷ Fehim Taştekin, “Kuzey-Doğu Suriye’nin Élysée çıkarması”, **Gazete Duvar**, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/04/21/kuzey-dogu-suriyenin-elysee-cikarmasi/>, 15.04.2019.

⁹⁸ “Fransa’da Kürtler Türk semtini bastı!”, **Turan Haber Ajansı**, (Çevrimiçi), <https://www.turanhaberajansi.org/haber/3385/fransada-kurtler-turk-semtini-basti.html>, 15.04.2019.

Almanya'nın aksine suçlu bulunan Kürtleri Türkiye'de idam cezası olması sebebiyle Türkiye'ye teslim etmemiştir. Bu tutum, Kürtlerin İsveç'e daha kolay uyum sağlamalarına, aidiyet duygularının ırkçılığa dönüşmemesine ve ciddi çatışma ortamlarına yol açmamasına neden olmuştur. Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrası da Kürt gruplar arasında şiddet eylemlerinin İsveç'te sahneye çıkmadığı, Türk ve Kürt gruplar arasında da herhangi bir kolektif gerginlik yaşanmadığı belirtilmektedir.⁹⁹

İsveç'te, Türkiye'nin Suriye'de Kürtlerin yaşadığı bölgelere operasyonlar düzenlemesi Kürt gruplar açısından siyasi eylemlere dönüşmüştür; fakat bu durum iki grup arasında herhangi bir sorun yaşanmasına neden olmamıştır.

3.3.4. İngiltere'de Kürt ve Türkler

İngiltere'de yaşayan Türk ve Kürt gruplar arasında diğer ülkelerde olduğu üzere etnik ve kültürel farklılıklar mevcuttur. Fakat İngiltere'de Avrupalı diğer ülkelere farklı olarak inanç farklılıkları da ön plana çıkmaktadır. Göç eden grupların karakteristik yapısı inanç farklılıklarının ön plana çıkmasında etken olmuştur. Göç eden grupların göç etme sebepleri arasında ekonomik kaygıların dışında politik kaygıların da etkisi yadsınamaz derecede görünürdür.

Türkiye'de Alevilere yönelik saldırılar sebebiyle İngiltere'ye göç eden Aleviler, Sünnilerden ayrılmışlardır. Bu durum, ekonomik sebeple göç eden Sünni Türklerin sonradan siyaseten göç etmek durumunda kalan kişilere karşı ırkçı argümanlar oluşturmalarına yol açmıştır. Çünkü sonradan göç eden Aleviler ve Kürtler var olan işlere yerleşirken daha önce göç eden kişilerin işlerini ellerinden almakla suçlanmaktaydılar. Bu durum da ulusaşırı alanda daha farklı gerginliklerin üretilmesine sebep olmuştur.

Bu topluluklar farklı zamanlarda, farklı koşullarla göç ettikleri için aralarındaki ideolojik, sınıfsal ve statü farklılıkları da gündelik yaşamlarına yansımıştır. Bu farklılıklar çerçevesinde kendilerine ekonomik, kültürel ya da sosyal alanlar geliştirmişlerdir. Kürt ve iltica eden Türklerin, mülteci statüsüne sahip oldukları için

⁹⁹ Başer, Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler, a.g.e., s.192-197.

ekonomik sebeplerle göç eden Türkler ve Kürtlere göre daha zor şartlar altında yaşadıkları belirtilmiştir.¹⁰⁰

İngiltere'ye göç eden Kürtler Türkiye'ye karşı aidiyet bağını devam ettirirken Kürt kimliğinin yok sayılmaya çalışılması sebebiyle yer değiştirmek zorunda kaldıklarını belirtebiliriz. Özellikle Londra'da yapılan sayım sonuçlarında Türkiye doğumlu birçok kişinin kendilerini Kürt olarak ifade ettiğini, İngiltere'de Kürt kimliklerinin daha da pekiştiğini söylemek gerekir.¹⁰¹

Yine son dönemde Türkiye'nin Suriye Kürtlere yönelik operasyonları İngiltere'de de gerginliklerin çıkmasına neden olmuştur. Türklere ait işyerlerine saldırılar düzenlendiği, Türklerin tehdit edildiği tartışılırken, Kürtler çeşitli eylemlerle seslerini dünyaya duyurmaya çalışmışlardır. Bu eylemler Kürtlerle Türklerin karşı karşıya geldikleri gerginliklere yol açabilmektedir.¹⁰²

¹⁰⁰ Doğu Şimşek, a.g.e., s. 37-39.

¹⁰¹ "Londra'nın Etnik Azınlık Nüfusta Türk ve Kürt Toplulukları", **Avrupa Ajansı**, (Çevrimiçi), <http://www.avrupaajansi.com/ingiltere/londra%E2%80%99n%C4%B1n-etnik-az%C4%B1n%C4%B1k-n%C3%BCfusta-t%C3%BCrk-ve-k%C3%BCrt-topluluklar%C4%B1-h5921.html>, 15.04.2019.

¹⁰² "Saldırılan Türkse görmezden gel!", **Gerçek Hayat**, (Çevrimiçi), <http://www.gercek hayat.com.tr/gundem/saldirilan-turkse-gormezden-gel/>, 15.04.2019.

SONUÇ

İnsanlığın var olduğu tarih boyunca ‘göç’ kavramının farklı çehreleriyle karşı karşıya geldik ve gelmeye devam ediyoruz. Göç, her ne kadar sebepleri çeşitlilik gösterse de birçok farklı yapıyı beraberinde getirmekte, tarihi hafızayı kaçınılmaz bir şekilde etkilemekte ve değiştirmektedir.

Göçün en çok ilgi çeken alanlarından biri diasporalar olmuştur. Diaspora grupları günümüzde etkinlik açısından oldukça önemli bir konuma sahip olurken elbette bu alana dair çalışmalara, literatüre de etki etmiştir. Özellikle son yıllarda devletlerin diasporik gruplara karşı ilgisi artış gösterirken diasporalar, politik bir baskı unsuru aracı olarak kullanılmaya başlanmışlardır. Uzun süredir diaspora grupları üzerinden politik durumu analiz eden çalışmalar artık göçmenlerin yeni politik düzenle nasıl baş ettiği ya da uluslararası politiği nasıl yönlendirdiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Yeni politik düzeni dönüştürürken diaspora da bu dönüşümün bir parçası olmakta ve değişen grupların diaspora olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı sorunsalı ortaya çıkmıştır. Diaspora gruplarını günümüz itibariyle daha geçerli olduğunu düşünerek ulusaşırı olarak tanımladığımız bu çalışmada, ulusaşırı grupların değişen küresel politikalar ekseninde nasıl konumlandığını ve ev sahibi – anavatan ülke bağlamında nasıl etkin rol oynadığını göstermeyi amaçlamıştır.

İnternet, uydu yayınları, hava ulaşımı dünyayı artık mekân ve zaman sınırlanmasından uzaklaştırırken, mesafeleri de önemsiz hale getirmektedir. Göç eden göçmenler ya da mülteciler eskisine kıyasla anavatan olarak tanımladıkları evlerine ve anavatanda cereyan eden politik olaylara daha fazla angaje olmakta hatta kimi zaman ülkelerin politikalarını ev sahibi ülke ile ya da aracılılığıyla etkilemeye çalışmaktadırlar. Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin hız kazanmasının ev sahibi – anavatan ülke arasında daha hızlı mobilize olma ve kolay iletişim kurma konusunda olanak sağlaması, diasporaların ulusaşırı politik kimlikler olarak karşımıza çıkmasına ve akabinde uzak mesafe milliyetçiliğine yol açmaktadır.

Avrupa’da çeşitli görüş farklılıklarına rağmen birçok sivil toplum kuruluşu Türk - Kürt göçmenlerin örgütlenmesinde ve ulusaşırı milletler olarak tanımlanmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Kürt göçmenler için sivil toplum kuruluşları en önemli

yapı taşı olarak görülmektedir. Göç ettikleri ülkelerde inkâr, asimilasyon politikaları nedeniyle kimliklerini Avrupa’da daha rahat ifade edebilmenin hatta kimliği yeniden üretebilmenin bir yöntemi olarak sivil toplum kuruluşları Kürt göçmenler açısından örgütlü kolektivizmin önünü açmıştır. ‘Yurt’ kavramının muğlaklığı, Kürtlerin göç ettikleri ülkelerde var olan politik tutumlara karşı biz duygusunu geliştirmesinde, ulusaşırı ağlar kurarak Kürt kimliğini, milliyetçiliğini daha geniş perspektifte yaygınlaştırmasına olanak sağlamışlardır.

Anavatan tahayyülü bireylerde doğup büyüdüğü topraklar ile özdeşleşmektedir. Bu nedenle İran, Suriye ya da Türkiye’de yaşayan Kürtlerin yurtdışına göç etmeleri onlar için bir yandan baskın kimliklerin altından açık bir topluma kimliklerini taşıması ve kimlik benliğinin ifadesini daha rahat bulabilmesi anlamına gelirken bir yandan da hem yeni kültüre entegre olmak hem de kendi kimliklerini inşa edip kabullendirmek demektir. Diğer göçmenlerin aksine anavatana aidiyet hissine atfedilen milliyetçilik olgusu bu nedenle Kürtlerde olmamış bir vatan üzerinden kimliğe vurgunun bir ifadesi olarak tanımlanabilir. Bu da Kürtlerin göç ederken yaşadığı ve /veya vatandaşı olduğu devlete dair aidiyetsizlik hissiyatının yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir. Farklı coğrafyalardan göç eden Kürtlerin göç ettikleri ülkelerde karşılaşmaları ise Kürt milliyetçiliğini göç ettikleri bölge ile sınırlamayan daha ulusaşırı bir milliyetçilik eksenine sokmaktadır. Bu perspektifle baktığımızda Kürtler açısından kimliğin yurtdışında tanımlanması her zaman daha kolay olmuştur ve Kürt milliyetçiliğinin yurtdışında kendini bu kadar kolay ifade edebilmesinin de önemli bir referans noktasıdır.¹⁰³ Kürtlerin çok farklı ülkelerde yaşaması, farklı dini inançlara sahip olması, dil çeşitliliği, eğitim seviyesi değişkenliği Türklerin İslam sentezli milliyetçilik kurgulamasına karşın Kürtler açısından milliyetçiliğin sadece ‘politik’ olma üzerinden kurgulanmasına olanak sağlamıştır. Bu yönüyle Kürt milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliği farklılaşmıştır.

Uluslararası faaliyet mekânları ise, ev sahibi ülkenin doğrudan sosyo-politik konumuyla ilgilidir. Buna göre, siyasi ayrıcalıklar kazanan Kürt etnik kimliği bir yandan diasporada yeniden kurulmaya çalışılırken diğer yandan ikinci ve üçüncü

¹⁰³ Hamza Aktan, **Kürt Vatandaş**, 2.bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 143 - 158.

kuşakları da içine alan bir siyasi faaliyet alanı geliştirmeyi amaçlamıştır. Kürtler, bulundukları ev sahibi ülkelerde milli kimliğin geliştirilmesinde medya ve dernekler, federasyonlar gibi sosyal ağları oldukça etkin kullanmayı başarmış; Kürt hareketlerinin dikkatlerini bu alana vermesinde öncül olmuştur.

Dernekleşme ve ulusaşırı alanlar oluşturma, diaspora Kürtleri için lobiler aracılığıyla sadece kimliklerini oluşturmak değil, apolitik Kürtlerin de politize olmasında önemli bir yere sahiptir. Devletsizlik ve Türkiye Devleti'nin ev sahibi ülke ile olan ilişkileri, Kürtleri kısıtlamalarla da karşı karşıya bırakmıştır. Buna rağmen, çatışmalarla yetişen ve bölgeden kaçan Kürtlerin Türkiye'nin son zamanlarda attığı adımlardan memnun olduğunu söylemek mümkün. Bütün talepleri yerine getirilmese de belleklerinde yer alan anavatan çatısı altında yaratılan ortam, gelecek için umut vaat etmektedir.

Türk göçmenler de Kürtler gibi aynı şekilde örgütlenme yapısına gitmişlerdir fakat kurulan derneklerin ilk amaçları siyasi bir argümandan öte ekonomik, dil, din gibi kaygılar etrafında oluşturulmuştur. Nielsen *Transnational Politics* adlı kitabında Almanya üzerinden incelediği Türklerin ulusaşırıcılığa doğru nasıl evirildiğini incelemiştir. Nielsen, Türkiye'de yaşanan siyasi olayların etkisinin göçmenlerin ulusaşırı politik ağlar geliştirmesine olanak sağlamasını, özellikle Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı sürecinin Almanya'daki Türkler ve Almanlar arasında yarattığı mobilizasyonu ön plana çıkarır. Bunlara ek olarak, Almanya'nın göçmen politikasının uzun yıllar dışlayıcı ve ayrımcı olması sebebiyle Türklerin ana dil, dini eğitim gibi alanlarda sıkıntı yaşamasına yol açması ve bu sebeple Türk ve Alman otoriteleri arasında ulusaşırı diyalogun kurulmasında da önemli dönüm noktalarından biri olduğunu savunur.¹⁰⁴ Ulusaşırı hareket her ne kadar ekonomik ya da politik olarak iki temel alan etrafında kümelense de bu ana başlıklar altında birbirinden farklı yapıları ve ilişkileri görmek mümkün.

Bu çalışmanın içeriğini de oluşturan uzak mesafe milliyetçiliğini, Avrupa'da yaşayan Türk ve Kürt göçmenler arasında yaygın bir şekilde gözlemlemekteyiz. Türk ve Kürtlerin Avrupa'da milliyetçiliği nasıl kurguladığı ve ulusaşırılaştırdığı kısmına

¹⁰⁴ Eva Ostergaard-Nielsen, **Transnational Politics: Turks and Kurds in Germany**, Routledge, Londra, 2003, s. 2 - 4.

değindiğim bu çalışma ile aynı vatandan göç eden iki farklı etnik grubun, Kürt ve Türk göçmenlerin uluslararasılık üzerinde yarattığı farklı eksenlerdeki politikaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Türk ve Kürtlerin Avrupa’da yaygınlık olarak geniş bir alanı kapsadığını söyleyebilmekteyiz. Fakat analiz ederken özellikle dört farklı lokasyon üzerinde durulmuştur. Bu lokasyonların seçilmesinde ve çalışmada yer verilme nedenleri arasında ülkelerin göçmenlere karşı olan politik tutumları, göçmen nüfusunun yoğunluğu, göçmenlerin bireysel özellikleri, göç etme sebepleri gibi kriterler dikkate alınmıştır. Böylece iki göçmen grubun ulusasını örgütlenmesi ele alınırken buna örneklem olarak seçilen ülkelerin de etki boyutu eklenmiştir. Birbirinden farklı göçmen politikasına sahip bu ülkelerin siyasal pratik ve örgütlenme üzerinde etkisi de kuşkusuz incelenmesi gereken bir etken olarak yer verilmiştir.

Bugün Türklerin, Türkiye Devleti ile ilişkisi ülkenin diasporada yaşayan gruplara daha fazla ilgi göstermesi ile yakından ilişkilidir. Fakat Kürtler için durum biraz daha farklılaşmıştır. Özellikle Kürtlerin diaspora olarak yaşadığı ülkelerde örgütlenmelerinin daha geniş ve öncelikli olması onların örgütlü ve etkin yapılara sahip olmasına sebep olurken içinde yaşadıkları ülkelerin de politik altyapısının etkisiyle daha da kolektif bir hale bürünmesine katkı sağlamıştır. Bu durum Türkiye Devleti açısından Avrupa ülkelerine baskı unsuru olarak kullanılmış ve Avrupalı devletler ülkelerinde politik temelli örgütlerin kapanmasına destek verirken bir yandan da Kürtleri Türkiye’ye karşı bir unsur olarak kullanmışlardır.

Kürtler ve Türklerin anavatan dışında yaşamalarına rağmen Türkiye siyasetini yakından takip ettiğini söylemeliyiz. Elbette günümüz kitle iletişim araçlarının kolay erişilebilirliği ülke siyasetine olan ilgiyi de artıran en önemli unsur olmuştur. Kürtlerle Türklerin yaşadıkları bölgelerde Türkiye’nin de siyasi süreçleri göz önünde bulundurularak belirli dönemlerde gerginliğin arttığı ve çatışmalara varan durumlar yaşandığını belirtebiliriz. Siyasi argümanların daha da sertleştiği dönemlerde çatışmaların da arttığı olaylara sebep olmaktadır. Milliyetçi duyguların çatışmasında coğrafi yakınlık, aidiyet duygusu, göç edilme sebepleri gibi etkenlerin de varlığını belirtmek önemlidir. Bu süreçlerde Türkiye’nin de gerek göçmen Türkleri gerekse göçmenlerin yoğunlukla yaşadığı devletleri politik olarak etkilemesi de Türklerin ve Kürtlerin zaman zaman karşı karşıya gelmesinde ayrı bir boyut olarak ele alınmaktadır.

Bu çok boyutlu süreç ilişkilerin dönemsel olarak gerilmesinde ya da durulmasında etkili olmaktadır.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin: **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 3.bs., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

Acar, Sevim: **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü: Herder**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Adıgüzel, Yusuf: **Almanya Türklerinde Din, Dil, Kimlik**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2011.

Akdemir, Erhan: “Avrupa Aynasında Türk Kimliği”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:1, Güz 2007.

Akıncı, Mehmet A. ve Yağmur Kutlay,: “Fransa’daki Türk Göçmenlerin Dili Kullanımı ve Dile Yönelik Tutumları ve Onların Öznel Etnik-Dilsel Canlılık Algıları”, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/177698>; 02.04.2019.

Akkaş, Sema Ö: “Vico ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 39, Ankara, Kasım- Aralık 2016-Ocak 2017.

Aksakal, Erdi: “Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 54, Haziran 2015.

Aktan, Hamza: **Kürt Vatandaş**, 2.bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Alinia, Minoo: **Diaspora Mekanları: Kürt Kimlikleri, Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları**, Çev. Fahriye Adsay, Avesta Kitap, İstanbul, 2007.

“Almanya'daki Türklerin Uyum Sorunu”, **Amerika’nın Sesi**, (Çevrimiçi),
<https://www.amerikaninsesi.com/a/almanyadaki-turklerin-uyum-sorunu/2465269.html>, 20.04.2019.

“Alman uzman: Almanya'da Türk-Kürt gerilimi çok tehlikeli”, **Gazete Duvar**,
(Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/03/16/alman-uzman-almanyada-turk-kurt-gerilimi-cok-tehlikeli/>, 28.04.2019.

Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**,
Çev. İskender Savaşır, 2.bs., Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

Anderson, Benedict: **The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the World**, Verso, Londra 1998.

Ateşoğlu, Güçlü: “Fichte ve Alman Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**,
Sayı: 39, Ankara, Kasım- Aralık 2016 - Ocak 2017.

Aşkın, Muhittin: “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2007, (Çevrimiçi),
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32061>, 12.12.2018.

Aydın, Rıfat: “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”,
Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, Mart 2018.

Balibar, Etienne: "İrkçilik ve Milliyetçilik", **İrk Ulus Sınıf**, Ed. Etienne Balibar,
Immanuel Wallerstein, Çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

Başer, Bahar: **Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Başer, Bahar: “**Diaspora Politics and Germany’s Kurdish Question**”, (Çevrimiçi), <https://www.kent.ac.uk/politics/carc/diasporas-and-securitisation/documents/diaspora-politics-and-germanys-kurdish-question.pdf>, 08.04.2019.

Başer, Bahar: “The Kurdish Diaspora In Europe: Identity Formation and Political Activism”, **Boğaziçi University -TÜSİAD Foreign Policy Forum Research Report**, (Çevrimiçi), https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/28337/Bahar_Baser_RR_01_2013.pdf?sequence, 10.04.2014.

“Başkanlığımız”, **Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)**, (Çevrimiçi), <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2>, 01.05.2019.

Blau, Joyce: “The Kurdish Language and Literature”, (Çevrimiçi), www.institutkurde.org/en/language/, 12.05.2014.

Brubaker, Rogers: “The ‘Diaspora’ Diapora”, **Ethnic and Racial Studies**, Cilt:28, Sayı:1, Ocak 2005.

Çapanoğlu, Sema, Servantie, Deniz: “Fransa’ya Türk Göçünün 50.Yılında Türkiye-Fransa İlişkileri”, (Çevrimiçi), https://www.ikv.org.tr/images/files/document_fusionne.pdf, 02.04.2019.

Cengiz, Semran: “Göç, Kimlik Ve Edebiyat Immigration, Identity and Literature”, **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2010.

Cohen, Robin: **Global Diasporas: An Introduction**, 2. bs., Routledge, New York, 2008.

Çağlayan, Savaş: “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, Güz 2006.

Çeçen, Anıl: “Güney Komşumuz Irak”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000.

Demmers, Jolle: “Diaspora and Conflict: Locality, Long-Distance Nationalism, and Delocalisation of Conflict Dynamics”, **The Public**, Sayı: 9, 2002.

Dufoix, Stephane: **Diasporalar**, Çev. Işık Ergüden, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

Eken, Hurişül: “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/download/article-file/32039>, 08.04.2019.

English Oxford Living Dictionaries, (Çevrimiçi), <https://en.oxforddictionaries.com/definition/nationalism>, 10.01.2019.

Erdoğan, Murat: “Avrupa’da Türkiye Kökenli Göçmenler ve ‘Euro-Turks Barometre’ Araştırmaları”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2015.

Erincik, Selçuk: “Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, 2011.

Eriksen, Thomas H.: **Etnisite ve Milliyetçilik**, Çev. Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004.

Ertan, Temuçin ve Orhan Örs: “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:62, Bahar 2018.

Ertürk, Mustafa: “Batı Avrupa’da Türk Diaspora Kimliğinin İnşası: STK’lar Örneği”, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara, 2012.

Faist, Thomas: **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, Çev. Azad Zana Gündoğan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

Féron, Élise: Diaspora Politics: From ‘Long Distance Nationalism’ to Autonomization, **Migration and Organized Civil Society - Rethinking National Policy**, Ed. Dirk Halm, Zeynep Sezgin, Routledge, Londra, 2013.

Fırat, Ümit: “Cumhuriyet ve Kürtler”, **Bianet**, (Çevrimiçi), www.bianet.org/biamag/insan-haklari/110716-cumhuriyet-ve-kurtler, 12.05.2014.

“Fransa’da Kürtler Türk semtini bastı!”, **Turan Haber Ajansı**, (Çevrimiçi), <https://www.turanhaberajansi.org/haber/3385/fransada-kurtler-turk-semtini-basti.html>, 15.04.2019.

“Fransa Raporu 2009”, **TBMM**, (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/fransa_raporu.pdf, 01.04.2019.

Foucault, Michel: **Toplumu Savunmak Gerekir**, Çev. Şehsuvar Aktaş, 2.bs.,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Gellner, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Hil Yayınları, İstanbul, 2006.

Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

Göç ve İsveç Türkleri, (Çevrimiçi), **İsveç Postası**,
<https://www.isvecpostasi.com/kose-yazisi/373/goc-ve-isvec-turkleri.html>,
02.04.2019.

Grigg, D. B., “E. G. Ravenstein and the “Laws of Migration”, **Journal of Historical Geography**, Cilt: 3, Sayı:1, 1977, (Çevrimiçi),
<https://www.lcps.org/cms/lib4/VA01000195/Centricity/Domain/2584/Grigg%20on%20Ravenstein.pdf>, 01.02.2019.

Habermas, Jürgen: “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlknur Aka, 8.bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Hall, Stuart: “Cultural Identity and and Diaspora”, **Colonial Discourse and Post-Colonial Theory**, Ed. Patrick Williams ve Laura Chrisman, Columbia University Press, Newyork,1993.

Hall, Stuart: “Cultural Identity and Diaspora”, (Çevrimiçi),
www.unipa.it/~michele.cometa/hall_cultural_identity.pdf , 11.05.2014.

Hobsbawm, Eric: **İmparatorluk Çağı: 1875-1914**, Çev. Vedat Aslan, Dost Kitabevi, Ankara, 2013.

Hornby, Albert S: **Oxford Advanced Learner’s Dictionary**, 6. bs., Oxford University Press, Oxford, 2001.

Jwaideh, Wadie: **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi**, Çev. İsmail Çekem, Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Güllüpnar, Fuat: “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:4, Nisan - Eylül 2012.

Hayes, Carlton J. H., **Milliyetçilik: Bir Din**, Çev. Murat Çiftkaya, 2. bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Kalay, Güler: “Etnik Grupların Siyasallaşmaları ve Uluslaşma”, **Politika Dergisi**, (Çevrimiçi), politikadergisi.com/makale/etnik-gruplarin-siyasallasmalari-ve-uluslasma, 09.05.2014.

Karakaya, İskender: “Milliyetçilik Algılamaları ve Ulus Devlet Sorunu”, **TASAM**, (Çevrimiçi), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/516/milliyetcilik_algilamalari_ve_ulus_devlet_sorunu, 04.02.2019.

Kaya, Ayhan: “Avrupalılık ve Avrupa-Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler”, **Cogito**, Sayı: 39, Bahar 2004.

Kaya, Ayhan ve Ferhat Kentel: **Euro Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü, Engel mi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Kaya, İlhan ve Ömer Uğurlu: “Ulus-ötesi Milliyetçilik Bağlamında Avrupa Kürt Diasporası”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 11, Nisan 2014.

Keresticioğlu, İnci Ö., “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn’ın Canavarına”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der. Birsen Öz, 6.bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Khayati, Khalid: **From Victim Diaspora to Transborder Citizenship?: Diaspora Formation and Transnational Relations among Kurds in France and Sweden**, Linköping University, Linköping, 2008.

Kılıç, Mehmet: “Milliyetçilik Algısında Yaşanan Değişim Üzerine Bir Deneme”, **The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies**, Cilt:1, Sayı:1, Temmuz 2015.

Kılıç, Mehmet: “Milliyetçilik Algısında Yaşanan Değişim Üzerine Bir Deneme”, **The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies**, Cilt:1, Sayı:1, Temmuz 2015, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/174235>, 01.12.2018.

Koçdemir, Kadir: **Milli Devlet ve Küreselleşme**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

Kohn, Hans: “Milliyetçilik Fikri”, **Milletler ve Milliyetçilikler**, Der. Mümtaz’er Türköne, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012.

Köse, Sezen C.: Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda’daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2012.

Kurban, Dilek ve Mesut Yeğen: **Adaletin Kıyısında: ‘Zorunlu’ Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler / 5233 Sayılı Tazminat Yasası’nın Bir Değerlendirmesi- Van Örneği**, 2.bs., Tesev Yayınları, İstanbul, 2012.

Kutlay, Naci: **Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

Leca, Jean: "Neden Söz Ediyoruz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Çev: Siren İdemen, İstanbul, 1998.

Lacoste, Yves: “Ulus ve Demokrasi Doğal Bir Çift mi?”, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Der. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul 1998.

“Londra’nın Etnik Azınlık Nüfusta Türk ve Kürt Toplulukları”, **Avrupa Ajansı**, (Çevrimiçi),

<http://www.avrupaajansi.com/ingiltere/londra%E2%80%99n%C4%B1n-etnik->

az%C4%B1nl%C4%B1k-n%C3%BCfusta-t%C3%BCrk-ve-k%C3%BCrt-toplumlar%C4%B1-h5921.html, 15.04.2019.

Martikainen, Tuomas: “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Çev. Nebile Özmen, Sayı:18, 2010.

Mcdowall, David: **Modern Kürt Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2004.

“Misafir İşçilikten Diasporaya: Almanya’ya Göçün 56”.yılı, **Göç Vakfı**, (Çevrimiçi), <http://gocvakfi.org/tag/iscucu-anlasmasi/>, 02.04.2019.

Oran, Baskın: **Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

Oran, Baskın: **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, 7.bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Oran, Baskın: **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2014.

Ostergaard-Nielsen, Eva: **Transnational Politics: Turks and Kurds in Germany**, Routledge, Londra, 2003.

Ozan, Meral: “Herder’de Volk Kavramı”, **Milli Folklor Dergisi**, Sayı: 45, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=45&Sayfa=39>, 02.04.2019.

Örmeci, Ozan: “Yakın Dönem Türkiye-Fransa İlişkileri: Hollande Döneminde Yaşanan Normalleşme”, (Çevrimiçi), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224562>, 14.04.2019.

Özcan, Deniz E.: “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **İş ve Hayat**, (Çevrimiçi),
http://www.sekeris.org.tr/dergi/multimedia/dergi/45_cagdas_goc_teorileri_uzerine_bir_degerlendirme.pdf, 02.01.2019.

Özkırımlı, Umut: **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, 7.bs., Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017.

Öztürk, Yücel: Tarih ve Kimlik, **Akademik İncelemeler**, Cilt:2, Sayı:1, 2007.

Park, Robert E., Burgess, Ernest W., **Introduction to the Science of Sociology**, The University of Chicago Press, Chicago, 1969.

Perşembe, Erkan., **Almanya’da Türk Kimliği: Din ve Entegrasyon**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005.

Qasımlo, Abdurrahman: “İran Kürdistanı”, (Çevrimiçi),
www.altiniczdiklerim.com/ozetler/IranKurdistani.pdf, 12.05.2014.

Safran, William: “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return”, **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, Ed. William Safran, Cilt:1, Sayı:1, Bahar 1991.

Sağır, Adem: “Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Göçün Sosyo-Politiği: Sovyet Rusya Örneği”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Sayı:1, 2012, (Çevrimiçi),
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/217827>, 02.02.2019.

“Saldırılan Türk’se görmezden gel!”, **Gerçek Hayat**, (Çevrimiçi),
<http://www.gercek hayat.com.tr/gundem/saldirilan-turkse-gorme zden-gel/>, 15.04.2019.

Schiller, Nina G: “Long-Distance Nationalism”, **Encyclopedia of Diaspora**, Der. Carol R. Ember ve diğeri, Springer Publishing, New York 2004.

Sheffer, Gabrielle: **A New Field of Study: Modern diasporas in International Politics, Modern Diasporas in International Politics**, Ed. Gabrielle Sheffer, Croom Helm, London, 1986.

Sheffer, Gabrielle: “Diaspora Politics: At Home Abroad”, (Çevrimiçi), <https://Pdfs.Semanticscholar.Org/Fc2c/47722d35f6340a3613d6448fc3b7bc6fae6c.Pdf>, 07.04.2019.

Smith, Anthony: **Milliyetçilik**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Atıf Yayınları, Ankara, 2013.

Smith, Anthony: **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Smith, Anthony: **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002.

Sobral, José M.: “Long-Distance Nationalism, Boundaries and the Experience of Racism among Santomean Migrants in Portugal”, (Çevrimiçi), <https://www.ics.ulisboa.pt/books/book1/ch02.pdf>, 04.02.2019.

Şenay, Banu: “Uluslararası Toplumsal Alanlar, Uluslararası Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği”, **Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler**, Ed. Rasim Özgür Dönmez, Pınar Enneli, Nezahat Altuntaş, Say Yayınları, İstanbul, 2010.

Şenel, Onur: “Türk Diaspora Gençliğinde Kültürel Kimliğin Dönüşümü: Hiphop, Entegrasyon ve Eğlence Mekânları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**,

Cilt:8, Sayı: 37, Nisan 2015, (Çevrimiçi),

https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/37360270/Turk_diaspora_gencliginde_kulturel_kimligin_donusumu.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1514471864&Signature=FPUNGeM8akFOu82zZelRlFiOyo%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DTURK_DAISPORA_GENCLIGINDE_KULTUREL_KIMLI.pdf, 02.02.2019.

Şimşek, Ayhan: “Kürt Diasporası Kürt Diasporası Barış Görüşmelerine Olumlu Fakat İhtiyatlı Yaklaşıyor”, (çevrimiçi), turkey.setimes.com/tr/articles/ses/articles/reportage/2013/06/25/reportage-01, 17.05.2014.

Şimşek, Doğuş: **Ulusaları Kimlikler: Londra’da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Şimşek, Ufuk ve Selçuk Ilgaz: “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, (Çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/ataunisobil/issue/2819/37992>, 08.04.2019.

Tarhanlı, Turgut: “Kendi Kaderini Tayin Hakkı ya da ‘Öteki’nin İradesi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

Taştekin, Fehim: “Kuzey-Doğu Suriye’nin Élysée çıkarması”, **Gazete Duvar**, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/04/21/kuzey-dogu-suriyenin-elysee-cikarmasi/>, 15.04.2019.

“The Kurdish Diaspora”, **Fondation-Institut Kurde de Paris**, (Çevrimiçi), www.institutkurde.org/en/kurdorama/, 13.04.2014.

Tunay, Elif: “Ulusal Sınırları Aşmak: Ulusasırıcılık”, **Perspektif**, (Çevrimiçi), <https://perspektif.eu/2017/09/01/ulusal-sinirlari-asmak-ulusasiricilik/>, 08.04.2019.

Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi),

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a2527f5b14685.77334047, 04.12.2017.

“Türklerin Fransa’ya Göçünün 50. Yılı”, **Haberler**, (Çevrimiçi),

<https://www.haberler.com/turklerin-fransa-ya-gocunun-50-yil-donumu-7319405-haberi/>, 02.04.2019.

Uçarol, Rıfat: **Siyasi Tarih**, Der Yayınları, İstanbul, 1995.

Ulusoy, Ergin: “Diasporayı yeniden düşünmek: Diaspora teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri”, **Göç Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Ekim 2015.

Ulusoy, Ergin: “Diaspora Kavramı ve Türkiye’nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi”, **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı II**, Mayıs 2015.

Uysal, Ahmet: “Londra’daki Türklere Ait Toplumsal ve Kültürel Organizasyonlar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 47, Aralık 2016.

Uysal, Ahmet: “Bir Diaspora Mekânı Olarak Londra Türk Okulları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 41, Aralık 2015, (Çevrimiçi), http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/3sanattarihi_arkeoloji_cografya/uysal_ahmet.pdf, 22.09.2019.

Ünver, O. Can: **Alman Kışı: Neo-Liberal Çağın Almanya’sında Irkçılığın Hedefindeki Göçmenler**, Nika Yayınevi, Ankara 2015.

Van Bruinessen, Martin: **Kürdolojinin Bahçesinde: Kürdologlar ve Kürdoloji Üzerine Söyleşi ve Makaleler**, Vate Yayınevi, İstanbul, 2009.

Van Bruinessen, Martin: **Ağa, Şeyh ve Devlet**, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Van Dam, Nicolas: **Suriye’de İktidar Mücadelesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Wahlbeck, Östen: “The Concept of Diaspora as an Analytical Tool in The Study of Refugee Communities”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Cilt:28, Sayı:2, Nisan 2002.

Yaldız, Fırat: “Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:18, Ankara, Bahar 2013.

Yanık, Celalettin ve Mustafa Kara: “Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1.

Yeğen, Mesut: “Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 3. bs., Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Yeniçeri, Hümeysra S: William Saroyan’ın Eserlerinde Etnik Kimlik ve Diaspora, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, 2014.

Yıldırım, Betül: “İngiltere’deki Türkler ve Türkçe Eğitimi Üzerine Bir Çalışma”, **Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, (Çevrimiçi), http://uluturkad.org/Makaleler/1236322387_15-23.pdf, 02.04.2019.

Yıldız, Kerim: **Irak Kürtleri: Dün, Bugün ve Yarın**, Çev. A.H. Engin Urcan, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

“Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları”, **Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı**, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler.tr.mfa>, 18.03.2019.

